

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
Кафедра психології та педагогіки гуманітарного факультету

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ЗДОРОВ'Я»

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціології та психології

ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
Кафедра психології діяльності в особливих умовах факультету цивільного захисту

ІНСТИТУТ
ПСИХОЛОГІЇ
ЗДОРОВ'Я

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Тези доповідей
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 31 травня 2024 р.)

Харків
2024

УДК 159.9:378:355/359-351.74

Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України : тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф., 31 травня 2024 р. Харків: НА НГУ. 2024. 164 с.

У збірнику представлено наукові доповіді та повідомлення, в яких узагальнено досвід здійснення соціально-психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України.

Публікується за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України», проведення якої організовано Національною академією Національної гвардії України (31 травня 2024 року).

Матеріали конференції будуть корисними науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, психологам-практикам, керівникам і працівникам силових структур.

Доповіді відтворені безпосередньо з авторських оригіналів з незначними коректорськими правками. За достовірність представлених матеріалів відповідальність несуть автори.

ЗМІСТ

Барко В.І., Барко В.В. Стандартизація адаптованого українськомовного опитувальника «Міні-мульти».....	6
Бойко-Бузиль Ю.Ю. Протоколи психологічної допомоги: сутність, специфіка, застереження.....	10
Большакова А.М., Дубінін Д.О. Програма розвитку аксіологічної компетентності працівників Національної поліції.....	13
Кісіль З.Р. До питання формування психолого-педагогічних засад антитерористичної професійності співробітників сил безпеки та оборони України.....	17
Кривоконь Н.І., Москаленко В.В. Роль ідентичності для посттравматичного зростання особистості в умовах війни.....	20
Лефтеров В.О. Психологічні особливості комунікативної компетентності правоохоронців в умовах воєнного стану.....	23
Мацегора Я.В., Колесніченко О.С. Ризик вживання алкоголю військовослужбовцями учасниками бойових дій, з різним стажем військової служби та інтенсивністю симптоматики ПТСР.....	27
Мілорадова Н.Е. Посттравматичне зростання – пошук сенсу життя (техніка Ікігай).....	30
Сірко Р.І., Слободяник В.І. Дослідження формування самозбережувальної поведінки фахівців сектору безпеки і оборони...	33
Стасюк В.В., Кириченко А.В. Психологічне забезпечення у Збройних силах України.....	38
Супрун Д.М. Програма з формування громадянської позиції в контексті професійної підготовки психологів.....	41
Федоренко О.І. Рівні та форми ранньої психологічної допомоги.....	44
Шимко В.А. Психологічний профіль перемовника: п'ятифакторна модель особистості.....	47
Александров Ю.В. Специфіка локалізації контролю керівного складу поліції.....	50
Барчі Б.В. Професійний стрес і його вплив на психічне здоров'я особистості.....	54
Віденсєв І.О. Психофізіологічна проблема посттравматичного стресового розладу.....	56
Греса Н.В., Шиліна А.А. Дисфункціональні переконання як чинник адиктивної поведінки військовослужбовців	58
Кожушко А.Р., Макаренко П.В. Психологічне консультування як метод психологічної роботи з працівниками у системі МВС.....	61
Кокорін О.В., Самойлова О.Ф., Лозова С.М. Формування судового експерта нового покоління.....	64

Кріцак І.В. Розмірковування над словами зі священного писання «А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води» (бут.1:2).....	67
Ларіонов С.О., Шаульська Л.В. Толерантність військовослужбовців до невизначеності у контексті їх психологічної стійкості.....	72
Макарова О.П. Етика психологічної роботи в секторі безпеки і оборони: забезпечення конфіденційності та захисту прав людини.....	76
Міршук О.Є. Мотиваційна промова командира, як засіб формування психологічної стійкості військовослужбовців в бойових умовах.....	79
Овсяннікова Я.О., Кердивар В.В. Деякі питання щодо підвищення психологічного здоров'я професійних контингентів сектору безпеки та оборони України.....	81
Пашенко А.О. Особистісні передумови вчинення бійок на службі військовослужбовцями Національної гвардії України.....	83
Платонов В.М. Концепція алгоритму психологічної підтримки фахівців-піротехніків ДСНС України.....	84
Пономаренко Я.С. Особистісне зростання фахівців сектору безпеки та оборони: теоретичні та практичні підстави для вивчення.....	87
Похілько Д.С. Залучення психолога ДСНС до заходів евакуації населення з зони активних бойових дій.....	90
Рютін В.В., Рютіна Д.М. Психологічні аспекти військової професіоналізації офіцерів запасу.....	92
Слурденко Д.О. Особистісні чинники самоврядування персоналу сектору безпеки і оборони України.....	95
Товма І.М., Токаренко Ю.В. Аналіз підходів до врегулювання основних положень військового лідерства в арміях провідних країн світу.....	97
Товма М.І. Актуальні питання забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу підрозділів сил безпеки та оборони.....	100
Тробюк Н.Ю. Роль толерантності у особистісній зрілості військовослужбовця Національної гвардії України.....	102
Харченко С.В., Колдашов О.В. Особливості здібностей соціального інтелекту здобувачів вищої освіти ХНУВС в різні роки навчання.....	104
Шевченко В.В. Просоціальна спрямованість майбутніх психологів Національної гвардії України.....	107
Юрченко-Шеховцова Т.І. Професійно-психологічний відбір в системі психологічного забезпечення НПУ МВС України.....	109
Авілов І.В. Мотивація фахівців сил безпеки та оборони діяти в складних та екстремальних умовах.....	112

Antoshkiv A.V. The problem of communicative creativity of psychologist.....	116
Бабенко А.О. Важливість дебрифінгу для курсантів які вибувають на навчання із зони бойових дій.....	117
Гончарова Я.І. Стресостійкість працівників поліції в ситуаціях професійного стресу.....	120
Грінко М.М. Психоедукація як засіб стабілізації психофізіологічного стану під час відновлення фахівців екстремальних видів діяльності.....	123
Дорофєєв А.С. Досвід професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах провідних країн світу.....	126
Доценко В.В. Профілактика домашнього насильства в сім'ях військовослужбовців.....	130
Єгоров Є.Г. Сучасні погляди на роль ціннісної сфери військовослужбовців у формуванні стійкості до бойової психічної травматизації та розвитку симптоматики посттравматичного стресу...	133
Зайченко С.Б. Психологічна сумісність – основа ефективної діяльності малих груп.....	136
Загребельний О.В., Філоненко Л.В. Шляхи вдосконалення психологічної реабілітації військовослужбовців НГУ.....	139
Калінін М.В. Концептуалізація феномену бойового стресу у військовослужбовців.....	142
Кішук Л.А. Значущість психофізіологічної підготовки військовослужбовців до екстремальних чинників військової служби..	145
Короп С.В. Алертність як фактор психологічної адаптивності військовослужбовців до сучасного бою: психологічні та психофізіологічні механізми.....	148
Кузьмін А.І. Психологічний відбір військовослужбовців в умовах воєнного стану.....	151
Лещенко С.В. Комунікативна компетентність як складова військового лідерства.....	153
Олійник В.О. «Ефект Кая»: до проблеми плекання постдосвідного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій.....	154
Розумовська Ю.О. Проблеми розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності офіцерів в умовах російсько-української війни.....	157
Тробиук А.В., Ларіонов С.О. Психічне здоров'я військовослужбовця Національної гвардії України: аналіз змісту поняття.....	158
Українець В.М. Роль індивідуально-психологічних властивостей військовослужбовців у формуванні стресових реакцій.....	161

БАРКО ВАДИМ ІВАНОВИЧ,
доктор психологічних наук, професор,
Державний науково-дослідний інститут МВС України
БАРКО ВАДИМ ВАДИМОВИЧ,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
Державний науково-дослідний інститут МВС України

СТАНДАРТИЗАЦІЯ АДАПТОВАНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ОПИТУВАЛЬНИКА «МІНІ-МУЛЬТ»

З метою стандартизації адаптованого українською мовою опитувальника «Міні-Мульт» проведено тестування 290 працівників патрульної поліції і офіцерів громади. Отримані в процесі психодіагностичного тестування оцінки були проаналізовані за допомогою статистичних методів. Аналіз середніх значень, стандартного відхилення, моди і медіани виявив їх відповідність закону нормального розподілу за основними шкалами. Це дає можливість використовувати при аналізі результатів тестування стандартний набір статистичних методів програм Excel та SPSS. У табл. 1-2 наведено середньонормативні та інші статистичні показники за методикою «Міні-Мульт» отримані на вибірках жінок і чоловіків.

Таблиця 1 – Статистичні показники (в Т-балах), отримані в процесі тестування працівників поліції (загальна вибірка, чоловіки. $N = 188$)

Показники	Шкали «Міні-Мульт»							
	1	2	3	4	6	7	8	9
$\bar{X}$	38.2	37.4	47.0	46.4	53.1	35.6	43.2	61.5
σ	5.6	5.3	5.8	7.2	7.3	7.0	6.9	7.4
медіана	37	37	48	48	53	35	42	60
мода	38	37	46	47	56	37	44	64

Примітка: $\bar{X}$ – середнє арифметичне; σ – стандартне відхилення. Курсивом виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності ($p=0,01$). Шкали «Міні-Мульт-У»: 1. Надконтроль; 2. Песимістичність; 3. Емоційна лабільність; 4. Імпульсивність; 6. Ригідність; 7. Тривожність. 8. Індивідуалістичність. 9. Оптимістичність. Курсивом виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності ($p = 0,05$).

За результатами порівняння результатів тестування жінок зафіксовано вищі показники за шкалою емоційної лабільності (3) і нижчі – за шкалою імпульсивності (4), відмінності статистично значущі ($p=0,01$). Це може пояснюватись тенденцією до більшої демонстративності у жінок, бажанням

подобатись і справляти враження у порівнянні з чоловіками. Те, що жінки продемонстрували менші індекси за шкалою імпульсивності, означає їх меншу схильність до агресивності, домінування, спонтанності. Також жінки отримали дещо вищі індекси за гіпостенічними шкалами надконтролю, песимістичності і тривожності (відмінності статистично незначущі при $p=0,01$). Отже жінки поліцейські більш схильні до хвилювань з приводу стану здоров'я, вони більш сором'язливі, старанні, високоморальні, добросовісні й обов'язкові, порівняно з чоловіками.

Таблиця 2 – Статистичні показники (в Т-балах), отримані в процесі тестування працівників поліції (загальна вибірка, жінки. $N = 102$)

Показники	Шкали «Міні-Мульт»							
	1	2	3	4	6	7	8	9
<i>X</i>	42.1	42.7	53.2	49.5	48.3	40.4	39.6	55.8
σ	5.1	4.8	6.0	6.5	6.3	6.1	6.7	6.9
медіана	42	42	53	50	48	39	39	54
мода	40	41	54	52	50	42	40	57

Примітка: *X* – середнє арифметичне; σ – стандартне відхилення. Курсивом виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності ($p=0,01$). Шкали «Міні-Мульт-У»: 1. Надконтроль; 2. Песимістичність; 3. Емоційна лабільність; 4. Імпульсивність; 6. Ригідність; 7. Тривожність. 8. Індивідуалістичність. 9. Оптимістичність. Курсивом виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності ($p = 0,05$).

Розподіл балів для вибірок перевірявся на основі використання критерію Колмогорова–Смірнова. Розрахунки показали, що розподіл балів за основними шкалами відповідає нормальному ($p=0,01$). Порівняння результатів тестування за методикою «Міні-мульт» в підрозділах поліції і група курсантів закладів вищої освіти МВС з специфічними умовами навчання не виявило значущих відмінностей між показниками ($p=0,05$). Слід враховувати, що коридор можливих значень за шкалами методики «Міні-мульт» становить від 1 до 110 Т-балів, коридор середніх значень становить від 40 до 70 Т-балів. Бали нижче та вище зазначеного коридору вважаються низькими та високими відповідно. Таким чином, отримані середньонормативні показники для загальної вибірки можливо вважати еталонними при тестуванні поліцейських і курсантів ЗВО МВС.

В табл. 3 наведено середньонормативні показники за опитувальником «Міні-Мульт» (для загальної вибірки жінок і чоловіків). Отримані показники на вибірці працівників поліції свідчать про деяке розходження наших «емпіричних» оцінок та «базових», представлених авторами методики.

Таблиця 3 – Порівняння середньонормативних показників, отриманих у процесі адаптації «Міні-Мульт»
а) емпіричні статистичні дані для чоловіків і жінок ($N = 290$)

Показники	Шкали «Міні-Мульт»							
	1	2	3	4	6	7	8	9
<i>X</i>	40.4	41.6	51.5	46.7	49.8	38.3	41.9	57.3
σ	5.7	4.9	6.7	10.6	7.9	8.2	8.8	5.7

б) базові статистичні дані (за даними розробників «Міні-мульт»)

Показники	Шкали «Міні-Мульт»							
	1	2	3	4	6	7	8	9
<i>X</i>	45.6	46.8	53.1	41.4	52.0	45.2	43.0	53.3
σ	5.1	5.3	6.1	7.2	7.5	7.8	6.9	6.3

Примітка: *курсивом* виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності ($p = 0,01$). *X* – середнє арифметичне; σ – стандартне відхилення.

З таблиці видно, що за деякими шкалами «Міні-мульт» зафіксовано відмінності між базовими даними, представленими у авторських дослідженнях зарубіжних психологів, і отриманими за результатами нашого емпіричного дослідження. Так, середні показники за деякими шкалами гіпостенічного типу реагування у середовищі працівників поліції дещо нижчі від тих, які отримані зарубіжними дослідниками. За показниками шкал гіпостенічного типу – надконтролю, песимістичності, тривожності (1; 2; 7) середньонормативні показники працівників поліції відрізняються від базових (відмінності статистично значущі, $p=0,01$). Такі результати можливо пояснити тим, що для поліцейських не характерні іпохондрично-депресивні особистісні риси, оскільки функціональні обов'язки потребують від них стресостійкості, сміливості, високої працездатності, лідерських якостей, активності, незалежності, спонтанності і рішучості. Поліцейські не схильні підкорятися, уникати відповідальності. Отримані значення шкал свідчать про критичність при оцінці професійних ситуацій, високу самооцінку, упевненість у собі.

Відповідно, вищі середні значення поліцейські демонструють за шкалами стенічного типу реагування – імпульсивності і оптимістичності (4 і 9), які відображають такі риси, як сміливість, рішучість, мотивацію досягання, незалежність, високий рівень домагань, активність, комунікабельність, віру в майбутнє. Отримані дані, загалом, підтверджують раніше отримані результати з використанням інших психодіагностичних методик (ІТО, ОВП тощо).

За результатами виконання «Міні-Мульт» психолог може встановити, до якого особистісного типу належить респондент. Так, високі і середні індекси (40 і більше Т-балів) за шкалами стенічного типу реагування (№4 і 9) і низькі (менше 40 Т-балів) за шкалами гіпостенічного регістру (№1; 2; 7) однозначно дозволяють віднести особу до стенічного типу реагування. Низькі значення за стенічними шкалами і високі за гіпостенічними означають належність особи до гіпостенічного типу. Середні значення стенічних і гіпостенічних і високі значення за шкалами №3; 6 і 8 дозволяють віднести особу до змішаного типу реагування (табл. 4).

Таблиця 4 – Розподіл поліцейських за особистісними типами (%)

	Особистісні типи реагування			
	Стенічний	Гіпостенічний	Змішаний	Не визначений
Патрульні	40	20	27	13
Офіцери громади	40	22	28	10
Курсанти ЗВО МВС	45	18	20	17

Таким чином більшість працівників поліції і курсантів продемонстрували показники стенічного типу реагування (40-45%) які є бажаними для правоохоронної діяльності і характеризуються екстравертованістю, спонтанністю, лідерськими якостями, енергійністю і оптимістичністю тощо. Менш виражений змішаний тип реагування (20-28%), гіпостенічний мало виражений (18-22%), останні два частіше зустрічається у офіцерів поліції громади, яким необхідні уважність, пунктуальність і педантичність в роботі.

За результатами проведеного дослідження здійснено українськомовну адаптацію опитувальника «Міні-Мульт». В нашій країні такий опитувальник до цього часу не використовувався. Українськомовний варіант характеризується прийнятними показниками надійності, валідності, внутрішньої узгодженості тощо. Також стандартизовано процедуру організації та проведення тестування, визначено середньостатистичні тестові норми, впровадження яких сприятиме підвищенню якості оцінювання результатів тестування працівників поліції при проведенні конкурсу на службу або зайняття вакантної посади в системі НПУ. За результатами опитування з використанням «Міні-Мульт» психолог може встановити належність працівника до певного особистісного типу за ознакою типу реагування, що допоможе правильно визначити його спеціалізацію. Отримані у дослідженні стандартизовані показники для загальної вибірки можуть бути використані в якості еталону при проведенні професійного добору працівників на службу до підрозділів Національної поліції України. У подальшому планується продовжити роботу щодо українськомовної адаптації інших зарубіжних психодіагностичних методик.

Список бібліографічних посилань

1. Барко, В.В., Барко, В.І., Макаренко, П.В. (2023). Можливості адаптованого україномовного опитувальника «Міні-Мульт» для використання в роботі з персоналом поліції. *Вісник Національного університету оборони України*, 3 (73), 3-17. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0>.
2. Cochraine, R.E., Tett, R., Vandecreek, L. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. *A National Survey Criminal Justice and Behavior*, 30(5), 511-537. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/247743668>.
3. Dunnette, M.D., Borman, W.C. (1979). Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*, 1 (30), 477-525.
4. Barrett, G. V., Miguel, R. F., Hurd, J. M., Lueke, S. B., Tan, J. A. (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management*, 4 (32), 360-377.
5. Castro, A.G., & Quesada, A. M. (1971). Mini-Mult: A short form of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory, MMPI. *Acta Psiquiátrica y Psicológica de América Latina*, 17 (1), 240-255.
6. Kincannon, I. (1968). Prediction of standart MMPI scale scores from 71 items: The Mini-Mult. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32, 290-310.
7. Криволапчук, В.О., Сизоненко, А.С., Остапович, В.П., Барко, В.І. (2020). *Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України* (с. 78). Київ: ДНДІ МВС України.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 27.08.2020).
9. Platt, I., Scura W. (1972). Validation of the Mini-Mult with male reformatory inmates. *J. Clin. Psychol.*, 28, 528-529.
10. Fillenbaum, G. G., & Pfeiffer, E. (1976). The Mini-Mult: A cautionary note. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 44(5). <https://doi.org/10.1037/0022-006X.44.5.698>.

БОЙКО-БУЗИЛЬ ЮЛІЯ ЮРІЇВНА,

доктор психологічних наук, професор,

заступник завідувача науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідний інституту МВС України

ПРОТОКОЛИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ: СУТНІСТЬ, СПЕЦИФІКА, ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Розроблення та впровадження протоколів психологічної допомоги є надзвичайно актуальним завданням у сучасному суспільстві. Це є відповіддю на зростаючий попит на психологічні послуги. Протоколи є алгоритмізованим

набором процедур і стратегій, що забезпечують об'єктивність і консистентність у психологічних інтервенціях та розробляється для фахівців, які надають психологічні послуги, щоб оптимізувати та покращити процес роботи й стати ресурсом розвитку їхньої професійної компетентності.

Протоколи допомагають зменшити ризик помилок та неоднорідності в наданні допомоги, бо встановлюють чіткі кроки дій та алгоритми процедур. Це особливо важливо при роботі зі складними випадками або в кризових ситуаціях, де час і точність є ключовими.

Протоколи забезпечують структурований підхід до роботи, дозволяють фокусуватися на важливих аспектах роботи та виконанні конкретних завдань, не відволікаючись на непродуктивні обговорення або занурення в деталі, які не впливають на основний результат або цілі роботи.

Протоколи допомагають забезпечити рівні умови надання послуг для усіх, хто потребує допомоги, а також дозволяють оцінювати ефективність психологічних втручань.

Протоколи надають впевненості отримувачам послуг. Коли клієнти знають, що отримують допомогу за протоколом, це вселяє у них віру у якості отриманих послуг.

Нині спостерігаємо активне розроблення та впровадження **протоколів психологічної допомоги та протоколів першої психологічної допомоги**, що породило певне суміщення їхнього функціонально-змістового спрямування.

Спільне (найбільш актуальне):

– *гуманістичний підхід*, а саме розуміння та повага до індивідуальності кожної людини. Психологічна допомога прийнята турботою про людину, повагою до її гідності, людяності, де основою виступає впевненість та віра у можливість людини, розуміння важливості її емоційного та психологічного благополуччя, підтримка самостійності та відповідальності за власне життя;

– *принципи*, які виходять із загальних принципів психологічної роботи, а саме: доброзичливе й безоцінкове ставлення, орієнтація на норми й цінності людини, анонімність, розмежування особистих і професійних стосунків;

– *емпатія*, яка є умовою розуміючого середовища, де людина відчуває себе прийнятою та підтриманою. Це прояв інтересу до того, як людина себе почуває, її переживань і думок, та врахування цього при наданні психологічної допомоги. Емпатія допомагає підтримувати відкрите, непристрасне ставлення, створювати простір для ресурсного спілкування та взаєморозуміння.

Відмінне (найбільш характерне):

– *призначення*. Протокол психологічної допомоги охоплює ширший спектр стратегій та інструментів, спрямованих на довгострокову підтримку та відновлення психічного здоров'я та благополуччя людини. Протокол першої психологічної допомоги застосовується в екстрених ситуаціях або після травматичних подій з метою надання негайної психологічної допомоги та

спрямований на швидку реакцію й стабілізацію психічного стану людини.

– *характер втручання*. Протокол психологічної допомоги може включати більш глибокі методи підтримки, елементи психотерапії або консультування та містити техніки когнітивно-поведінкової терапії, гештальт-терапії, арт-терапії тощо. Протокол першої психологічної допомоги зазвичай включає базові стратегії для стабілізації стану людини, її заспокоєння та зменшення стресу.

– *часові рамки*. Протокол психологічної допомоги досить тривалий у часі та охоплює не одну сесію, які дозволяють розглядати питання більш докладно та проводити глибинну інтервенцію. Протокол першої психологічної допомоги зазвичай передбачає короткочасну інтервенцію та орієнтований на негайну, екстрену допомогу за принципом «тут і тепер».

– *кваліфікація фахівців*. Протокол психологічної допомоги застосовується фахівцями з високим рівнем кваліфікації, психологами, психотерапевтами або психіатрами. Ці фахівці мають глибокі знання та досвід у психологічній діагностиці, психотерапії та реабілітації, що дозволяє їм надавати більш складну та індивідуалізовану допомогу. Протокол першої психологічної допомоги зазвичай застосовується фахівцями, які мають базову підготовку у сфері психології, а також спеціалістами, які проходили навчання з надання невідкладної допомоги та кризової інтервенції. Це психологи, соціальні працівники, медичні працівники, які мають достатні навички для надання психологічної допомоги в екстрених ситуаціях.

Застереження або можливі ризики:

1. Перший виклик – це **стандартизація**, створення уніфікованих, структурованих інструкцій чи алгоритмів. Протокол має бути приведений до єдиного зразка не за своїм змістовим наповненням, а за формою або виглядом. Усі психологи використовують різні підходи та методи, тому уніфікувати протоколи просто не можливо. Найкраще структурувати їх у чотири блоки:

Інформаційний: містить коротку довідку про явище, феномен чи стан, якому присвячений протокол.

Діагностичний: містить перелік поведінкових проявів та характеристик, за якими можна зрозуміти, з чим ми маємо справу. Ідеально, якщо це будуть експрес-методики, які не займають багато часу, але є інформативними.

Інструментальний: містить перелік психологічних стратегій, технік та вправ, спрямованих на надання допомоги.

Прогностичний: це рекомендації щодо попередження рецидиву або взаємодії з іншими фахівцями.

2. Другий виклик – це **забезпечення якості та ефективності**. Це наукове підґрунтя, клінічні дослідження та постійний моніторинг результатів. Необхідно створювати механізми для регулярного оновлення протоколів на основі нових даних та досліджень.

3. **Навчання та підготовка фахівців**. Мати диплом психолога не тотожно

вміти працювати за протоколами. Для ефективного впровадження протоколів потрібне відповідне навчання та підготовка фахівців. Важливо, щоб психологи розуміли сутність та мету протоколів і вміли правильно їх застосовувати.

4. Індивідуалізація допомоги. Необхідно враховувати, що кожен клієнт є унікальним, і стандартні протоколи можуть не завжди підходити для всіх. Тому важливо залишати простір для індивідуалізації допомоги, дозволяючи фахівцям адаптувати протоколи відповідно до конкретних потреб клієнта.

5. Етичні питання. Впровадження протоколів також піднімає ряд етичних аспектів. Наприклад, як забезпечити конфіденційність, як уникнути конфлікту інтересів, як запобігти можливим зловживанням.

6. Комплікація між протоколами психологічної допомоги та протоколами першої психологічної допомоги. Зараз ми спостерігаємо заплутаність та складнощі в їхньому розумінні і взаємодії. Пропозиція, «протокол першої психологічної допомоги» замінити на «протокол емоційної підтримки».

Висновок. Нині активно розробляються протоколи психологічної допомоги. Водночас, існують певні виклики, пов'язані зі їх стандартизацією, забезпеченням якості, навчанням фахівців, індивідуалізацією допомоги та етичними питаннями. Для ефективного впровадження протоколів необхідно забезпечити їх регулярне оновлення, створити механізми контролю якості та проводити відповідне навчання для фахівців. Важливо також залишати простір для індивідуалізації допомоги, враховуючи унікальність кожного клієнта, та розв'язувати етичні питання, пов'язані з конфіденційністю та уникненням конфлікту інтересів. Загалом, протоколи психологічної допомоги є важливим інструментом для підвищення ефективності та якості психологічних послуг, забезпечення рівних умов для всіх клієнтів та розвитку професійної компетентності фахівців у галузі психології.

БОЛЬШАКОВА АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології та педагогіки

Національної академії національної гвардії України

ДУБІНІН ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ,

аспірант кафедри соціології та психології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В умовах сучасного суспільства, де правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні порядку та безпеки особливої актуальності набувають наукові розвідки, спрямовані на вивчення особистісних факторів

розвитку резиліентності у працівників Національної поліції. Резиліентність у цьому контексті розглядається, по-перше, як системна особистісна якість, яка зумовлює здатність людини витримувати вплив важких стресових ситуацій, ефективно адаптуватися до складних життєвих обставин, швидко поновлюватися після переживання психотравми [4; 5; 8], по-друге, як динамічний процес, змістом та результатами якого є подолання людиною важких життєвих ситуацій [4; 6; 7].

У вивченні особистісних факторів опірності людини щодо складних життєвих ситуацій особливого значення набуває дослідження ціннісно-сміслових регуляторів діяльності людини, оскільки саме цінності відіграють ключову роль у сприйнятті оточуючого світу та самого себе, у побудові стосунків з власним життям, у встановленні цілей та пошуку мотивації діяльності, знаходженні причин та ресурсів для виживання навіть у надскладних життєвих обставинах.

У відповідності до положень компетентнісного підходу, системну особистісну якість, що є ціннісним механізмом регуляції діяльності людини, а через це – особистісним корелятом когнітивного компоненту резиліентності, було названо аксіологічною компетентністю. Поняття аксіологічної компетентності визначено як «здатність розуміти, цінувати і оцінювати цінності, вибирати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на свої власні ціннісні орієнтації і поведінку на основі цих цінностей» [3, с. 181].

У результаті емпіричних досліджень було визначено, що структура аксіологічної компетентності поліцейський представлена такими компонентами:

- ціннісна рефлексія – компетентність у усвідомленні та аналізі цінностей та здатність до критичного мислення у ціннісній сфері;
- ціннісна самореалізація – компетентність у вираженні цінностей та їх реалізації в практичній діяльності у різних сферах життя;
- ціннісна гармонійність – розвинута здатність до розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів у ціннісній сфері;
- ціннісний розвиток – компетентність у плануванні та реалізації стратегій та дій щодо розвитку ціннісної сфери, ціннісну гнучкість;
- ціннісна толерантність – конфліктологічна компетентність щодо міжособистісних конфліктів з предмету цінностей, на толерантність та емпатійність щодо ціннісних розбіжностей у взаємодії з іншими людьми [1].

Для діагностики аксіологічної компетентності було використано авторський Опитувальник аксіологічної компетентності, який має відповідну структуру та дозволяє оцінити зазначені показники аксіологічної компетентності та загальний рівень її розвитку [2].

Наукові розвідки з використанням Опитувальника аксіологічної компетентності показали високий рівень взаємозв'язку аксіологічної компетентності з резиліентністю працівників поліції [1], що дозволило гіпотезувати її провідну роль детермінуючого фактору у структурі резиліентності.

Перевірка цього припущення потребує розробки програми розвитку аксіологічної компетентності, реалізація якої, гіпотетично дозволить не тільки сприяти розвитку ціннісній сфері працівників Національної поліції України, але й сприятиме розвитку їх резиліентності.

Програма розвитку аксіологічної компетентності працівників поліції має базуватися на чітко сформульованих принципах, які забезпечать системний, інтегрований і практично орієнтований підхід:

- принцип системності передбачає врахування всіх компонентів аксіологічної компетентності (ціннісна рефлексія, ціннісна самореалізація, ціннісна гармонійність, ціннісний розвиток, ціннісна толерантність) як взаємопов'язаних елементів;

- принцип інтеграції передбачає, що програма має інтегрувати знання, навички та цінності, необхідні для професійної діяльності поліцейських, включати як теоретичну підготовку, так і практичні заняття, які дозволяють застосовувати отримані знання в реальних ситуаціях;

- принцип контекстуальності передбачає необхідність враховувати специфіку професійної діяльності поліцейських, розробляючи навчальні та розвивальні матеріали та методи, що відповідають їх реальним службовим обов'язкам;

- принцип поступовості передбачає, що розвиток аксіологічної компетентності має бути поступовим процесом, що включає поетапний розвиток особистісних здатностей, які складають аксіологічну компетентність;

- принцип активної участі передбачає, що поліцейські мають бути активно залучені до участі у програмі розвитку аксіологічної компетентності, що сприятиме розвитку їх самостійності і відповідальності за особистісний професійний розвиток;

- принцип рефлексії передбачає, що рефлексія має бути важливою складовою програми, що дозволить учасникам усвідомлювати і аналізувати свої цінності, вчинки та поведінку, включення рефлексивних практик сприятиме глибшому засвоєнню ціннісних орієнтирів і їх інтеграції у професійну діяльність;

- принцип індивідуалізації передбачає гнучкість розроблюваної програми, яка має враховувати індивідуальні особливості ціннісної сфери, потреби та рівень розвитку підготовки кожного учасника.

Орієнтована програма розвитку аксіологічної компетентності працівників поліції має таку структуру

1. Занурення до теми аксіологічної компетентності:

- психоедукація: ознайомлення з поняттям аксіологічної компетентності;
- психоедукація: структура аксіологічної компетентності (ціннісна рефлексія, ціннісна самореалізація, ціннісна гармонійність, ціннісний розвиток, ціннісна толерантність);

- дискусія: важливість ціннісних орієнтацій у професійній діяльності поліцейських;
- психодіагностика аксіологічної компетентності та рефлексія результатів.
- 2. Ціннісна рефлексія
 - практичні вправи: усвідомлення та аналіз власних цінностей;
 - практичні вправи: критичне мислення у ціннісній сфері;
 - практичні вправи: методи і техніки розвитку ціннісної рефлексії
- 3. Ціннісна самореалізація:
 - рефлексія та дискусія: вираження цінностей у професійній діяльності;
 - рефлексія та дискусія: реалізація цінностей у різних сферах життя;
 - практичні вправи: стратегії ціннісної самореалізації
- 4. Ціннісна гармонійність:
 - практичні вправи та саморефлексія: вирішення внутрішньоособистісних конфліктів у ціннісній сфері;
 - практичні вправи: техніки розвитку ціннісної гармонійності;
 - практичні вправи: розв'язання завдань з вирішення ціннісних конфліктів.
- 5. Ціннісний розвиток:
 - саморефлексія, практичні вправи та дискусія: планування та реалізація стратегій розвитку ціннісної сфери;
 - практичні вправи: ціннісна гнучкість та адаптація до змін;
 - практичні вправи: інструменти для розвитку ціннісної сфери.
- 6. Ціннісна толерантність:
 - практичні вправи: розвиток конфліктологічної компетентності у ціннісних міжособистісних конфліктах;
 - практичні вправи та рольові ігри: толерантність та емпатійність у взаємодії з іншими людьми.

Оцінка ефективності впровадження програми передбачає використання Опитувальника аксіологічної компетентності. Перевірка гіпотези про аксіологічну компетентність як детермінуючий фактор у структурі резиліентності – використання методик для діагностики резиліентності та окремих її компонентів. Зазначені методики використовуються за принципом до та після (безпосередньо після впровадження програми для оцінки «моментальної ефективності» та через 1 – 2 місяці для оцінки відстроченого ефекту).

Список бібліографічних посилань

- 1.Большакова А.М., Дубінін Д.О. Аксіологічна компетентність як психологічний корелят резиліентності працівників поліції. *Габітус: Науковий журнал.* 2024. Випуск 57. 287–292.
- 2.Большакова А.М., Дубінін Д.О. Опитувальник аксіологічної компетентності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. № 6. С. С. 72–82.

3.Дубінін Д. О. Аксиологічна компетентність у структурі резильєнтності працівників поліції: концептуалізація поняття. *Габітус: Науковий журнал*. 2023. Випуск 53. С. 178–183.

4.Bolton K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis. University of Texas at Arlington. 2013. 118 p.

5.Bonnano G. A. Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American psychologist*. 2004. № 59. P. 21.

6.Luthar S.S. Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*. 2000. № 71. P.543-562.

7.Masten A. Ordinary magic: resilience in development. New York: The Guilford press. 2014. 308 p.

8.Neman R. APA's resilience initiative. *Professional psychology: research and practice*. 2005. № 36. P. 227.

КІСІЛЬ ЗОРЯНА РОМАНІВНА,

доктор юридичних наук, професор,

*заступник директора Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Останнім часом для України особливої актуальності набула проблема протидії тероризму. Адже тероризм у цілому світові вже визнано невід'ємною частиною політичних і соціальних процесів, а в Україні, в умовах ведення гібридної війни він давно вже став серйозною загрозою безпеці нашої держави. У світовому суспільстві причину терору бачать не лише у зростанні кризових явищ в економіці й суспільстві, але й у недостатньому рівні освіти, правової й політичної культури, соціального досвіду в певних прошарках населення [1]. Підвищення стійкості України до терористичних загроз потребує удосконалення засобів і методів антитерористичної діяльності. Цей процес є складним і вимагає відмови від усталених стереотипних підходів щодо протидії тероризму в Україні. У зв'язку з цим формування антитерористичної ідеології, а відтак і антитерористичної компетентності, необхідних для забезпечення національної безпеки, є важливим завданням, що постає перед нами.

Міжнародний досвід свідчить про те, що сучасний тероризм наполегливо шукає сприятливе середовище. Ця ситуація обумовлена серйозним викликом національній безпеці, джерелом ризиків та загроз для фахівців сил безпеки та оборони, звичайної пересічної людини та громадянина, а також суспільства в

цілому. Сьогодні антитерористична діяльність стає одним з головних напрямків масштабної боротьби з правопорушеннями у всіх країнах світу.

Тож, необхідно сформувати антитерористичну компетентність у фахівців сил безпеки та оборони. Відомо, що формування будь-якої компетентності - це предмет психолого-педагогічної діяльності. Закон України «Про вищу освіту» дає таке визначення компетентності: «компетентність – це динамічна комбінація знань, вмінь та практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти». Таким чином, закон декларує наступні складові: знання, уміння і навички (ЗУН) і якості, пов'язані з цінностями, переконаннями і принципами в соціальній сфері.

Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей, а також погроз вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Комплекс заходів з протидії тероризму складається з:

- нормативно-правових – доведення до населення і, в першу чергу, до молоді вимог законів і постанов, що діють в рамках системи освіти, пропаганди, ЗМІ;

- інформаційно-ідеологічних – розкриття всієї суті і небезпеки тероризму, його цілей, масштабів та наслідків за допомогою бесід, лекцій, культурно-мистецьких заходів, використання засобів пропаганди і ЗМІ. Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України [2], Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [3] тощо, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р. [4], Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р. [5], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. [6], інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Указами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами. У березні 2019 р. Президентом України підписано Указ «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» [7].

Тож, антитерористична діяльність, у тому числі фахівців сил безпеки та оборони, сьогодні стає одним із головних напрямів масштабної боротьби із терором, тому в ході підготовки стандартів освіти в контексті формування ключових антитерористичних компетентностей обов'язково повинні бути враховані всі психолого-педагогічні аспекти даного процесу: питання виховання, дидактики, методичного забезпечення, досягнення педагогіки у сфері аксіології, деонтології, акмеології, синергетичної структури психіки фахівця.

В свою чергу, створення антитерористичної ідеології фахівців сил безпеки

та оборони передбачає створення системи поглядів на мету, завдання, основні принципи та напрями антитерористичної діяльності. Для цього необхідно прийняти загальнодержавну програму, метою якої є формування комунікативної, психологічної, правової, інформаційної та соціально-особистісної компонент антитерористичної компетентності. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення широкого кола теоретичних, практичних та виховних завдань. До теоретичних завдань відноситься і формування знань відносно основних ризиків і загроз особистої та державної безпеки, конституційних прав та обов'язків громадян, правових основ забезпечення безпеки, деонтологічних принципів боротьби з тероризмом. До практичних завдань відноситься формування уміння критично оцінювати інформацію, що відображає прояви тероризму в Україні та світі, підвищення стресостійкості за рахунок когнітивних та вольових властивостей особистості. Виховні завдання пов'язані із формуванням громадянської та соціальної активності, патріотизму та поваги до національної історії та культури.

Таким чином, масштаби боротьби із тероризмом є такими, що ресурсів правоохоронних органів недостатньо. Необхідно формувати антитерористичну компетентність не лише у фахівців сил безпеки та оборони, але й в усіх прошарках суспільства так, як це давно здійснюється в провідних країнах світу.

Список бібліографічних посилань

1.Кудінов С.С. Методологічні засади дослідження правової політики формування антитерористичної компетентності. Young Scientist. 2019. № 1 (65). С. 171-175.

2.Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> - Text

3.Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> - Text

4.Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 27.01.1977 № ETSN90. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text

5.Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (укр/рос) ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 15.12.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374 - Text

6.Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (укр/рос). ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 09.12.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518 - Text

7.Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні. Указ Президента України; Концепція від 05.03.2019 № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019> - Text

КРИВОКОНЬ НАТАЛІЯ ІВАНІВНА,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України*

МОСКАЛЕНКО ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА,

*доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник лабораторії когнітивної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

РОЛЬ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЛЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні стала частиною нашої спільної надзвичайної реальності, до якої ми адаптуємося, навчаємося жити, і яку нам треба якось розуміти та сприймати. З цією метою дуже важливо оцінювати можливі психологічні наслідки воєнної травматизації, передусім її вплив на стан психологічного здоров'я комбатантів, представників владних структур й органів правопорядку, цивільних громадян, внутрішньо переміщених осіб, біженців, тих, хто перебували в окупації тощо. Насамперед науковці та практики зосереджують свою увагу на негативних (деструктивних) наслідках травматичних подій і життєвих ситуацій (що є абсолютно логічно зумовленим), тоді як можливим конструктивним змінам завдяки опрацюванню людьми досвіду війни приділено набагато менше доробків.

Відтак, в даній публікації плануємо висловити деякі міркування стосовно механізмів і чинників, котрі уможливають трансформацію пережитого травматичного досвіду у посттравматичне зростання.

Термін «посттравматичне зростання» («posttraumatic growth») вперше використали у своїй роботі американські психологи Р. Тедескі та Л. Келхоун (Tedeschi & Calhoun) у 1996 році. На той момент вони тривалий час вивчали це явище, фіксуючи його у психологічній літературі під іншими назвами: наприклад, «трансформація травми», «сприйнята вигода», «позитивні психологічні зміни» або ж «зростання, пов'язане зі стресом». Науковці дали наступне визначення посттравматичного зростання: «Це досвід позитивних змін, що відбуваються з людиною внаслідок зіткнення зі складними життєвими кризами, серйозними психотравматичними ситуаціями і подіями» [1, с.3]. Цікаво, що вказані автори дійшли висновку про взаємозв'язок посттравматичних стресових розладів і посттравматичного зростання, позаяк ці наслідки є похідними від травми – події чи низки подій, які «стрясують» світ людини, руйнують основу того, що вона розуміє, у що вірить.

За рахунок чого ж відбувається «зростання»? На разі переважна більшість науковців вважають, що травма, яка суперечить життєвим уявленням людини, руйнує внутрішню картину світу особистості. Це підштовхує особу до

переосмислення життя, трансформації критичного досвіду. Щоб людині вижити у цій ситуації, їй необхідно передусім віднайти спосіб рухатися вперед з новим розумінням свого життя й того, як його реально проживати. Інакше кажучи, те, що відбувається після травми, це – прагнення людини відновити зруйновану мотиваційно-ціннісну систему, котра зможе слугувати їй у майбутньому як життєвий орієнтир. Психологи доходять висновку, що рисами, які підвищують імовірність зростання, є відкритість до нового досвіду та прагнення відновити/вибудувати нові соціальні зв'язки.

Таким чином, труднощі, пов'язані зі зміною раніше вироблених уявлень про себе і навколишній світ, накладаючись на складність травматичних умов, істотно впливають на поведінку, емоційне самопочуття, когніції, на процес становлення особистості в цілому. Тому у мінливій ситуації важливо зберігати власне «Я» стабільним, таким, що допомагатиме збереженню психічного здоров'я, а саме, зберігати почуття гідності, самототожності і самоцінності. Водночас в умовах постійного травмування і змін, «Я» особистості повинно відповідати трансформованій зовнішній реальності, що забезпечується динамічним станом – ідентичністю особистості.

Ідентичність особистості представляє собою специфічні переконання, за допомогою яких людина визначає, ким вона є. Ці переконання слугують своєрідними психологічними моделями, завдяки яким особа організовує свою життєдіяльність. Зміни ситуації змушують людину переглядати форми і напрямки своєї діяльності, переосмислювати свої ролі й позиції, спонукають її до усвідомлення необхідності змінювати себе, а, відтак, і свої уявлення про себе. Отже, функціональна сутність ідентичності особистості визначається єдністю та суперечністю стабільної та мінливої її сторін, взаємодія яких забезпечує розвиток особистості, в якому провідну роль відіграє динаміка ідентичності.

Зауважимо, що вибір особистістю варіанта дій у травмівних обставинах (й оцінки їх у подальшому), залежить від її ідентичності, від того, наскільки в ній відбувається переструктуризація когнітивного, емоційного та конативного резонансу з іншими людьми у відповідності з новими умовами. Конструктивний сценарій генерації позитивного образу «Я» особистості у травматичних умовах є запорукою відновлення її психологічного ресурсу.

Аналізуючи напрямки посттравматичного зростання особистості, Р. Тедескі та Л. Келхоун визначили найважливіші зони, в яких відбуваються позитивні зміни ментальних складових ідентичності [1, с.11]. Зокрема, позитивні зміни у когнітивному компоненті виявляються як усвідомлення особистісної сили (впевненості, внутрішньої опори, розуміння, що можеш покладатися на себе). Зростають також ментальні феномени афективної складової ідентичності: збільшується емпатійність, підвищується відчуття близькості, вдячності за хороше. Позитивні зміни конативного компоненту ідентичності виявляються як надбання значущих переконань, чітких цілей, набуття нових інтересів,

усвідомлення перспектив життя, зміна пріоритетів стосовно ціннісних орієнтацій (так звана «філософія життя»).

Конструювання нової ідентичності особистості не означає руйнування вщент старої її системи, воно означає трансформацію у форму, здатну забезпечити зв'язок суб'єктів міжособистісної взаємодії у відповідності зі зміненою життєвою ситуацією. Зміни, що відбуваються в окремих структурних складових Я-ідентичності під впливом нової ситуації, не просто дзеркально відбиваються у всій цілісній системі ідентичності, але й створюють нову реальність (нову ідентичність). У зміненій ситуації утворюється нова конфігурація складових Я-ідентичності особистості, яка і виступає внутрішнім чинником її розвитку.

Насамкінець хочемо підкреслити, що нова ідентичність конструюється інтегральними взаємозв'язками структурних компонентів системи ідентичності як нова їх конфігурація у зміненій ситуації. Це означає зміну не тільки кількісних і якісних характеристик структурних складових ідентичності особистості, але й зміну цілісної її системи загалом. Розглядаючи ідентичність особистості як структурно-функціональну цілісність (систему), потрібно мати на увазі, що кожен її елемент (компонент) має певне функціональне призначення, яке повинно узгоджуватись із загальними цілями особистості, що детермінуються зовнішнім фактором (ситуацією). Зв'язок ситуації з особливостями структурних складових ідентичності особистості (зовнішнього і внутрішнього) впливає з принципу подвійності системи (система повинна розглядатися як частина системи більш високого рівня) і водночас з принципу адаптивності (прагнення до стану стійкої рівноваги, яка передбачає адаптацію показників системи до параметрів зовнішнього середовища, що змінюються). Останній принцип орієнтує на те, щоб розглядати ідентичність особистості через її функціональну сутність, яка полягає в тому, щоб забезпечити відповідність «Я» ідентичності зміненій ситуації. Отже, функціональна сутність ідентичності зумовлена як її внутрішніми чинниками (взаємодією її структурних складових), так і зовнішніми (особливостями ситуації).

Перспективою нашої подальшої діяльності стане емпіричне дослідження особливостей змісту та складових структурно-функціональної моделі ідентичності особистості в контексті її посттравматичного зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol.15. P. 1–18.

ЛЕФТЕРОВ ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

доктор психологічних наук, професор,

перший проректор Міжнародного гуманітарного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Серед низки психологічних навичок і компетентностей беззаперечним є те, що сучасні правоохоронці повинні впевнено володіти навичками спілкування та комунікативної взаємодії. Адже, окрім вчинення юридично обґрунтованих дій, правоохоронці здійснюють управління взаємодією під час виконання професійних обов'язків, забезпечують належні права та свободи громадян, керують діалогом, вирішують конфлікти, розблоковують емоційно напружені ситуації тощо. Сьогодні правоохоронець, уособлює в собі не тільки правника, захисника закону, але й професійного психолога-комунікатора, функції якого полягають в управлінні процесом взаємодії. В цьому контексті комунікативна діяльність поліцейських, прокурорів, суддів, працівників служби безпеки, антикорупційних органів, органів охорони державного кордону, органів і установ виконання покарань, інших правоохоронних відомств і підрозділів, виступає як невід'ємна складова їх професійної діяльності та базується на психологічних механізмах і закономірностях комунікативної взаємодії і комунікативної компетентності.

Комунікація - це цілеспрямований інформаційний обмін в різноманітних процесах спілкування. Комунікація опосередковує майже всі види суспільної діяльності, а також акумулює соціальний досвід і передає його від покоління до покоління, є чинником етнічної ідентифікації, зберігає культуру. К. Черрі трактує комунікацію, як соціальне спілкування, головним засобом якого є мова [1].

У комунікативну компетентність включають не лише володіння комунікативними знаннями, вміннями і навичками, а й спроможність формувати адекватні комунікативні вміння у нових соціальних структурах та знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, звичаїв, традицій, етикету в сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість, орієнтацію в комунікативних засобах, властивих національному менталітету тощо Н. Вітюк, С. Коваль, О. Кукло, В. Москалець [2-4].

Л. Орбан-Лембрик вважає, що комунікативна компетентність входить у більш широке поняття «соціально-психологічна компетентність», котра являє собою інтегральну якість особистості, що пронизує всі її професійно-особистісні утворення і складається з сукупності знань у галузі взаємодії, поведінки, обміну інформацією, сприймання людьми одне одного, оформленої індивідуальної програми поведінки в системі соціальних відносин, мотиваційної приналежності до певного соціального середовища, спрямованості на розвиток комунікативних здібностей, прагнення до збереження та розвитку соціально-психологічних

традицій конкретного соціального інституту та тієї групи, в якій відбувається соціалізація індивіда, що узагальнюється у сформованості комунікативного стилю його життя [5, с. 11].

Як зазначає І. Кухта, змістовна сутність комунікативної діяльності розкривається через прагматичний, дискурсивний та інформативний компоненти. Зокрема, прагматичний компонент передбачає правила входження в контакт зі співрозмовником, здатність підтримувати його упродовж усього процесу спілкування та логічно завершити. Іншими словами, комунікативна прагматичність означає готовність передавати комунікативний зміст у конкретній ситуації спілкування [6].

З метою дослідження психологічних особливостей комунікативної компетентності правоохоронців в умовах воєнного стану нами було проведено емпіричне дослідження серед представників різних правоохоронних органів та відомств Одеської області, які виконують свої завдання в умовах воєнного часу. Для дослідження використовувався комплекс методів та психодіагностичних методик. Зокрема, анкетування, яке мало на меті вивчення думок, поглядів, досвіду і пропозицій різних категорій досліджуваних, а також їх ставлення до проблеми професійного спілкування. У ході дослідження було розроблено авторську анкету самоаналізу правоохоронців. Для збору інформації під час емпіричного дослідження, нами був застосований метод експертної оцінки. Для методу експертної оцінки залучались адвокати, держслужбовці та інші громадяни, які безпосередньо мали професійні комунікативні контакти та взаємодіяли з правоохоронцями. Для експертної оцінки застосовувались дещо модернізована анкета (експертна), яку заповнювали під час анкетування правоохоронці.

Для вивчення особливостей комунікативної спрямованості та стилів міжособистісної взаємодії правоохоронців застосовувався тест «Діагностика міжособистісних відносин» (ДМВ) Т. Лірі. З метою вивчення здатності правоохоронців здійснювати комунікативний контроль у процесі спілкування було використано адаптований варіант методики М. Снайдера «Оцінка самоконтролю в спілкуванні».

За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що більшість правоохоронців в цілому мають розвинені комунікативні здібності і властивості, володіють достатнім словниковим запасом, спроможні зрозуміти і точно висловлювати свої думки, сформулювати вимоги до людей, демонструють мовленнєвий етикет та культуру спілкування, вміють слухати й чути, спроможні відстоювати свою позицію при суперечці, з легкістю підтримують бесіду, вміють керувати своїми емоціями під час спілкування. В конфліктних ситуаціях правоохоронці не відкидають можливість виклику свого співрозмовника на відверту розмову, а також напад, як спосіб захисної поведінки та готовність до загострення й ескалації конфлікту. При цьому правоохоронці спроможні певною мірою йти на справжні поступки та шукати шляхи примирення після сварки.

Слід зазначити, що експерти нижче оцінили актуальний рівень комунікативної компетентності і деяких особистісних якостей правоохоронців ніж вони оцінили себе самі, зокрема за проявом таких комунікативних здібностей і навичок: «Вміють слухати й чути інших», «Вміють встановлювати довірливі стосунки з іншими людьми», «Спроможні відійти від стереотипів під час спілкування». Також експерти зазначили, що такі якості як здатність критично ставитися до себе, намагання уникати людей, з якими важко спілкуватися, хвилювання під час спілкування з високопоставленою особою, відчуття скутості при спілкуванні - менш притаманні правоохоронцям. Крім цього експерти визначили, що деякі правоохоронці не можуть швидко знаходити спільну мову з людьми, не достатньо володіють невербальними засобами комунікації, навичками спілкування з особами, які належать до різних прошарків населення.

Серед найбільш важливих та необхідних для ефективної діяльності правоохоронців комунікативних якостей визначені такі: «мати великий словниковий запас», «вміння коротко та ясно усно викладати свої думки», «майстерність у формулюванні запитань під час спілкування», «здатність знайти потрібний тон, доцільну форму поведінки під час спілкування з різними категоріями співрозмовників», «уміння прогнозувати бесіду».

Цінним на думку експертів також є спроможність правоохоронців до інтенсивної міжособистісної комунікації з асоціальними та кримінально орієнтованими особами та їх здатність точно передавати один раз почуте. Самі правоохоронці більш комунікативно спрямовані на вміння вести аргументовані спори, досягати за будь яких обставин своїх цілей та інтересів у конфліктній ситуації, вміння здійснювати комунікативний вплив на інших людей і протистояти їх впливу.

У міжособистісних взаєминах правоохоронці переважно проявляють себе як лідери, вимагають до себе більше поваги, намагаються бути стриманими, але більш наполегливими у досягненні бажаного результату, під час прийняття рішення прагнуть спиратися на себе і свої знання. Відзначається впевнене володіння правоохоронцями комунікативним мінімумом, доречним використанням комунікативних прийомів і технік для вирішення різноманітних, в тому числі й професійних завдань. Переважна більшість правоохоронців має середній та високий комунікативний контроль під час спілкування, що свідчить про відносну легкість входження їх в будь-яку роль, гнучкість реагування на зміни ситуації, спроможність відчувати і передбачити враження, яке вони справляють на оточуючих.

Разом із тим, деяким правоохоронцям менш властиве приділення уваги під час спілкування питанням ретельного планування розмови, засобів та етапів досягнення її мети, а також спрощення процедури завершення діалогу, надання зворотного зв'язку за результатами спілкування. Встановлена залежність рівня комунікативної компетентності від віку та стажу роботи правоохоронця на посаді.

Також більш вищий рівень комунікативного контролю виявлено у правоохоронців старших за віком та які мають більший професійний стаж. Разом із тим, на відміну від більш молодших своїх колег, у таких правоохоронців під час спілкування може проявлятися утруднена спонтанність самовираження, вони є менш безпосередніми і відкритими та намагаються уникати непередбачуваних ситуацій.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило уявлення про комплексний характер комунікативної компетентності та деяких особистісних рис у правоохоронців, дозволило вивчити взаємозв'язки та закономірності між комунікативними навичками та властивостями правоохоронців в сучасних умовах воєнного стану. Більшість правоохоронців володіють культурою спілкування, поважають свого співрозмовника, демонструють мовленнєвий етикет та вільно володіють багатьма комунікативними прийомами. Але окремі складові комунікативної компетентності правоохоронців потребують подальшого розвитку та вдосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічна енциклопедія / упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидань, 2008. 424 с.
2. Вітюк Н.Р. Психологія професійної комунікації: навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2008. – 104 с.
3. Кукло О. Є. Розвиток комунікативної компетентності курсантів під час навчання у ВНЗ як складова успішної майбутньої професійної діяльності. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. Вип. 20, ч. 1. С. 122–128.
4. Москалець В.П. Психологія особистості: навч. посібник. К.: Видавництво «Центр учбової літератури», 2013. 262 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: навч. посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2010. 528 с.
6. Кухта І. В. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2008. № 4. С. 27-32.

МАЦЕГОРА ЯНІНА ВОЛОДИМИРІВНА,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-дослідного центру службово-бойової
діяльності НГУ, Національна академія Національної гвардії України*

КОЛЕСНІЧЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ,

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри навчально-наукового гуманітарного інституту
Національна академія Служби безпеки України*

**РИЗИК ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ
УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ, З РІЗНИМ СТАЖЕМ ВІЙСЬКОВОЇ
СЛУЖБИ ТА ІНТЕНСИВНІСТЮ СИМПТОМАТИКИ ПТСР**

Дослідження проведене у 2022-2023 роках. У дослідженні взяли участь 746 військовослужбовців, які безпосередньо несли службу у зоні інтенсивних бойових зіткнень. У досліджувані виборці – юнацький вік є найменш представленою віковою категорією – 13.37 %. Більш поширеним є молодий вік – 50.92 % та зрілий вік – 35.71 %. У якості психодіагностичного інструментарію використовувався тест «AUDIT» [1] та опитувальник «Міссісіпська шкала посттравматичного стресового розладу» [2]. Крім цього військовослужбовці повідомляли важливі соціально-демографічні характеристики про себе – підрозділ, звання, військовий стаж служби, вік, шлюбний статус, наявність поранень та контузій, наявність проблем зі сном, потреба у консультації лікаря через наявність соматичних скарг.

Досліджувана вибірка була розподілена у відповідності зі шкалою опитувальника «Міссісіпська шкала посттравматичного стресового розладу» на дві групи: група А – військовослужбовці (358 чоловік) у котрих симптоми ПТСР не перевищували норми (до 78 балів); група Б – військовослужбовці (388 чоловік) показники яких перевищували норму (більше ніж 78 балів).

У виборці військовослужбовців, які брали участь в дослідженні показники за тестом «AUDIT» [1] були невисокими, такими що переважно відповідали низькому рівню ризику формування алкогольної залежності – 5.58 ± 4.55 . Так данні свідчали, що вживання алкоголю не було «традиційним» для українських військових, розбудова якої за новими стандартами відбувалася вході реалізації захисту країни від зовнішнього агресора. Зокрема, в виборці дослідження ознаки інтенсивної симптоматики постратравматичного стресового реагування (78 та більше балів за Міссісіпською шкалою) мали 51.47% військовослужбовців, 52.01% мали поранення чи контузії.

Зазначимо, що середні значення за тестом «AUDIT» у вікових групах наступні: юнацький вік – 6.09 ± 4.54 ; молодий вік – 5.47 ± 4.21 ; зрілий вік – 5.52 ± 5.01 .

Результати щодо впливу військового стажу на ризик формування алкогольної залежності у учасників інтенсивних бойових дій. Ці результати наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники ризику вживання алкоголю у вікових групах військовослужбовців з різною інтенсивністю симптоматики ПТСР у трьох категоріях стажу військової служби

Вікова категорія	Група А			Група Б		
	До 1 року	1-3 роки	Понад 3 роки	До 1 року	1-3 роки	Понад 3 роки
Юнацький вік	6.40±3.78	3.56±2.42	4.61±3.55	6.85±4.48	8.27±6.20	7.60±4.17
Молодий вік	4.95±3.65	5.07±2.71	3.88±2.91	5.77±3.99	6.78±6.46	6.27±4.95
Зрілий вік	4.63±3.68	3.26±2.16	2.81±2.27	6.76±5.49	8.37±6.42	6.69±6.26

Зазначимо, що використані градації стажу пов'язані як із даними про адаптацію до військової служби у мирний час, так і з безпосередньою тривалістю інтенсивних бойових дій в нашій країні, учасниками яких були обстежувані. Так, військовослужбовці із стажем до 1 року були нещодавно мобілізованими і, відповідно, мали найменше військового досвіду і найкоротшу до військової підготовку, проте, їх служба розпочалась з усвідомлення, що загарбникам можна давати гідну відсіч (для цього є необхідне озброєння, професійні командири і дієві програми професійної підготовки мобілізованих військовослужбовців). Військовослужбовці зі стажем 1-3 роки – були тими хто не мали чи мали нетривалий досвід військової служби на початок широкомасштабного вторгнення загарбників у лютому 2022 році. Військовослужбовці зі стажем понад 3 роки – свідомо обрали збройні сили як місце професійної самореалізації в країні, яка веде бойові дії з 2014 року, більшість з них мали бойовий досвід до широкомасштабного вторгнення 2022 року. На долю військовослужбовців зі стажем 1-3 та зі стажем понад 3 роки випало надавати відсіч агресору у лютому 2022 року і цей факт значно ускладнив інтерпретацію результатів, пов'язаних із стажем військової служби, прибрав так би мовити «лінійність» впливу стажу на стійкість до дії бойових стресорів.

Як бачимо із наведених у таблиці 1 результатів стаж військової служби у військовослужбовців різної вікової категорії та проявів симптоматики ПТСР мав різну роль у ризику формування алкогольної залежності. Так, у військовослужбовців юнацького віку зі стажем до року, для яких характерним були активні процеси адаптації до військової служби і до військових дій, навіть при відсутності інтенсивної симптоматики ПТСР характерними були такі самі показники зловживання алкоголем, як і при переживанні негативних станів, що

супроводжували ПТСР, (6.40 ± 3.78 та 6.85 ± 4.48 відповідно). Тобто в цій групі складності адаптаційного періоду мали практично такий самий вплив на зловживання алкоголем, як і поява вираженої симптоматики ПТСР.

В зрілому та в молодому віці складності адаптації першого року служби не мали такого самого впливу на ризик формування алкогольної залежності (4.95 ± 3.65 та 4.63 ± 3.68 відповідно), як в юнацькому віці. Крім того, молоді військовослужбовці зі стажем до року навіть при виникненні інтенсивної симптоматики ПТСР мали переважно низький ризик формування алкогольної залежності (5.77 ± 3.99).

У військовослужбовців юнацького віку зі стажем 1-3 роки наявність чи відсутність інтенсивної симптоматики ПТСР призвели до вираженого полюсного ставлення до вживання алкоголю – від практичного неживання у тих, хто не мав симптоматики ПТСР (3.56 ± 2.42) до одних із найвищих показників ризику формування залежності у тих, хто мав інтенсивну симптоматику ПТСР (8.27 ± 6.20). У юнаків зі стажем військової служби понад 3 роки зміни менш різкі і в цілому відповідали тим, що характерні для загального впливу інтенсивності симптоматики ПТСР.

Зазначмо, що у зрілих військовослужбовців зі стажем 1-3 роки ставлення до вживання алкоголю при різному рівні симптоматики ПТСР практично таке саме, як і у юнаків (3.26 ± 2.16 та 8.37 ± 6.42 відповідно). Для них, як і для військовослужбовців юнацького віку, потрясіння перших місяців широкомасштабного вторгнення агресора розшарувало цю категорію на тих хто уникав вживання алкоголю і тих, хто встав на шлях формування залежності. Проте, хотілося б відзначити, що у військовослужбовців зрілого віку, які не мали інтенсивної симптоматики ПТСР, збільшення стажу пов'язане зі стійким зменшенням ризику вживання алкоголю (від 4.63 ± 3.68 при стажі до 1 року до 3.26 ± 2.16 при стажі 1-3 роки та 2.81 ± 2.27 при стажі понад 3 роки). Зазвичай, зрілі військовослужбовці, які намагалися подовжувати контракт на військову службу, слідували за своїм здоров'ям та не зловживали алкоголем. І навіть при виникненні інтенсивної симптоматики ПТСР зрілі військовослужбовці зі стажем понад 3 роки демонстрували певну витримку у ставленні до зловживання алкоголем порівняну із військовослужбовцями молодого віку.

Результати дисперсійного аналізу для окремих вікових категорій з фіксованими факторами «інтенсивність симптоматики ПТСР» та «категорія стажу військової служби» показали, що в юнацькому та молодому віці статистичну значимість мали лише вплив першого фактору, у зрілому віці, крім цього важливим є вплив взаємодії цих двох факторів ($p \leq .05$).

Список бібліографічних посилань

1. Babor TF, Grant M. From Clinical Research to Secondary Prevention: International Collaboration in the Development of the Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT). *Alc Hlth Research World*. 1989; 13:371–374.

2.Keane TM, Caddell JM, Taylor KL. Mississippi Scale for Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder: Three studies in reliability and validity. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 1988; 56(1), 85–90. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.56.1.85>

МІЛораДова НАТАлія ЕДУарДівна,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки та психології факультету №3

Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ – ПОШУК СЕНСУ ЖИТТЯ (ТЕХНІКА ІКІГАЙ)

Проблема перебування, реагування та проживання людиною складних життєвих ситуацій є надзвичайно актуальною в умовах повномасштабної військової агресії росії проти України. Тема особистісних трансформацій унаслідок пережиття травматичних подій та інших несприятливих ситуацій є однією із центральних для багатьох науковців. Загальновідомо, що травматичні події, стреси, кризи провокують виникнення страждання, але окрім цього є і ще щось, що також виникає після перенесеної травми. Майже через всі світові релігії проходить ідея виникнення позитивних наслідків перенесених важких подій у виді оновлення, відродження, очищення та звільнення людини. Переформатування особистого світогляду, переосмислення фактів та наслідків подій створюють основу для подальшого життя більш ефективного та якісного. Тобто шлях отримання певного досвіду та мудрості може бути результатом перенесених та переосмислених страждань.

Перші дослідження, які потенціюють особистісне зростання, результати якого були оприлюднені, пов'язані з Н. Фінкелем (Finkel, 1974).

У 1996 році було опубліковано роботу Р.Тедескі і Л.Калхуна, де дослідники представляли інструмент для вимірювання, який і містив термін «посттравматичне зростання» (posttraumatic growth) у своїй назві і який відтоді став загальноживаним (Tedeschi & Calhoun, 1996). Науковці визначили посттравматичне зростання як досвід позитивних змін, які виникають у результаті боротьби з важкими життєвими кризами [1].

С. Джозеф виділяє три виміри такого зростання: стосунки; погляд на себе; життєва філософія (Joseph, 2009). Т.Титаренко визначає посттравматичне зростання через антикрихкість, як процес збільшення антикрихкості, що забезпечує постійне самонавчання, продуктивнішу взаємодію із собою, світом, іншими людьми (Титаренко, 2018) [3].

Посттравматичне зростання – це і є значущі позитивні зміни особистості через переживання важкої життєвої кризи. Це не просто повернення до життя, яким воно було до події, а вдосконалення себе та перевищення докризового рівня у дуже важливих для людини сферах [2].

Запропонована нами техніка «Ікігай», може бути достатньо ефективною для усвідомлення особистістю фундаменту посттравматичного зростання. Техніка будується на принципах японської філософської концепції щастя. Її сутність полягає у необхідності постійного руху вперед, не озираючись на минулі невдачі. Щастя розглядається не як кінцева інстанція або мета, якої потрібно досягти, а як захоплююча подорож, де певні дії мають приносити задоволення і мир оточуючим людям.

Ікігай – *японська філософія*, яка допомагає знаходити задоволення, радість і усвідомленість у всіх справах кожен день і сприяє довголіттю.

Техніка, що базується на філософії Ікігай, спрямована на усвідомлення особистого сенсу життя та допомагає знайти опору, для розуміння свого призначення як у професійному так і особистому житті. Вона включає декілька послідовних етапів та спрямована на знаходження гармонії між:

- що ми любимо;
- у чому ми компетентні;
- що потрібно всесвіту;
- за що нам платять.

Розглянемо алгоритм проведення цієї техніки із використанням арт-терапевтичного інструментарію – метафоричних асоціативних карт (МАК).

Виконання цієї техніки може мати певні часові особливості:

- займати всю консультативну зустріч;
- включати виконання першої частини дома, а основної та заключної частин на консультативній зустрічі;
- виконуватися протягом декількох консультативних зустрічей.

Техніка має потужний ефект та допомагає клієнту зануритися у свій внутрішній світ, шукаючи відповіді на запитання стосовно усвідомлення особистісних можливостей, ресурсів, прагнень та самореалізації.

Перший етап. Спочатку психолог пояснює клієнту базові принципи японської філософії щастя, що таке Ікігай як його складати.

Наступним кроком є робота над усвідомленням змісту чотирьох складових Ікігай. Для цього, психолог пропонує клієнту розділити лист паперу А4 на чотири частини, кожен частину підписати згідно складових Ікігай (що я люблю, що я вмію, що потрібно людям, за що платять) та заповнити ці частини. Ця робота потребує роз'яснення та занурення в себе, тому її можна виконати вдома або надати клієнту певний час для цього. Психолог акцентує увагу на тому, що: у першому колі необхідно зафіксувати те, що клієнту подобається від хобі до професійних інтересів; у другому – навички та таланти (що клієнт може робити

легко та добре); у третьому – необхідно подумати про те, які послуги або навички можуть бути корисні для інших людей або суспільства. Які потреби ви можете задовольнити?; і четверте коло – необхідно розглянути можливості заробітку на основі ваших пристрастей, навичок та корисності.

Другий етап. Після заповнення частин листа, психолог пропонує клієнту обрати карти-символи для кожного елементу з чотирьох списків. Використовуємо ресурсні колоди МАК (наприклад, Морген, Saga, Ессо та ін.).

Наступний крок – клієнт розкладає на столі карти-символи, згідно складених списків та розповідає психологу їх значення. Прояснення змісту кожної карти-символу здійснюється за допомогою запитань, що формулює психолог.

Третій етап. Етап об'єднання, психолог пропонує клієнту подумати над особливостями перетинання кіл, орієнтуючись на такі запитання :

- де перетинаються всі чотири кола,
- як це відображається у вашому житті;
- чи використовуєте ви у своєму житті отримані результати;
- якою мірою використовуєте?
- на що не звертаєте увагу?
- що не використовуєте зовсім?
- в чому причини усвідомлення чи неусвідомлення своїх можливостей?

Психолог підкреслює, що те що знаходиться в цьому перетині, може бути ікігай клієнта – місце, де пристрасті, таланти, корисність і можливості збігаються.

Завершальний, підсумовуючий етап. Психолог пропонує обговорити отримані результати, орієнтуючись на такі запитання.

- На що звернули увагу при виконанні цієї техніки?
- Чим, на Ваш погляд, була корисна ця техніка?
- Чи важко було її виконувати? Чому?
- Що змінилося після виконання цієї техніки?
- Які думки виникали під час та після виконання цієї техніки?
- Які відчуття виникали під час та після виконання цієї техніки?

Виконання технік такого рівня допомагає клієнтові повернути відчуття внутрішнього контролю та ресурсності, усвідомлення нових можливостей на основі розуміння особистісної цінності та виникнення світоглядних або духовних змін. Знайти свій ікігай – це процес самопізнання і розвитку, усвідомлення і трансформації.

Список бібліографічних посилань

1.Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія: Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології.Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.

2.Посттравматичне зростання: що це і як досягти? <https://hubz.ua/zdorove-zhyttya/psychologiya/posttravmatychnе-zrostannya-shho-tse-i-yak-dosyagty/>

3.Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомогі в умовах тривалої травматизації : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

СІРКО РОКСОЛАНА ІВАНІВНА

доктор психологічних наук, професор

начальник кафедри практичної психології та педагогіки

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

СЛОБОДЯНИК ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

кандидат психологічних наук, доцент

начальник інституту післядипломної освіти

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ САМОЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Актуальність дослідження самозбережувальної поведінки фахівців сектору безпеки і оборони зумовлена низкою проблем.

По перше: нагально постало питання збереження життя та здоров'я молодого покоління. У відповідності до статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Україна відноситься до країн з високим рівнем самогубства, при цьому значна їх кількість пов'язана зі зловживанням наркотичними речовинами та алкоголем. На сьогоднішній день питанням здоров'я в основному займаються медичні служби, які орієнтовані в більшості на діагностику та лікування хвороби, в той же час профілактичним заходам, в умовах економічної та соціальної кризи в суспільстві, не приділяється достатньо уваги. Так, відсутні цілеспрямовані загальнодержавні програми щодо профілактики здорового способу життя у сім'ях, як основній ланці, де закладаються навички самозбережувальної поведінки; потребує підвищення культура здоров'язбереження особистості, яка визначається відповідальністю до власного здоров'я, відсутністю адикції, високим рівнем інформованості, про причини та наслідки захворюваності, що, в свою чергу, дає можливість вчасно звернутися до лікаря. Отже, виявлено суперечність між необхідністю збереження життя та здоров'я населення та відсутністю державної цілеспрямованої стратегії самозбережувальної поведінки, ґрунтовних методологічних та теоретичних психологічних розробок, спрямованих на впровадження здоров'язбережувальних технологій.

По друге: сьогодні недостатньо розроблені програми здоров'язберігаючого навчання та виховання у закладах вищої освіти. Аналіз наукової літератури свідчить, що в практиці підготовки майбутніх фахівців не ведеться

цілеспрямованої роботи по формуванню самозбережувальної поведінки, майже відсутні спеціалізовані навчальні тренінги та курси щодо профілактики адикцій, підвищення репродуктивного здоров'я та навичок безпечного статевого життя, тощо. Виявлено суперечність між зростанням усвідомлення майбутніми фахівцями необхідності знань щодо самозбережувальної поведінки та неготовністю науково-педагогічного персоналу розробляти та впроваджувати сучасні методики та форми здоров'язбережувальних технологій.

По третє: з кожним роком підвищується рівень складності ризиконебезпечної діяльності, в умовах повномасштабної війни, а також із збільшенням кількості природних катастроф та техногенних аварій в державі. Складна ситуація, яка пов'язана із війною в Україні потребує переосмислення деяких аспектів підготовки фахівців сектору безпеки та оборони. Специфіка діяльності в особливих та екстремальних умовах, з однієї сторони, ставить підвищені вимоги до здоров'я співробітників, а, з іншої сторони, внаслідок дії широкого кола стресогенних чинників негативно впливає на їхнє здоров'я. Згідно аналізу наукової літератури кожен другий фахівець, який працює в ризиконебезпечних умовах, використовує шкідливі для організму методи розвантаження нервової системи. Виявлено суперечність між специфікою ризиконебезпечної діяльності, яка передбачає виконання професійних обов'язків із загрозою для власного здоров'я та необхідністю формування у фахівців сектору безпеки і оборони стратегій самозбережувальної поведінки, які б дали можливість якісно виконати професійні завдання з мінімальним ризиком для життя.

В Академічному тлумачному словнику української мови термін «самозбереження» визначається як «прагнення зберегти своє життя, застерегти себе від гибелі» [3, с.37], а слово «здоров'я» як «стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи» [3, с.547]. Етимологічний словник російської мови М.Фасмера слово «беречь» походить від старослов'янського «бръгъ, бръшти» - турбуватися [3]; етимологічний словник української мови слово «берегти» споріднює з литовським «birginti» - заощаджувати [4, с. 171] або ж з готським «borgen» - «убезпечити себе» [4]. Тобто етимологічний аналіз вказує на основне завдання самозбережувальної поведінки – убезпечувати та турбуватися про себе. [3;4;5]

Проведений аналіз літератури дає можливість стверджувати, що проблема самозбережувальної поведінки розглядається представниками з різних галузей науки і практики [1;2;6;7;8;9]. Аналізуються медичні аспекти здоров'язбережувальної поведінки (М. Амбросімова, Т. Поздєєва), рівень здоров'я (Ю. Алексєєва), здоров'язбережувальні технології (В. Вавілова), медико-соціальна профілактика репродуктивного здоров'я населення (В. Чебан, Є. Шарапова).

Досліджуються соціологічні аспекти (С.Кашуркіна, Я. Ушакова, В. Шклярук), вітальної (Н. Винник, В. Мазугін) та саморуйнівної поведінки (В. Ризанкіна, Т. Шипунова); здійснюється соціологічний аналіз здоров'я

(І. Бовіна, І. Гурвич, І Журавльова), культури здоров'я та валеологічної культури (Г. Апанасенко, І.Брехман, В. Бобрицька, А. Богуш, О. Бондаренко, О. Василева, О. Ващенко, Г.Власюк, М. Гончаренко, В. Горащук, С. Горбунова, М. Гриньова, Г. Долинський, Н.Денисенко, О.Дубогай, Н. Кічук, С. Кириленко, Г. Кривошеєва, В. Нестиренко, С.Пясецька, С. Симоненко, С. Тищенко, Б.Шиян, І. Яковлева). [6;7; 10;11]

Досить ґрунтовно розробляються педагогічні аспекти формування здорового способу життя в освітніх системах (Н. Абаскалова, О. Біда, О. Калюжна, С. Кондратюк, В. Кузьменко, Ю. Лісіцин, А. Полуляк, О. Савченко, С. Сверіденко, Д.Солобчук,). Вивчаються самозбережувальна поведінки в процесі професійної підготовки (А. Навоян), здоров'язберігаюче виховання (Т. Брежнева, В. Горищук, Г. Кривошеєва, В. Оржиховська, В. Бабич), здоров'язбережувальне середовища навчального закладу (Т. Бережна), здоров'язбережувальний простір (Л.Єлькова, В. Ірхін, В. Одінцова, Г. Серікова, С. Сидорчик, Д. Сомов), здоров'язбережувальні технології у підготовці спеціалістів (Б. Долинський, С. Грімблат, Ю. Кобяком, Л.Коваль, М. Коржова, М. Носко, К. Оглоблін, М. Сентизова, Г. Соловійов), здоров'язберігаючі компетентності (Д. Варонін, Б. Долинський, Н. Поліщук, О. Шукатка), навички безпеки життєдіяльності школярів (С. Волкова, Н. Міллер), збереження та зміцнення здоров'я учнів у сім'ї (Т. Жаровцева, С. Корнієнко). [12;13]

Загальнотеоретичні та методологічні аспекти дослідження психологічних аспектів здоров'я і самозбережувальної поведінки посідають значне місце у працях сучасних дослідників (Г. Апанасенко, І.Бех, Н. Бернштейн, С. Биков, В. Белов, І. Галецька, Т. Дічев, Л. Журавльова, В. Кохан, Н. Лакосіна, В. Львовчкін, С. Максименко, Г. Нікіфоров, В. Панкратов, В. Панок, В. Розин, М. Романцов, І. Сімаєва, Т. Титаренко, Л. Шилова, А. Чабанова). Вивчається проблеми формування ціннісного ставлення до здоров'я (О. Гаснікова, О. Єжова), ціннісної орієнтації молоді на здоровий спосіб життя (В. Бабич, Ю.Бойчук, Ю.Тайамсов, А. Торчинов, М. Гончаренко, Ю. Драгнєв, Г. Кривошеєва, С. Лебедченко, Л. Татарнікова), психологічні детермінанти самозбережувальної поведінки (А. Деркач, Л. Лаптев, Л. Мардахаєва, В. Слободчиков), психологічне (Н. Колотій) та психічне здоров'я (Р.Сірко). [9;10;11;12;13;14]

Проведені дослідження психолого-педагогічної літератури, вказує на те, що у сучасній науці існує низка досліджень та теоретичних розробок, присвячених окремим аспектам самозбережувальної поведінки фахівців сектору безпеки і оборони. Так, аналізуються діяльність в особливих та екстремальних умовах та її вплив на здоров'я фахівців (А. Деркач, В. Зазикін, В. Левфтеров, С. Мул, О. Матеюк, С. Олексієнко, Н. Оніщенко, Л. Перелигіна, Н. Потапчук, О. Сафін, О. Тімченко, О. Хміляр, В. Шимко, М. Томчук). Досліджуються соціально-психологічні основи самозбережувальної поведінки військових (І. Карась, А. Боєнко, Ю. Олександрівський, А. Зюзкевич, А. Караян, А. Костюк, В. Крайнюк,

А. Маклаков, В. Нечипоренко, В. Перевалов, М. Секач, Ж. Сєноков, Л. Корольов); здоровий спосіб життя військовослужбовців (В. Барко, О. Волобуєва, В. Слободяник); психічне (В. Алещенко, В. Кохан, Є. Потапчук, О. Сафін) та професійне здоров'я військовослужбовців (А. Маклахов); професійне довголіття (О. Жданов); професійний стрес (О. Тімченко); психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності (І. Приходько); психологічна допомога потерпілим (С. Яковенко, Н. Оніщенко). Розробляються психологічні технології в рамках психологічного забезпечення службової діяльності сухопутних військ, працівників пожежно-рятувальних підрозділів (М. Кришталь), авіаційних частин (Л. Коральов), фахівців миротворчих підрозділів (В. Алещенко), корабельних спеціалістів (М. Корольчук), аеромобільних військових підрозділів (В. Стасюк). У доступних автору джерелах є окремі дослідження, пов'язані з визначенням рівня здоров'я та професійної придатності фахівців, які виконують роботи підвищеної небезпеки (Н. Іванова, А. Єна, О. Кокун, Н. Макаренко, Є. Псядло, Л. Шафран). Аналізуються також акмеологічні основи становлення та професійного самовдосконалення фахівців сектору безпеки і оборони (В. Михайловський, В. Осьодло, С. Кандилович, О. Кудерміна, М. Секач, О. Сафін, В. Сідак), підготовка спеціалістів до професійної екстремальної діяльності (С. Іванова, М. Козяр, Р. Сірко, О. Столяренко, О. Узун). [13;14]

Також варто зазначити, що низка питань, важливих для формування самозбережувальної поведінки фахівців сектору безпеки і оборони, залишається не вирішеною: відсутня концепція самозбережувальної поведінки особистості в особливих та екстремальних умовах діяльності; недостатньо розроблені технології здоров'язберігаючого навчання та виховання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання; недостатньо досліджені специфіка та стрес-чинники екстремальної діяльності та їх вплив на психічне та фізичне здоров'я працівників; не висвітлені індивідуально-психологічні особливості фахівців, які формують високий рівень самозбережувальної поведінки. Отже, наукова проблема полягає у необхідності розроблення концептуально-обґрунтованих теоретико-методологічних основ самозбережувальної поведінки фахівців сектору безпеки і оборони, спрямованих на розв'язання виявлених суперечностей і модернізацію здоров'язбережувальних технологій у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Список бібліографічних посилань

1.Ананьев Б. Г. Введение в психологию здоровья: Учеб. Пособие // Борис Ананьев. – СПб.: Изд-во БПА, 1998. – 279 с.

2.Баклицький І. О., Слободяник В. І., Сірко Р. І. Психолого-педагогічні аспекти навчальної активності студентів по питанню індивідуалізації навчання/ Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Хмельницький, 25-26 квітня 2013 р.) [ред. Колег: д.

психол.н., проф. Є.М. Потапчук, к. психол.н., доц. О.В. Кулешов, та ін..]/М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Хмельницький нац. ун-т, Каф.практ.психол.та педагог-Хмельницький: ХНУ, 2013.-С.66-67. Большой психологический словарь / [Сост. и общ. Ред. В. Мещеряков, В. Зинченко]. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.

3.Этимологический словарь русского языка М. Фасмера. 1-е издание: 1964 – 1973; [Электронный ресурс] // Режим доступа до ресурсу: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D0%B1/%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83> (дата звернення: 15.09.2021)

4.Етимологічний словник української мови: В 7 т./ Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Наукова думка, 1982.- Т.1., С.171.

5.Етимологічний словник українських слів онлайн. [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 15.09.2021)

6.Кохан В. Г. Діяльність військового керівника по збереженню психічного здоров'я військовослужбовців: дисертація канд. психол. наук: 19.00.09 / Кохан Виталий Григорьевич. – Хмельницький, 2003. – 182 с.

7.Потапчук Є. М. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.09 / Є.М. Потапчук; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2004. – 32 с.

8.Психология здоровья: учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с.

9.Сірко Р. І. Психічне здоров'я у старшому юнацькому віці як предмет психологічного аналізу: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Р. І. Сірко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2002. – 15 с. 246.

10.Сірко Р.І. Слободяник В.І. Теоретичні аспекти самозбережувальної поведінки майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій. *Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі*. Міжнародна науково-практична конференція (2–3 жовтня 2020 р.) Київ, 2020. С.140-143

11.Слободяник В.І., Сірко Р.І., Баклицький І.О., Баклицька О.П. Теоретичний аналіз формування самозбережувальної поведінки студентської молоді. *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України*. V всеукраїнська науково-практична конференція (29.11.2019) Харків, 2019. С.92-95

12.Слободяник В. І. Самозбережувальна поведінка фахівців ризиконебезпечних професій. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник тез VI всеукраїнської наук.,-прак., конф., Львівський

державний університет внутрішніх справ. 22 жовтня 2021 року. Львів. 2021. С. 289-293.

13.Слободяник В.І. Теоретичні аспекти дослідження емоційного вигорання педагогів навчальних закладів ДСНС України. 2018. PhD Thesis. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку*: Матеріали 20 Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ.Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] // Т. 9. С. 37. – 1976. – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/samozberezhennja> (дата звернення: 15.09.2021).

14.Слободяник В.І., Сірко Р.І. Формування самозбережувальної поведінки у майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій – теоретичне дослідження. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах (5 листопада 2020 р.) Міністерство оборони України імені Івана Черняховського, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України: НУОУ, 2020. – С.253-255.

15.Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] // Том 3, 1972. — Стор. 547. – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj> (дата звернення: 15.09.2021).

СТАСЮК ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри внутрішніх комунікацій
Національний університет оборони України*

КИРИЧЕНКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*доктор філософії (PhD) в галузі психології,
старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій
Національний університет оборони України*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Війна росії проти України є якісно новим підходом до ведення воєнних кампаній, ключовим моментом яких, поряд з інформаційною обробкою місцевого населення та застосуванням жорсткої іміджевої сили та дипломатії, є психологічна готовність особового складу. Адже професійна діяльність військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, відбувається в екстремальних умовах, що характеризуються високою інтенсивністю, напруженістю, швидкоплинністю, можливістю виникнення небезпечних для життя обставин, що призводить до розвитку в них короткочасних чи довготривалих психічних розладів. Психологічна підготовка, супровід та відновлення військовослужбовців за таких умов є важливим елементом забезпечення виконання ними професійної діяльності.

Все це робить актуальною та практично значущою діяльність командирів, штабів, структур морально-психологічного забезпечення щодо психологічного забезпечення бойових дій – подолання особовим складом негативного впливу бойових стрес-факторів.

Психологічне забезпечення є невід’ємною складовою частиною морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України.

Основу психологічного забезпечення на індивідуальному та груповому рівні складають базові знання в галузі загальної, соціальної та військової психології, психології управління, практичної психології, психології праці в особливих умовах, психофізіології тощо. Використання можливостей психологічного забезпечення дозволяє командирам (начальникам) приймати грамотні управлінські рішення і скорочувати до мінімуму людські, організаційні, економічні, тактичні та інші види втрат у повсякденній та бойовій діяльності.

На нинішньому етапі розвитку системи морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України ще не всі значущі напрями психологічного забезпечення освоєні й розроблені. Разом з тим тенденція до збільшення впливу психологічного забезпечення на всі сфери діяльності Збройних Сил зростає.

Психологічне забезпечення – цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), службових осіб структур морально-психологічного забезпечення з метою психологічного відбору, формування, підтримання і відновлення в особового складу військ (сил) психологічної готовності до виконання завдань, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат та збереження психічного здоров’я військовослужбовців.

Основними завданнями психологічного забезпечення є:

оцінювання психологічних показників боєздатності підрозділів та військових частин, передусім морально-психологічного стану особового складу військ (сил);

аналіз впливу психологічних чинників бою (бойових дій) на морально-психологічний стан та поведінку особового складу військ (сил);

виявлення психологічних особливостей майбутніх бойових дій (операцій), врахування їх вимог до емоційно-вольових та психофізіологічних якостей військовослужбовців, злагодженості та згуртованості особового складу військ (сил);

забезпечення та створення соціально-психологічних умов для ефективного виконання особовим складом своїх службових обов’язків;

сприяння в організації та проведенні заходів соціально-психологічної та професійної адаптації і реабілітації військовослужбовців;

соціально-психологічний аналіз управлінських рішень діяльності командирів (начальників) з питань підтримання належного рівня морально-психологічного стану особового складу військ (сил);

аналіз психологічних аспектів тактики можливих дій противника, негативного інформаційно-психологічного впливу тощо;

виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю та вжиття психопрофілактичних і психокорекційних заходів;

прогнозування можливих бойових психогенних втрат особового складу;

планування, організація та проведення заходів психологічної підготовки (загальної, спеціальної, цільової) особового складу військових частин (підрозділів) до виконання бойових завдань у конкретних (суспільно-політичних, фізико-географічних, природно-кліматичних, ергономічних тощо) умовах обстановки;

формування та утвердження оптимізму і впевненості особового складу в своїх силах, можливості виконати поставлене завдання;

навчання особового складу психологічним методам надання само- та взаємодопомоги;

вжиття заходів психологічного відбору особового складу для комплектування, доукомплектування, поповнення підрозділів та військових частин тощо.

Основною вимогою до організації психологічного забезпечення в бойових умовах є необхідність дотримання системності під час проведення відповідних заходів, що повністю залежить від психологічної специфіки майбутніх бойових дій. Усі внутрішні елементи психологічного забезпечення перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Заходи психологічного забезпечення організовують і проводять, застосовуючи відповідні сили: командирів (начальників) усіх рівнів, структур морально-психологічного забезпечення підрозділів та військових частин, офіцерів-психологів; медичних працівників; особовий склад мобільних груп психологічної допомоги, а також засоби психологічного забезпечення – пункт психологічної допомоги та реабілітації, медикаментозні засоби тощо.

Таким чином, ефективності психологічного забезпечення досягають єдністю дій та узгодженістю заходів, вживаних командирами (начальниками), штабами, офіцерами структур морально-психологічного забезпечення, медичними працівниками, іншими посадовими особами та службами.

Список бібліографічних посилань

1. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В., Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навч.-метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 383 с.

2. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агасєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : ТОВ “7БЦ”, 2020. 755 с.

3. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 18.10.2021 року №305 “Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу у Збройних Сил України”.

4. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 23.10.2020 №173 “Про затвердження Інструкції з організації психологічної підготовки у Збройних Силах України”.

5. Психологія управління військами / В. В. Стасюк: підручник. К.: НУОУ, 2024. 532 с.

6. Стасюк В.В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил): підручник. К.: НУОУ, 2014. 504 с.

СУПРУН ДАР'Я МИКОЛАЇВНА,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОГРАМА З ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

Серед пріоритетних завдань, визначених тенденціями Євроінтеграції, представлені актуальні питання оновлення змісту професійної підготовки, реструктуризації освіти, трансформації гуманітарної освіти, впровадження інноваційних технологій підготовки конкурентоспроможних фахівців. Отримання відповіді на запити сучасності вимагає модернізації освітньої системи вищої школи та акцентування саме на якості підготовки конкурентоздатних фахівців як національного пріоритету. В умовах Євроінтеграції для України видається необхідним вивчення передового світового досвіду. Входження в світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де прикметною ознакою її змісту є розбудова професійної підготовки фахівців-психологів на компетентнісно-орієнтованій основі в умовах формування громадянської позиції університетів.

Не залишилась осторонь психологічна освіта, провадження процесів згуртованості якої в умовах воєнного стану має відбуватися з огляду на такі основні складові базиси: ідея, стратегія, результат. Дана консолідація імплементує здобутки освіти, популяризацію передового інноваційного досвіду надання якісних загальносоціальних та освітніх послуг; обмін досвідом психолого-педагогічного та соціального супроводу. Існує потреба у вирішенні проблеми підготовки фахівця на науково-методичному рівні – потреба в усуненні протиріч між теорією і практикою. Вищезазначені тенденції зумовлюють потребу у виявленні

стратегії і розробці концепції, моделі і соціально-педагогічних умов професійної підготовки фахівця, здатного надавати кваліфіковану допомогу в умовах воєнного стану.

В умовах сьогодення варіативні проекти регіонального та міжнародного рівня ставлять за мету підвищити соціальну роль університетів шляхом посилення взаємодії між університетами та громадами, що призведе до розробки національної політики з підтримки третьої місії університетів із забезпечення соціальної згуртованості, адаптивності, стійкості та процвітання в Україні [3]. Кафедра соціальної роботи та реабілітації гуманітарно-педагогічного факультет, Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України відіграє активну роль у формуванні нової генерації психологів з метою надання експертної допомоги в умовах воєнного стану. Інтегральною метою програми «Формування громадянської позиції університетів: мотивація до прийняття рішень» є формування єдиної думки загалу, зокрема студентства, стосовно шляхів утворення та впровадження в українське суспільство новоствореної парадигми новітнього соціально-освітнього середовища як основи соціальної захищеності, відповідальності та соціальної згуртованості громадян України в умовах сучасних інтеграційних викликів засобом формування соціально-корпоративної відповідальності та зобов'язаності університетів і зміцнення соціальної згуртованості загалу [4].

Саме актуальні питання ролі університетів у суспільстві, стратегії та тренди їх модернізації, промоції та маркетингу, сприяння кар'єрному розвитку, інтернаціоналізації освіти набувають беззаперечної значущості в контексті викликів сьогодення. Вищезгадану програму побудовано з урахуванням особливостей кращих європейських практик надання зазначеної допомоги. Вона створена на основі досвіду наукової співпраці факультету з профілюючими факультетами європейських держав (Sapienza University, Rome, Italy; The John Paul II Catholic University, Lublin, Poland; Ostfalia, Germany).

Саме університети посилюють співпрацю задля сталого розвитку інклюзивного суспільства. Дана думка відображена у конкретизованих цілях формування громадянської позиції університетів на державному рівні:

- розробка національної політики щодо посилення третьої місії університетів і співпраці між університетами;
- розробка типових стратегій взаємодії між університетами та суспільством на основі потреб, спрямованих на підвищення громадянської активності та залучення громадян на основі принципів рівності, солідарності, недискримінації тощо [7, с.125];
- розвиток співпраці між університетами та суспільством на основі європейського досвіду та практик;

- підвищення рівня соціальної відповідальності та залученості університетів до громад через підвищення їх спроможності у сфері розвитку лідерства [9, с.49];

- підвищення рівня взаємодії між цільовими групами та зацікавленими сторонами щодо співпраці між університетами та громадами на основі європейського досвіду та практики;

- забезпечення належної співпраці між партнерськими інституціями, цільовими групами та зацікавленими сторонами з метою своєчасної реалізації проєктів та програм з формування громадянської позиції університетів [3].

Отже, визначаємо громадянську позицію університетів як драйвер соціально згуртованого суспільства.

Також з метою зміцнення політики психологічної підтримки та програм у сфері психічного здоров'я на базі зазначеної кафедри створено Центр надання психологічної допомоги. Фахівцями провадиться серія вебінарів з питань психічного здоров'я для цільових груп та професіоналів. Їх головні цілі: підвищення обізнаності про високоякісну, стійку багаторівневу систему підтримки та послуг у сфері психічного здоров'я; підтримка системи забезпечення інформацією щодо травм; виявлення впливу соціальних детермінант здоров'я на академічну та соціально-емоційно-поведінкову успішність; надання послуг психологічної підтримки учасникам бойових дій та сім'ям військовослужбовців; моніторинг. Приклади вебінарів: Питання звернення до стресу та травми; Допомога при травмах; Сприяння благополуччю фахівця: розуміння та боротьба; Втома від співчуття; Професійне вигорання та вторинний травматичний стрес тощо [8, с.244].

Соціальне замовлення Держави на якісну професійну підготовку психологів в освітній площині сьогодення, спричинених військовим станом в Україні, розширення міжнародних зв'язків й інтеграція до Європейської спільноти, необхідність пошуку конструктивних ідей щодо вирішення проблем оптимізації та інтенсифікації формування технічної, іншомовної та інших варіативних професійних компетенцій – об'єктивна реальність розвитку психологічної освіти сьогодення. Отримання відповіді на запити сучасності вимагає модернізації освітньої системи вищої школи та акцентування саме на якості підготовки конкурентоздатних фахівців як національного пріоритету!

Тобто, наука має відповідати як викликам часу, так і новітнім тенденціям, бути інноваційною, далекоглядною і відповідальною за результат!

Список бібліографічних посилань

1.Bloshchynskiy, I, Griban, G. & Okhrimenko, I. (2021) Formation of Psychophysical Readiness of Cadets for Future Professional Activity The Open Sports Sciences Journal, 14(14), 1-8 doi: <https://doi.org/10.2174/1875399X02114010001>

2.Mamicheva, O. & Sheremet, M. (2020) Trends of modernization of psychologists' professional training in the system of special education International

Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24 (6), 13010-13029, doi:
<https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I6/PR261270>

3.Okhrimenko, I. & Sprynchuk, S. (2021) Future psychologists' readiness to work in conditions of social cohesion in education. International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(9), 40-48.
<http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/1137>

4.Sheremet, M. (2023) Motivation development of mental health preservation of specialists in the field of special and inclusive education: european practices Pol Merkur Lek, ALUNA Publishing House 1, (JAN-FEB), 30-34 doi:
<https://doi.org/10.36740/Merkur202301104>

5.Sopivnyk, R., Sopivnyk, I., Suprun, D. & Hryhorenko, T. (2023) Social leadership and team building. Kyiv: NULES.

6.Suprun, D. (2023) Psychology of Management. Kyiv: DUSU.

7.Suprun, D. (2019). Modernization of the content of psychologists' professional training in the field of special education. Kyiv: Drahomanov NPU. (in Ukr.)

8.Suprun, D. (2018). The theory and practice of psychologists' professional training in the field of special education. Doctoral Dissertation. Kyiv: Drahomanov NPU. (in Ukr.)

9.Tamozhska, I. & Lehan, I.(2023) Functioning and development of national and european adult education systems: a comparative aspect Conhecimento & Diversidade, 15(40), 45-61 doi: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i40.11275>

ФЕДОРЕНКО ОЛЕНА ІВАНІВНА,

доктор педагогічних наук, професор

завідувачка кафедри педагогіки та психології

Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

РІВНІ ТА ФОРМИ РАННЬОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Представники різних груп людей із психотравмивним досвідом по-різному переживають кризові, травмивні та стресові події, по-різному адаптуються до життя, це означає, що допомога у кожному окремому випадку має свої особливості.

Кожен рівень, як зазначають Л. Царенко, М. Мюллер [1; 3], передбачає певні вимоги до місця надання, до підготовки тих, хто надає психологічну допомогу, вимоги до реалізації різноманітних заходів, різних форм психологічної допомоги, залежно від соціальної ситуації, потреб і стану постраждалих осіб.

На етапі комплексного реагування після (або під час) екстремальної (надзвичайної) ситуації виокремлюють чотири рівня надання психологічної допомоги, а саме: 1) рання психологічна допомога і/або соціально-психологічний

супровід у перший місяць після зміни соціальної ситуації; 2) соціально-психологічний супровід; 3) психологічна реабілітація; 4) комплексна медико-психологічна реабілітація.

Розглянемо зміст першого рівня надання психологічної допомоги – це рання психологічна допомога надається у перший місяць після травмивної події (від 4 до 30 діб). Якщо в людини є симптоми гострого стресового розладу, то вона потребує психотерапевтичної допомоги. Заходи на першому рівні здійснюються з метою: стабілізації психічного стану; відновлення попереднього рівня функціонування; запобігання розладам адаптації; виявлення осіб, що потребують психологічної допомоги на інших рівнях.

На першому рівні реалізуються такі форми психологічної допомоги:

1) Психодіагностика проводиться для з'ясування особливостей актуальної ситуації в медичному, психічному, особистісному, професійному, соціальному та побутовому планах. При цьому з'ясовується не лише проблематика, симптоми психічних та психологічних розладів, а і ресурси потерпілого, внутрішні (адаптаційний потенціал) та зовнішні (родини, громади, зокрема можливості надання підтримки).

Психологічна діагностика спрямована на визначення психологічного стану та індивідуально-психологічних особливостей людини шляхом застосування сукупності стандартизованих валідних інструментів та процедур вимірювання, опрацювання та інтерпретації результатів, а також встановлення необхідності та оптимальних шляхів психологічного чи психотерапевтичного втручання. Психологічна діагностика здійснюється в груповій або індивідуальній формі.

2) Психологічна підтримка є визначальною для стабілізації стану постраждалої людини та відновлення втраченої довіри до людей, суспільства. Психологічної підтримки потребує як потерпіла людина, так і її родина. Психологічна підтримка – система заходів, спрямованих на активізацію наявних психічних та особистісних ресурсів та на створення додаткових ресурсів для забезпечення працездатності та конструктивного функціонування в соціумі. Здебільшого психологічна підтримка має профілактичний характер і скерована на запобігання розвитку негативних психічних явищ.

3) Психологічна просвіта (психоедукація) для постраждалого та його родини – ознайомлення з можливими реакціями на травмивні події, формами першої допомоги та самопомоги, способами реагування в конфліктних ситуаціях тощо.

Психологічна просвіта – донесення інформації щодо особливостей психічних станів, міжособистісних стосунків, основ психогігієни, формування навичок самопомоги та взаємопідтримки тощо. Психологічна просвіта здійснюється в індивідуальній, сімейній та груповій формах.

4) Інформування стосовно специфіки актуальної соціальної ситуації, можливостей громади, зокрема щодо можливості отримати психосоціальну

підтримку, психологічну, психотерапевтичну та комплексну медико-психологічну допомогу, повідомлення про наявність та функціонування цільових груп підтримки та/або взаємодопомоги (як за місцем проживання, так і в соціальних мережах). Обов'язково потерпілим людям та їхнім родинам залишають буклети просвітницького (соціальна, психологічна та медична просвіта) та інформаційного характеру (адреси фахівців, груп самопомоги, сайти, телефони, зокрема телефон «гарячої лінії» тощо. Вищеназвані заходи можуть проводитися у формі як індивідуальної, так і групової роботи.

Зазначимо, що такі форми психологічної допомоги як психологічна підтримка, інформування, психологічна просвіта (психоедукація) та психологічна діагностика проводяться на всіх рівнях, змінюється лише їхнє наповнення. Відповідно, психологічне консультування – основна форма роботи другого рівня – проводиться і третьому та четвертому рівнях, а психотерапевтична допомога надається на третьому і на четвертому рівнях.

На кожному рівні (це стосується всіх етапів – і мінімального, й комплексного реагування, і психологічної реабілітації) постраждалі можуть потребувати невідкладної психологічної допомоги – комплексу заходів, що здійснюються у випадку гострої стресової реакції чи гострого переживання кризи. Мета втручання – стабілізація психічного стану, відновлення попереднього рівня функціонування, попередження розладів адаптації.

Список бібліографічних посилань

1. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію / пер. з англ. Діана Бусько; наук. ред. Катерина Явна. (Серія «Сам собі психотерапевт»). Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2014. 120 с.

2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посіб./ автор. кол.: Л. Царенко, Т. Вебер, М. Войтович, Л. Гриценко, В. Кочубей, Л. Гридковець. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

3. Царенко Л. Г. Екстремальні чинники розладів адаптації у військовослужбовців, які беруть участь в антитерористичній операції / *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*: мат-ли міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня, 2016 р.): у 2 ч. / Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 220–223.

ШИМКО ВІТАЛІЙ АРТУРОВИЧ,

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри професійної психології
Національна академія СБУ
ORCID: 0000-0003-4937-6976*

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ПЕРЕМОВНИКА:
П'ЯТИФАКТОРНА МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ**

Роль експерта, який веде перемовини з кризових питань і ситуацій (далі – перемовник), передбачає роботу в ситуаціях високого емоційного тиску та когнітивного навантаження. Мета-аналіз науково-практичного та науково-методичного досвіду силових структур та правоохоронних органів країн НАТО стосовно психологічних вимог до особистості перемовників [1-14] дозволяє зробити такі висновки.

Основні моделі поведінки для цієї ролі передбачають необхідність наявності таких характеристик: емоційна обізнаність (емоційний інтелект), самоконтроль, стиль співпрацюючого лідера, націленість на результат, здатність до критичного аналізу та інноваційності мислення. В процесі відбору та психологічної підготовки перемовників в країнах НАТО орієнтиром є такий «ідеальний» профіль особистості перемовника:

1. Рішучий, емпатійний і вмотивований.

Емоційно компетентний: ідеальний кандидат розглядає різноманітні перспективи, перш ніж діяти, і адаптує свій підхід відповідно до потреб інших (учасників перемовин). Не є однобічним, сприяє різноманітності у підходах до вирішення будь-яких завдань та заохочує рефлексивну практику серед членів своєї команди.

Бере на себе відповідальність: активно розвиває культуру персональної відповідальності та підзвітності, ініціативно вносить вдосконалення у власну роботу, бере відповідальність за свої рішення (відкритий до критики) та заохочує навчання та розвиток серед своїх колег.

2. Інклюзивне, стимулююче та проактивне лідерство.

Співпрацюючий: ефективно керує повсякденними робочими стосунками та професійним партнерством, зміцнюючи довіру та створюючи спільні рішення незалежно від розбіжностей у поглядах. Проактивно передбачає потреби колег і партнерів та за допомогою цього зміцнює відданість групи спільним цілям.

Мотивуючий: виявляє чітку цілеспрямованість, вчасно виявляє і усуває перешкоди для продуктивності в роботі, демонструє лідерство в стресових ситуаціях і надихає інших досягати найкращих результатів.

3. Інтелектуальна, креативна та поінформована позиція.

Критично аналізує: інтелектуальні рішення базуються на найкращих доступних доказах (перевірених фактах). Актуалізує та озвучує гострі запитання,

розпізнає об'єктивні закономірності та ставить під сумнів припущення, упередження, спекулятивні висновки.

Інноваційний та інтелектуально-відкритий: досліджує різноманітні джерела інформації, вправно виявляє можливості та ризики, за потреби швидко адаптує плани, заохочує творчий підхід в інших та ділиться знаннями. Постійно ініціативно вчиться (самовдосконалюється).

Узагальнюючи викладене, по суті, «ідеальний» перемовник демонструє поєднанням емоційного інтелекту, лідерських навичок, здібностей до критичного мислення та схильності до інновацій, що дозволяє йому ефективно керувати ситуаціями з гострими викликами та сприяти досягненню позитивних результатів під час криз.

Психометрична концептуалізація «ідеального» перемовника в досліджених джерелах [1-14] відображено за допомогою методик, які базуються на п'ятифакторній моделі особистості («Велика п'ятірка»). Ця диференціально-психологічна модель застосовується як один з провідних підходів в кадровій роботі правоохоронних та силових структур країн НАТО. В спрощеному вигляді зазначена модель передбачає виокремлення наступних характеристик «ідеального» перемовника:

1. Відкритість до нового досвіду (Openness to experience). **Високі бали** вказують на адаптивність, креативність і готовність розглядати нетрадиційні підходи. Отже, перемовники, які мають **високу оцінку** за цим параметром, більш схильні мислити нестандартно, досліджувати інноваційні рішення та швидко адаптуватися до мінливих обставин під час кризових ситуацій.

2. Сумлінність (Conscientiousness). **Високі бали** вказують на організованість, відповідальність та увагу до деталей. Отже, перемовники, які мають **високу оцінку** сумлінності, ретельно готуються, уважно дотримуються процедур і забезпечують проведення ретельної оцінки ризиків до та під час переговорів.

3. Екстраверсія (Extraversion). **Помірні бали** вказують на комунікабельність, наполегливість і зрівноважений рівень енергії під час взаємодії. Отже, перемовники із **помірним рівнем** екстраверсії можуть ефективно взаємодіяти з об'єктами кризових переговорів, налагоджувати стосунки та підтримувати канали спілкування, не надто домінуючи чи нав'язливо.

4. Доброзичливість (Agreeableness). **Помірні та високі бали** вказують на співчуття, співпрацю та турботу про благополуччя інших. Отже, перемовники, які мають **від середнього до високого показника** за цим параметром, демонструють емпатію до об'єктів кризових переговорів, активно прислухаються до їхніх проблем і працюють над взаємовигідними рішеннями, зберігаючи при цьому у спілкуванні тверді межі.

5. Нейротизм (Neuroticism). **Низькі бали** свідчать про емоційну стійкість, спокій і здатність долати стрес. Отже, перемовники з низьким рівнем нейротизму,

залишаються стриманими під тиском, ефективно керують своїми емоціями та зосереджуються на завданні, навіть у надзвичайно стресових і нестабільних ситуаціях.

Підводячи підсумок, «ідеальний» перемовник, на думку експертів країн НАТО, в рамках п'ятифакторної моделі особистості має виявляти високі показники відкритості, сумлінності та доброзичливості, помірну екстраверсію та низький нейротизм.

Список бібліографічних посилань

1. ATF Crisis Negotiators <https://www.atf.gov/about-atf/crisis-negotiators>
2. Grubb, A. (2013, September). Identifying the Personality Traits and Coping Styles of UK Police Hostage (Crisis) Negotiators. In European Association of Psychology and Law Conference.
3. Grubb A, Brown S. Hostage (crisis) negotiation: the potential role of negotiator personality, decision-making style, coping style and emotional intelligence on negotiator success. *Int J Emerg Ment Health*. 2012;14(1):41-55. PMID: 23156962. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23156962/>
4. Grubb, A. R., Brown, S. J., & Hall, P. (2018). The emotionally intelligent officer? Exploring decision-making style and emotional intelligence in hostage and crisis negotiators and non-negotiator-trained police officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 33, 123-136.
5. Grubb, A.R., Brown, S.J., Hall, P. et al. "The More You Do, the More Comfortable You Feel": the Police Hostage and Crisis Negotiator Journey. *J Police Crim Psych* 37, 195–211 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11896-021-09486-3>
6. Grubb, A, Brown, S, Hall, P & Bowen, E 2019, 'The Self-Perceived Successful Hostage and Crisis Negotiator Profile: A Qualitative Assessment of Negotiator Competencies' *Police Practice and Research*, vol. 20, no. 4, pp. 321-342. <https://doi.org/10.1080/15614263.2018.1473772>
7. Hatcher, C., Mohandie, K., Turner, J., & Gelles, M. G. (1998). The role of the psychologist in crisis/hostage negotiations. *Behavioral sciences & the law*, 16(4), 455-472.
8. Hostage and Crisis Negotiator. <https://profdev.college.police.uk/professional-profile/hostage-and-crisis-negotiator/>
9. Identifying the Personality Traits and Coping Styles of UK Police Hostage (Crisis) Negotiators https://www.researchgate.net/profile/Amy-Grubb/publication/318467744_Identifying_the_Personality_Traits_and_Coping_Styles_of_UK_Police_Hostage_Crisis_Negotiators/links/596cc34a458515e9afb58667/Identifying-the-Personality-Traits-and-Coping-Styles-of-UK-Police-Hostage-Crisis-Negotiators.pdf
10. K. E. Johnson, J. Thompson, J. A. Hall & C. Meyer (2018) Crisis (hostage) negotiators weigh in: the skills, behaviors, and qualities that characterize an expert crisis

negotiator, Police Practice and Research, 19:5, 472-489, DOI: 10.1080/15614263.2017.1419131

11. Rochester, A.-M. (2018). Coping mechanisms of hostage and crisis negotiators during acute stress and its effect on performance (Dissertation). Retrieved from <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-71058>

12. Strentz, T. (2017). Psychological Aspects of Crisis Negotiation (3rd ed.). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781315150581>

13. Thompson, J., Jensen, E. Hostage negotiator resilience: A phenomenological study of awe. Front. Psychol., 11 April 2023 Sec. Psychology for Clinical Settings, Volume 14 - 2023 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1122447>

14. Young, A. T. (2016). Police hostage (crisis) negotiators in the US: A national survey. Journal of Police and Criminal Psychology, 31(4), 310–321. <https://doi.org/10.1007/s11896-016-9193-x>

АЛЕКСАНДРОВ ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

член Національної психологічної асоціації України,

асоціації професійних психологів м. Харкова

СПЕЦИФІКА ЛОКАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ КЕРІВНОГО СКЛАДУ ПОЛІЦІЇ

Діяльність керівників правоохоронних органів завжди пов'язана із значною напруженістю, невизначеністю, раптовістю виникнення надзвичайних ситуацій та завдань, що часто приводить їх у стан стресу і характеризується як управлінська діяльність в кризових умовах. Особливо емоційною, фізично і морально напруженою стає управлінська діяльність в умовах воєнного стану, під час воєнних дій.

Для вивчення особливості локалізації контролю керівного складу поліції нами застосовувалася методика діагностики локалізації контролю особистості Ксенофонтової. Опитувальник локалізації контролю (ЛК) є методикою виявлення локусу контролю особистості, розраховану на дорослих. Опитувальник ЛК дозволяє виявити локалізацію контролю особистості. Локус контролю — поняття в психології, що характеризує властивість особистості приписувати свої успіхи чи невдачі лише внутрішнім чи зовнішнім чинникам.

Серед детермінант особистісних стратегій копінг поведінки визначають самооцінку, локус-контроль, стать, вік, самоприйняття, рівень тривожності, соціальний та професійний досвід (І. О. Корнієнко, С. А. Хазова, Т. Л. Крюкова, Г. Ю. Каленська, Е. Douvan, R. Kulka, J. Veroff та ін.) [1, с. 82].

Локус контролю — це те, наскільки люди вважають, що вони самі контролюють свої дії, а не те що події в житті відбуваються під впливом зовнішніх сил. Він вимірюється за шкалою від «внутрішнього» до «зовнішнього».

Іншими словами, це «переконання про те, чи залежать результати наших дій від того, що ми робимо (орієнтація на внутрішній контроль), чи від подій поза нашим особистим контролем (орієнтація на зовнішній контроль)». У дослідженні брали участь дві групи респондентів:

Група 1 – керівний склад Національної поліції України, 18 осіб,

Група 2 – рядовий склад Національної поліції України, 27 осіб

Локалізація контролю особистості – це переконання людини щодо того, де знаходяться або локалізуються сили, чи піддається впливу, управлінню і контролю те, що відбувається в її долі.

Особи, переконані в тому, що головні сили, що визначають їх життя, знаходяться всередині їх самих (тобто їхні зусилля, старання і здібності), називаються інтерналами, або людьми з внутрішнім локусом контролю. Особи, переконані в тому, що те, що відбувається з людиною залежить від зовнішніх чинників (будь то інші люди, доля чи випадок), називаються екстерналами, або людьми із зовнішнім локусом контролю.

Чим вище показники інтернальності досліджуваного, тим більш імовірно, що він відчуває себе «господарем власної долі», відрізняється впевненістю в собі і володіє більш високим рівнем розвитку саморегуляції життєдіяльності. Чим нижче показники інтернальності, тобто чим ближче він до полюса зовнішнього локусу контролю або екстернальності, тим менше він упевнений в собі і більше потребує психологічної та будь-якої іншої допомоги, будучи недостатньо самостійним у вирішенні різного роду життєвих завдань.

Локус контролю – важлива складова відповідальності, яка визначає чи бере особа відповідальність за події в своєму житті на себе, або ж складає її на зовнішні чинники.

У 1954 році психолог Джуліан Роттер припустив, що наша поведінка контролюється винагородами та покараннями. Наслідки наших дій допомагають визначити наші переконання щодо ймовірних результатів майбутньої поведінки.

Ми вивчили особливості локусу контролю керівного та рядового складу поліції. Отримані показники відображені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники локалізації контролю поліцейських керівного та рядового складу поліції ($X \pm \sigma$)

Шкали	Керівний склад	Рядовий склад	t	p
Інтернальність загальна	26,72 $\pm$ 6,17	24,51 $\pm$ 6,73	1,13	-
Інтернальність в судженнях про життя загалом	14,23 $\pm$ 4,51	13,67 $\pm$ 4,62	0,41	
Інтернальність при описі власного досвіду	12,51 $\pm$ 4,52	10,78 $\pm$ 3,86	1,33	-
Інтернальність у сфері досягнень	5,75 $\pm$ 1,17	4,81 $\pm$ 1,12	2,68	$\leq 0,05$
Інтернальність у сфері невдач	4,51 $\pm$ 1,12	4,74 $\pm$ 1,52	0,58	-
Професійно - соціальний аспект	5,41 $\pm$ 1,32	4,15 $\pm$ 1,61	2,86	$\leq 0,01$

інтернальності				
Професійно - процесуальний аспект інтернальності	4,51 ± 1,12	4,47 ± 1,38	0,12	-
Компетентність у сфері міжособистісного спілкування	4,18 ± 1,11	4,24 ± 1,09	0,17	
Відповідальність у сфері міжособового спілкування	4,51 ± 1,22	4,07 ± 1,06	1,24	-
Інтернальність у сфері сімейних відносин	5,12 ± 1,42	4,85 ± 1,37	0,63	-
Інтернальність у сфері здоров'я	4,12 ± 1,17	3,87 ± 1,21	0,69	-
Заперечення активності	5,32 ± 2,27	6,12 ± 1,31	1,35	-
Готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів	3,28 ± 1,32	4,12 ± 1,19	2,17	≤0,05
Готовність до самостійного планування, здійснення діяльності і відповідальності за неї	5,64 ± 1,28	4,55 ± 1,85	2,33	≤0,05

Як видно із результатів, наведених у таблиці 1, локус контролю має наступну специфіку:

Загальна інтернальність поліцейських керівного та рядового складу не розрізняється на значущому рівні ($26,72 \pm 6,17$; $24,51 \pm 6,73$; $t=1,13$; $p>0,05$). Поліцейські керівного та рядового складу в рівній мірі схильні приписувати причини подій в своєму житті собі, аніж іншим людям, долі та іншим зовнішнім факторам.

Досліджувані групи поліцейських не розрізняються в судженнях о житті загалом ($14,23 \pm 4,51$; $13,67 \pm 4,62$; $t=0,41$; $p>0,05$). Поліцейські керівного та рядового складу в рівній мірі схильні розглядати своє життя загалом як результат власних досягнень та невдач.

У інтернальності при описі власного досвіду нами не було виявлено відмінностей у показниках поліцейських керівного та рядового складу ($12,51 \pm 4,52$; $10,78 \pm 3,86$; $t=1,33$; $p>0,05$). Поліцейські обох груп рівною мірою схильні до опису власного досвіду як зумовленого внутрішніми причинами.

Показники інтернальності у сфері досягнень відрізняються на значущому рівні в досліджуваних групах ($5,75 \pm 1,17$; $4,81 \pm 1,12$; $t=2,68$; $p\leq 0,05$). Описуючі свої досягнення поліцейські керівного складу достовірно більш схильні описувати свої досягнення як зумовлені власними заслугами.

Інтернальність у сфері невдач не відрізняється на значущому рівні в досліджуваних групах ($4,51 \pm 1,12$; $4,74 \pm 1,52$; $t=0,58$; $p>0,05$). Поліцейські обох груп в однаковій мірі схильні вважати, що в їх невдачах, в тому числі професійних винні обставини, що у випадку невдачі їм «просто не пощастило».

У професійно-соціальному аспекті інтернальності було виявлено достовірну відмінність ($5,41 \pm 1,32$; $4,15 \pm 1,61$; $t=2,86$; $p\leq 0,01$). Поліцейські

керівного складу більш схильні виявляти ініціативу та приймати відповідальність на себе в сфері соціальних стосунків на роботі як у стосунках «по вертикалі» - з керівниками, так і «по горизонталі» - з рівними за статусом колегами.

З професійно-процесуальному аспектові інтернальності поліцейських нами не було виявлено достовірних відмінностей ($4,51 \pm 1,12$; $4,47 \pm 1,38$; $t=0,12$; $p>0,05$).

В компетентності в сфері між особового спілкування ми не виявили розбіжностей в досліджуваних групах ($4,18 \pm 1,11$; $4,24 \pm 1,09$; $t=0,17$; $p>0,05$).

У показниках відповідальності у сфері міжособистісного спілкування, також не було виявлено достовірних розбіжностей ($4,51 \pm 1,22$; $4,07 \pm 1,06$; $t=1,24$; $p>0,05$). Поліцейські обох досліджуваних груп рівною мірою схильні вважати, що успіх у міжособистісному спілкуванні залежить від них.

Інтернальність у сфері сімейних відносин ($5,12 \pm 1,42$; $4,85 \pm 1,37$; $t=0,63$, $p>0,05$) та у сфері здоров'я ($4,12 \pm 1,17$; $3,87 \pm 1,21$; $t=0,69$; $p>0,05$) не відрізняється у поліцейських обох груп, які нами досліджувались.

Показник заперечення активності не відрізняється у поліцейських керівного та рядового складу ($5,32 \pm 2,27$; $6,12 \pm 1,31$; $t=1,35$; $p>0,05$).

Готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів достовірно більш виражена у поліцейських рядового складу ($3,28 \pm 1,32$; $4,12 \pm 1,19$; $t=2,17$; $p\leq 0,05$).

Показники готовності до самостійного планування, здійснення діяльності і відповідальності за неї достовірно більш виражені у поліцейських керівного складу ($5,64 \pm 1,28$; $4,55 \pm 1,85$; $t=2,33$; $p\leq 0,05$).

Ми можемо зробити наступні висновки, що специфіка локалізації контролю керівного складу поліції, згідно результатів нашого дослідження, наступна:

Описуючі свої досягнення поліцейські керівного складу більш схильні описувати свої досягнення як зумовлені власними заслугами, вони більш схильні виявляти ініціативу та приймати відповідальність на себе в сфері соціальних стосунків на роботі як у стосунках «по вертикалі» - з керівниками, так і «по горизонталі» - з рівними за статусом колегами, більш схильні до самостійного планування, здійснення діяльності і відповідальності за неї.

В той же час, готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів більш виражена у поліцейських рядового складу.

Список бібліографічних посилань

1.В. Коширець, Д. Майструк. Копінг-поведінка співробітників патрульної поліції. Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності : матеріали VII Наук.-практ. інтернет-конф. (з міжнар.участ.). (м. Луцьк, 14-16 січ. 2021 р.) Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2021. 188 с.

БАРЧІ БЕАТА ВАСИЛІВНА,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Мукачівський державний університет*

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС І ЙОГО ВПЛИВ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Сучасний ритм життя часто призводить до зростання негативних емоцій, які, накопичуючись, можуть спричиняти тривалі стресові стани. Професійний стрес є об'єктивною закономірністю багатьох видів трудової діяльності та значно впливає на ефективність праці, професійний розвиток і особистісне становлення, а також на соматичне і психічне здоров'я. Робота є центральною частиною життя більшості сучасних людей. Дорослі люди присвячують роботі не менше третини свого життя, а розвиток кар'єри складає близько 70% всіх особистісних задач, що постають перед ними з юнацького віку і протягом подальшого життя.

Наразі проблема професійного стресу досліджується як зарубіжними (Ш.Берн, К.Маккей, К.Купер, С.Картрайт), так і вітчизняними (Т.Зайчикова, О.Порхунова та ін.) науковцями [1]. Дослідники зазначають, що рівень професійного стресу значною мірою залежить від змісту трудової діяльності особистості. Внаслідок стресу та поступового формування синдрому професійного вигорання виникають психічна і фізична втома, байдужість до роботи, зниження якості виконуваних завдань і негативне ставлення до професії.

Значна частина питань, що вирішуються протягом робочого дня, пов'язана з професійною діяльністю та організацією виробничого процесу, а також з емоційними переживаннями, пов'язаними з взаєминами в робочих колективах і задоволеністю роботою. Професійний стрес виникає, коли вимоги, що пред'являються до людей на робочому місці, перевищують їхні знання і навички.

Регуляційна концепція стресу передбачає, що стрес виникає через невідповідність вимог середовища можливостям людини, а також через розбіжність між тим, що вимагає конкретна ситуація, і тим, що здатен зробити працівник з певним рівнем здібностей, умінь та навичок.

На сучасному виробництві іноді трапляються ситуації, коли працівник, стикаючись з певними труднощами, не може повністю реалізувати накопичену енергію, що виникає внаслідок адаптаційних процесів і фізіологічних механізмів стресу. У таких випадках ця енергія може руйнівно впливати на людину зсередини, особливо в умовах взаємодії з керівництвом та кар'єрної конкуренції.

Професійний стрес є складною галуззю вивчення стресових станів, аналогічно до психологічного стресу. Він пов'язаний як з позитивними, так і з негативними емоціями та почуттями, які виникають під впливом факторів, що виступають як перешкоди або загрози.

Стрес мобілізує внутрішні резерви психіки та організму людини, активізуючи її адаптаційні можливості, волю та пізнавальну активність. Це

викликає суттєві зміни в серцево-судинній, дихальній та інших системах організму, що призводить до загальної активізації та готовності до фізичної напруги. Саме в цьому проявляється мобілізуючий ефект стресу. Стреси впливають на поведінку людини у всіх сферах життя, іноді суттєво погіршуючи її працездатність, здоров'я та взаємини з оточуючими і близькими. Оскільки доросла людина проводить на роботі як мінімум третину доби, значна кількість стресових ситуацій пов'язана саме з професійною діяльністю [2].

Професійний стрес може негативно впливати на психічне здоров'я людини на різних рівнях. Постійний стрес може викликати почуття тривоги, роздратування, роздумів про власну компетентність та значення роботи. Це може призвести до депресії, апатії та незадоволення життям.

Довготривалий стрес може спричинити такі фізичні проблеми, як головні болі, м'язові напруги, безсоння, втома та зниження імунітету. Це може призвести до загрози загального фізичного здоров'я. Під впливом стресу люди можуть втрачати інтерес до роботи, відчувати невпевненість у власних можливостях, розвивати погані звички, такі як зловживання алкоголем або наркотиками, та мати проблеми в міжособистісних відносинах.

Постійний стрес може впливати на когнітивні здібності, такі як концентрація, пам'ять та прийняття рішень. Це може призвести до зниження продуктивності та якості роботи [3].

Загалом, професійний стрес може мати значний вплив на психічне здоров'я, яке варіюється від помірного невпевнення та напруженості до серйозних психологічних проблем, таких як депресія та тривожні розлади.

Розуміння того, що саме спричиняє стрес на роботі, може бути першим кроком у керуванні ним. Людині варто спробувати виокремити конкретні ситуації або фактори, які викликають стрес, і розглянути можливі способи зменшення цих стресорів. Варто навчитися ефективно керувати своїми реакціями на стресові ситуації. Це може включати техніки релаксації, такі як медитація або глибоке дихання, або методи розслаблення. Регулярна фізична активність, здорове харчування та достатній сон також можуть допомогти знизити рівень стресу. Важливу роль у розвитку стресостійкості займає саморегуляція – доцільне встановлення рівноваги між середовищем і організмом. Важливо звертати увагу на своє фізичне та емоційне благополуччя і знаходити способи ефективно управляти стресом для підтримки свого психічного здоров'я.

Професійний стрес створює бар'єри у професійній діяльності, блокує його комунікативну активність, впливає на фізичне і психічне здоров'я. Оптимальний рівень професійного стресу необхідний для нормальної діяльності задля підвищення рівня його стресостійкості.

Список бібліографічних посилань

1.Зайчикова Т.В. Особливості прояву та детермінанти синдрому «професійного вигорання» у педагогічних працівників. *Актуальні проблеми*

психології. Том. 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія : збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. К. : Міленіум, 2003. Ч 9. С. 103– 108.

2.Корольчук, М. С. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів : [монографія] М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, А. І. Кулаженко, т ін. Київ. нац. торг.-екон. ун-т ; ред. М. С. Корольчук. Київ : КНТЕУ, 2014. 275 с.

3.Наугольник Л. Б. Психологія стресу: *підручник*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

ВІДЕНЄЄВ ІГОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філології
Харківська державна академія культури*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Загострення реакції на бойовий стрес, війна з росією, яка тягнеться вже 10 років, та інші пов'язані з нею події, призводять до того, що посттравматичний стресовий розлад серед військовослужбовців зустрічається все частіше. За статистичними даними відомо, що близько 80% військовослужбовців, які мали участь у бойових діях під час проведення АТО, отримували бойовий стрес, який в подальшому трансформувався приблизно в 25% ПТСР різного ступеню виразності. 98% з учасників бойових дій потребують кваліфікованої підтримки і допомоги внаслідок дії бойових стрес-факторів. 20% учасників бойових дій мають підпорогові ознаки ПТСР (реакції дезадаптації). 27% бійців мають неповні клінічні прояви ПТСР, які призводять до щоденних негативних наслідків. Скривають психічні проблеми та ніколи не отримували відповідної допомоги – 75% комбатантів. Соромляться або заважають виявленню психічних проблем – 93% військовослужбовців.[1,с.9-10].

Проблема діагностики, профілактики та корекції негативних психологічних наслідків, що виникають в результаті впливу стресогенних факторів, джерелами яких є різні травмуючі події, відноситься до числа найбільш актуальних.

В результаті пережита психічна травма постає перед ним – ветераном – як глибоко безглузда. Старий світ, що став новим, виявився незнайомим та чужим; він поставив перед ветераном трудну і складну задачу сенсоутворення, актуалізував необхідність переосмислення трагічного досвіду війни та корекції системи всього світосприйняття. Причому віддалення у часі від травматичного

події не знімає цих проблем. Більш того, в більшості випадків має місце ускладнення психолого - психіатричних наслідків бойової травми [2].

Крім тяжкості стресорного фактору важливу роль у формуванні та розвитку посттравматичних стресових розладів дослідники відводять вразливість індивіда до травми, особливості нервової діяльності, схильності до віктимізації, рисам травмофілії. Підкреслюються деякі психологічні аспекти стресу, такі як значущість життєвих подій, ставлення особистості до загрозової ситуації з урахуванням моральних цінностей, релігійного, ідеологічного та інших світоглядів. Патогенетичним фактором розглядається фізіологічний стан організму в момент отримання травми, особливо соматичне існування на фоні порушення стереотипу сну і прийому їжі. Ці і ряд інших факторів дуже важливі в початковий період розвитку ПТСР або, на стадії гострих стресових розладів, а потім на стадії власне клінічних проявів ПТСР.

Природна відповідь на стрес приймає патологічний характер при дефіциті ресурсів адаптації, що призводить до порушення функціонування гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи та симпатоадреналової системи. У результаті цього проявляються симптоми ПТСР, підвищується готовність до тривожних реакцій, виникає фізіологічне збудження і гіпервігільтет.

Дефіцит адаптації формується на фоні незадоволення потреби в безпеці, що формує дезінтеграцію в механізмах психічного захисту.

Крім цього, порушуються процеси переробки інформації та інтеграції травматичного досвіду в загальну біографічну пам'ять пацієнта.

Травматичні спогади знижують активність лівої фронтальної кори. В цих згадках більшість емоційних і сенсорних елементів без відповідних лінгвістичних асоціацій.

Інформація про травму існує в активній робочій пам'яті до тих пір, поки не виникне її осмислення. У нормі епізоди напливів травматичних переживань чергуються з періодами втечі. Згодом після завершення процесу ці стани обмежуються і стають менш інтенсивними.

При цьому формується цикл оживлення травматичних спогадів під впливом тригерів, пов'язаних з травмою. Прагнення уникнути несприятливий досвід призводить до контролю думок. Все перераховане погіршує переробку травматичного досвіду.

Іноді може виникнути конфлікт між потребами в осмисленні та існуючою системою відносин. Викликає конфлікт з наступним розвитком унікаючої поведінки та емоційного «почуття», що формує підґрунтя для наслідків прояву коморбідних депресивних розладів і навіть біполярного розладу.

Подальша корекція військовослужбовців повинна проводитися з урахуванням всіх чинників, які призвели до формування ПТСР, так і особливостей індивідуальної симптоматики так і психо-фізіологічних особливостей конкретної особистості.

Список бібліографічних посилань

- 1.Блінов О.А. Бойовий стрес та результати його емпіричного дослідження / Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка. – № 2 (12). – Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2018. – С. 9-22.
- 2.Brown H. The effects of post-traumatic stress disorder (PTSD) on the officer and the family. URL://<http://www.aaets.org/article132.htm> (дата звернення : 21.08.2023).

ГРЕСА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ШИЛІНА АЛЛА АНДРІЙВНА,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕКОНАННЯ ЯК ЧИННИК АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Професійна діяльність військовослужбовців в умовах бойових дій потребує надлюдських зусиль та виявляється у високому рівні постійного стресу, фізичному навантаженні, відсутності «розвантажувальних» заходів, проведення своєчасної ротації військових, що у свою чергу запускає системні радикальні зміни пізнавальних, емоційно-вольових і поведінкових процесів, які потребують контролю і психологічного захисту від руйнівного впливу бойового стресу.

На думку українських науковців екстремальність умов бойових дій виражається в інтенсивності стрес-фактора, раптовості, небезпеці, тотальному впливі на великі групи людей, а також тривалим і важким плинном постекстремальних психічних розладів. Екстремальні умови діяльності з психологічної точки зору характеризуються наявністю сильного психотравмуючого впливу подій та обставин на психіку військовослужбовця [2, с.93].

У результаті цього, на думку І.І. Приходько та Н.Є. Пенькової відбувається стрімке зниження адаптаційних ресурсів особистості, зростання кількості суїцидів, психічних розладів, проявів адиктивної поведінки у вигляді схильності до алкоголізації та наркотизації військовослужбовців [4].

У сучасній науці активно розв'язуються питання поширеності адиктивної поведінки серед військовослужбовців, яка досліджувалися такими науковцями як J.H. Kaplan, R.M. Bray, J.M. Brown, J. Williams, A.I. Васильєв, В.К. Шамрила, В.В.

Юсупов, А.Ю. Єгоров, А.В. Пастушенков, І.І. Приходько, М.С. Байда, О.С. Колесніченко, С.В. Літвінцев та інші. Як зазначив В.Васищев, у психологічному словнику адиктивна поведінка визначається як особливий тип (форма) деструктивної поведінки, яка виражається у прагненні відходу від реальності за допомогою спеціальної зміни свого психічного стану [3, с.104].

Згідно аналізу наукових джерел, М.С. Байда зауважив, що до основних психологічних характеристик адиктивної поведінки військовослужбовців належать: тривожність, яка тісно пов'язана з комплексом неповноцінності, залежності; імпульсивність; відсутність почуття впевненості як у власних ресурсах, так і в надійності оточення (особливо в екстремальних та кризових ситуаціях); підвищена уразливість і підозрілість; знижена здатність витримувати труднощі; потреба у підтримці, невміння піклуватися про себе; прагнення до звинувачень; низька стресостійкість, слабка сила волі та інше [1, с.379].

Таким чином, збереження та зміцнення психічного здоров'я військовослужбовців є одним з найважливіших фактів підвищення боєготовності Збройних Сил України.

Тому метою нашого дослідження є вивчення дисфункціональних переконань військовослужбовців з наркозалежною поведінкою.

Дослідження проводилось на базі КНП ХОР «Обласна клінічна наркологічна лікарня» та КНП «Обласний наркологічний диспансер», всі досліджувані були поділені на дві групи: першу групу склали військовослужбовці які мають наркозалежну поведінку, другу групу склали військовослужбовці які не схильні до адиктивної поведінки. Для вирішення поставленого в дослідженні завдання був використаний «Опитувальник дисфункціональних переконань при розладах особистості (PBQ-BPD)».

Дисфункціональні переконання грають важливу роль у формуванні та підтримці пограничного розладу особистості. Ці переконання можуть бути глибоко вкоріненими і виникати внаслідок впливу раннього досвіду, взаємодії з близькими людьми, а також наслідком внутрішніх конфліктів та стресових ситуацій.

Результати дослідження дисфункціональних переконань у військовослужбовців з наркозалежною поведінкою наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники дисфункціональних переконань у військовослужбовців з наркозалежною поведінкою ($M \pm m$)

Шкали	Групи		t	P
	Перша	Друга		
Фактор недовіри	11,25±0,58	4,40±0,65	7,86	0,01
Фактор залежності	6,30±0,66	1±0,32	7,23	0,01
Фактор захисту	7,40±0,58	2,05±0,45	7,29	0,01

З даних наведених у таблиці 1, видно, що військовослужбовцям з наркозалежною поведінкою вірогідно більш притаманні такі дисфункціональні переконання як «Фактор недовіри» ($11,25 \pm 0,58$ та $4,40 \pm 0,65$, при $t = 7,86$, $p \leq 0,01$), «Фактор залежності» ($6,30 \pm 0,66$ та $1 \pm 0,32$, при $t = 7,23$, $p \leq 0,01$) та «Фактор захисту» ($7,40 \pm 0,58$ та $2,05 \pm 0,45$, при $t = 7,29$, $p \leq 0,01$), ніж в групі військовослужбовців не схильних до адиктивної поведінки. Отже, військовослужбовці з наркозалежною поведінкою відчують сильний страх перед можливими негативними наслідками від взаємодії з іншими людьми, вони вважають, що всі навколо хочуть їм нашкодити, обдурити, що може призводити до уникання близьких відносин або збереження емоційної дистанції від інших. Саме прояв недовіри може впливати на здатність формувати та підтримувати стабільні відносини, що може бути однією з характеристик пограничного розладу особистості. Також військовослужбовці з наркозалежною поведінкою витрачають багато сил на підтримку внутрішнього захисту, вироблення уявних бар'єрів чи ізоляції від негативних впливів зовнішнього середовища. В цілому такі дисфункціональні переконання можуть призводити до уникнення або відмови від реальності, відсутності відкритості до нового досвіду та важкості в адаптації до змін.

З іншого боку військовослужбовцям з наркозалежною поведінкою властиво відчувати надмірну потребу в зовнішній підтримці, визнанні, на що витрачають велику частину свого емоційного та психічного благополуччя. Але саме така поведінка може сприяти зниженню рівня самооцінки та неспроможності приймати власні рішення, й як наслідок, виникає страх бути відкинутими з боку інших людей.

Таким чином, проведене нами дослідження свідчить що саме дисфункціональні переконання є афективно- когнітивними структурами, які заважають адаптуватися та можуть запускати механізми психологічного захисту й компенсаторні установки. Тобто з одного боку вони допомагають уникати надто негативні переживання, але при цьому перешкоджають розумінню себе, своїх можливостей конструктивно переживати складні життєві ситуації, що в свою чергу обумовлює використання військовослужбовцями різних форм деструктивної поведінки.

Список бібліографічних посилань

1.Байда М.С. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 року). Кривий Ріг, 2019. С. 377-380.

2.Балан М.І., Колесніченко О.С., Юр'єва Н.В. Особливості адаптації військовослужбовців Національної гвардії України до екстремальних ситуацій. Честь і закон. 2017. №4. С.92-98.

3.Васищев В. Дослідження соціально-психологічних детермінант адиктивної поведінки військовослужбовців як засіб професійного становлення майбутніх офіцерів. Українська професійна освіта. 2018. № 3. С.101-110.

4.Приходько І.І., Пенькова Н.Є. Обґрунтування структурно-функціональних компонентів моделі психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності при проведенні антитерористичної операції. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Серія : Педагогіка та психологія. 2014. Випуск 719. С. 122–129.

КОЖУШКО АЛІНА РОМАНІВНА,

кандидат психологічних наук,

завідувач відділення ПП та ПФВ ЦПД та ППВ

ДУ «ТМО МВС України по Харківській області»

МАКАРЕНКО ПАВЛО ВАЛЕНТИНОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та педагогіки

Національна академія Національної гвардії України

<https://orcid.org/0000-0002-9055-3287>

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРАЦІВНИКАМИ У СИСТЕМІ МВС

Представлено результати дослідження щодо психологічної роботи з психологічного супроводу професійної діяльності співробітників органів внутрішніх справ. Вивчено практику застосування методів, методик та напрямків психологічної роботи. Виявлено, що найбільш застосовуваними психологічними методами в роботі з працівниками є арт-терапія, когнітивно-поведінкова терапія та тілесно-орієнтована терапія.

Ключові слова: психологічне консультування, психологічні методи роботи, психологічний супровід, психологічна робота.

Психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ відіграє важливу роль у забезпеченні їхньої успішної діяльності на полі бою. На сьогоднішній день існують різні психологічні методи, які допомагають працівникам краще адаптуватись до стресових ситуацій, підвищувати військову ефективність та забезпечувати психологічний комфорт.

Сьогодні психологами підрозділів з роботи з особовим складом органів внутрішніх справ активно проводиться робота з психологічного супроводу професійної діяльності співробітників, яка регламентована наказами МОЗ України №2118 від 13.12.2023 «Про організацію надання психологічної допомоги населенню», що регламентує необхідність, структуру та етапність надання

психологічної допомоги на первинному, вторинному та третинному рівні та Клінічною настановою про «Психічний і медико-психологічний супровід поліцейської, військовослужбовців НГУ, які приймали участь в бойових діях».

Одним із методів психологічного супроводу професійної діяльності є психологічне консультування, яке застосовується практично у всіх напрямках роботи, що характеризується достатньою простотою та ефективністю, не вимагає великих тимчасових витрат.

Психологічне консультування є важливим аспектом психологічної роботи з особовим складом системи МВС. Цей метод надає можливість підтримати пацієнтів у складних ситуаціях, сприяючи їхньому психічному здоров'ю та адаптації до стресових умов служби.

Вивченню проблеми психологічного консультування присвячено чимало наукових праць. Психологічне консультування як форму застосування знання з метою постановки психологічного діагнозу, надання профілактичної, психокорекційної допомоги розглядали Н.Є. Афанасьєва, О.Ф. Алімов та інші. У своїх роботах І.С. Буллах, В.У. Кузьменко, Ю.А. Алексєєва та інші розглядали психологічне консультування як самостійний особливий вид надання психологічної допомоги [1,2,3].

Колегами психологічної служби всебічно досліджено проблеми психологічного консультування у процесі супроводу працівників системи МВС, вивчено практику застосування методів, методик та напрямків психологічної роботи. Всього в дослідженні взяли участь 50 психологів, що працюють на різних етапах з особовим складом органів внутрішніх справ. Було виявлено, що найбільш витривовуваними психологічними методами в роботі з працівниками є: (табл.1).

Таблиця 1

Частота використання різних методів, методик та напрямів психологічної роботи

Методи та прийоми роботи	Відповіді			
	Застосовують у роботі, абсолютне значення (чол.)	Відносне значення від усіх опитаних (%)	Мають додаткову освіту/ підготовку (чол.)	Відносне значення від усіх, хто застосовує (%)
Арт-терапія	50	100%	24	48%
Психологічний дебрифінг	11	22%	15	30%
Позитивна психотерапія	11	22%	6	12%
Гештальт-терапія	17	34%	20	40%
Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ)	50	100%	44	88%
Тілесно-орієнтована терапія	50	100%	15	30%
МАК техніки	27	54%	40	80%

Метод десенсибілізації та опрацювання травми рухом очей EMDR	20	40%	12	24%
Метод біологічного зворотного зв'язку	15	30%	27	54%
Нейрографіка	35	70%	13	26%

Робота з військовослужбовцями та поліцейськими вимагає особливого підходу, оскільки вони перебувають у специфічних умовах, які накладають відбиток на їхню психіку. Найефективнішими психологічними методами роботи є:

- арт-терапія. Творча діяльність, така як малювання, ліплення чи музикотерапія, дозволяє пацієнтам безпечно виражати свої емоції та переживання. Це особливо корисно для тих, кому важко говорити про свої почуття;

- когнітивно-поведінкова терапія. Цей метод допомагає змінити негативні думки та поведінкові патерни, які виникли внаслідок травматичного досвіду. Він ефективний для лікування ПТСР;

- тілесно-орієнтована терапія. Вправи, спрямовані на усвідомлення та розслаблення тіла, допомагають зняти м'язову напругу та стрес. Це особливо корисно для тих, кому важко говорити про свої почуття.

Усі ці методи спрямовані на те, щоб підвищити психологічну стійкість та військову ефективність. Вони допомагають військовослужбовцям та поліцейським краще адаптуватись до стресових ситуацій, зберігати спокій та контроль над собою, а також забезпечують психологічний комфорт під час виконання службових обов'язків.

Вище зазначені методи роботи бажано проводити у групі, адже спільні обговорення проблем допомагають працівникам усвідомити, що вони не самотні у своїх переживаннях. Це сприяє згуртованості та взаємопідтримці.

Ефективна психологічна допомога має базуватися на комплексному підході, який враховує специфіку їхньої діяльності та особистий травматичний досвід. Лише за таких умов можна досягти стійких позитивних результатів.

Список бібліографічних посилань

- 1.Алімов О. Ф. Афанасьєва Н. Є. Психологічне консультування в екстремальних та кризових умовах: навчальний посібник. Х.: УЦЗУ, 2008. 122 с.
- 2.Афанасьєва Н. Є. Підходи до визначення психологічного консультування у сучасній психології // Проблеми екстремальної та кризової психології. 2014. Вип. 16. С. 3-10.
- 3.Буллах І. С. Бушай І. М., Кузьменко В. У., Помиткін Е. О., Алексєєва Ю. А. Консультативна психологія: підручник. Вінниця: Нілан, 2014. 484 с.

4. Психологічне консультування: теорія та практика: навч.-метод. посібник / В. Г. Панок, І. М. Зварич, Я. В. Чаплак, О. М. Чернописький. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 272

5. Рябо Ю. В. Техніки і моделі психологічного консультування: навчальний посібник. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. 120 с.

6. Чудава Н. В., Шулдик Г. О. Основи психологічного консультування: навчальний посібник. Умань: ПП Жовтий, 2013. 352 с.

КОКОРІН ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*заступник директора - завідувач відділу криміналістичних видів досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України*

САМОЙЛОВА ОЛЬГА ФЕДОРІВНА,

завідувач сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

ЛОЗОВА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики і експертології

Харківський національний університет внутрішніх справ;

провідний фахівець з організації наукової роботи

відділу забезпечення діяльності центру

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

ФОРМУВАННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Провідна ідея сучасної освіти судового експерта висловлена у спробі пов'язати результати базової освіти зі змінами у сучасному світі. Професійне становлення такої особистості, як судовий експерт, це складний процес. Відповідальні за процес навчання та стажування судових експертів, актуалізували комплексний підхід, у рамках якого висловлюється ідея про те, що той, хто здобуває право на самостійне проведення судових експертиз, має не взагалі отримувати освіту, а досягти певного рівня компетентності у способах самостійно вирішувати цілий комплекс завдань, самостійно знаходити необхідні знання, навчитися спілкуванню з колегами та ініціаторами експертиз та експертних досліджень.

Основним результатом цієї освіти виступає підготовленість судових експертів до самостійного вирішування проблем у різних сферах експертної діяльності, а також їхня здатність кваліфіковано розв'язувати завдання в ситуаціях, що вимагають творчого підходу.

Розвиток компетентності судового експерта - процес, що не переривається впродовж усього життя особистості, яка обрала цю професійну діяльність. І у

сферу її діяльності потрапляють нові, складніші проблеми, які потребують нових підходів до їх розв'язання. Цей процес включає в себе набуття спеціальних знань, специфічних навичок і вмінь, а також формування «експертних» способів мислення, розуміння відповідальності за свої дії (вивчення об'єктів та зразків, підготовку та написання експертного дослідження, формування висновків та інше). Проблема формування компетентності судового експерта істотно змінює роль і місце відповідального за процес навчання та стажування - від передачі знань і способів експертної діяльності до проектування індивідуальної лінії інтелектуального й особистісного розвитку експерта.

Практика показує, що для підготовки успішного судового експерта велике значення має як накопичення професійних знань, так і вільне оволодіння інтелектуальними прийомами, за допомогою яких відбувається засвоєння цих знань та оперування ними. Засвоєння знань судовими експертами може вважатися дійсним тоді, коли воно передбачає освоєння способу діяльності та наявність умінь і навичок для її виконання. Керівництво експертної служби сьогодні велику увагу приділяє як навчанню способам виконання експертної роботи, так і формуванню необхідних умінь і навичок для цього.

Здобуття судовим експертом знань та вмінь їх практично використовувати - дві невід'ємні частини взаємодії, які зливаються в єдине ціле в процесі навчання. Професійне навчання експерта слід вважати успішним, коли його знання стають переконаннями, а обсяг цих знань - ерудицією, навички та вмінь - звичкою. При цьому у судового експерта розвиваються активність, самостійність, відповідальність, творче мислення та інші якості, які так необхідні професіоналу.

У зв'язку із сучасними вимогами, які висуваються до працівників правоохоронних органів України та співробітників експертної служби в умовах повномасштабної агресії РФ, необхідне розроблення такої моделі професійної експертної діяльності, яка включає в себе обсяг необхідних знань, необхідний рівень сформованості вмінь і навичок, що забезпечують фахівцеві можливість ефективно виконувати свої трудові функції та успішно вирішувати типові та нетипові завдання. В сучасних умовах вкрай необхідно виховання фахівця, який свідомо та обґрунтовано, успішно виконує завдання та функції судового експерта у кримінальних провадженнях, цивільних та господарських справах.

Проаналізувавши основні елементи професійної діяльності судового експерта, а також структуру його професійно-психологічної компетентності [1, с. 34-39] пропонуємо наступні вимоги до підготовки та стажування судових експертів :

- на першому місці – це професійна компетентність (єдність теоретичних знань і практичної підготовленості судового експерта, його здатність здійснювати всі види професійної діяльності, що визначаються освітнім стандартом за напрямом експертної діяльності або експертною спеціальністю);

- на другому місці – це комунікативна готовність судового експерта (вільне володіння літературною, діловою письмовою та усною українською мовою; володіння щонайменше однією з найпоширеніших у світі іноземних мов; вміння користуватися комп'ютерною технікою й іншими способами зв'язку та інформації, включно з телекомунікаційними мережами; знання основ психології й етики спілкування, володіння навичками керування професійною групою чи колективом);

- на третьому місці - розвинена здатність судового експерта до творчого розв'язання професійних завдань; його уміння орієнтуватися в нестандартних умовах і ситуаціях, швидко аналізувати проблеми, ситуації, завдання, а також розробляти план дій; готовність до реалізації плану, здатність нести відповідальність за його виконання;

- на четвертому місці - постійне, свідоме, позитивне ставлення до експертної професії, прагнення до особистого та професійного вдосконалення;

- на п'ятому - розуміння тенденції та основних напрямів розвитку сучасної криміналістики і криміналістичної техніки.

Проблема формування компетентності судового експерта істотно змінює роль і місце відповідального за процес навчання та стажування - від передачі знань і способів експертної діяльності до проектування індивідуальної лінії інтелектуального й особистісного розвитку експерта. В експертній службі ця ідея знаходиться в активній розробці навчальної технології, спрямованої на творчий розвиток потенціалу судового експерта. Це метод співробітництва, індивідуальний і диференційований підхід до навчання кожного молодого/або тільки призначеного судового експерта та його стажування. Новітні технології навчання забезпечують розвиток активності, самостійності експертів, їхнього вміння працювати в колективі, спілкуватися в процесі роботи та життєдіяльності, бути доброзичливими тощо [2, с. 195].

Слід зауважити, що саме навчально-професійна діяльність є основним способом оволодіння судовими експертами знаннями. Вона виступає необхідною умовою розвитку особистості експерта, коли набувається життєвий досвід, пізнається навколишня дійсність і місце експерта в ній. Засвоюються знання, відпрацьовуються вміння й навички, розвиваються психічні процеси, формуються інтелектуальні, емоційні та вольові якості, здібності та характер.

Список бібліографічних посилань

1.Шевцов С.О., Лозова С.М. Судовий експерт: психологічні аспекти практичної діяльності: метод. посіб. Київ. 2011, 336 с.

2.Романовський О. Г., Канівець М. В. Сутність професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців та його механізми. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. Випуск 34. Київ - Вінниця, 2013. С. 193–197.

КРЩАК ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,

*кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID.org/0000-0003-3530-4269*

**РОЗМІРКОВУВАННЯ НАД СЛОВАМИ ЗІ СВЯЩЕННОГО ПИСАННЯ
«А ЗЕМЛЯ БУЛА ПУСТА ТА ПОРОЖНЯ, І ТЕМРЯВА БУЛА НАД
БЕЗОДНЕЮ, І ДУХ БОЖИЙ ШИРЯВ НАД ПОВЕРХНЕЮ ВОДИ» (БУТ.1:2)**

«Земля же б'є невидима и неустроєна, и тма верху бєздны, и Духъ Божій ношашесе верху воды» (Бут.1:2). Впровадження в реальне життя, в сучасну правову дійсність духовно-ціннісної концепції праворозуміння з метою дослідження глибинних смислів кримінології/кримінопсихології важливе тим, щоб пізнавати Божественне писання у його науково-практичних коментарях, а саме тлумаченнях святими отцями. За 35-річчя незалежності ми настільки захопились ідеалізацією/ідеологією прав людини, що абсолютно забули про найголовніше, про два крила – духовність та цінність, тобто що є найціннішим/найдорогоціннішим. Здоров'я, краса тіла, земне багатство, а може, Душа та її внутрішні простори мікросвітів, про які ніхто ніколи не бачив, не чув і не мріяв. До такої міри високості слід розвинути чистоту серця, помислів розуму. Яким чином натхненні стани здобуваються, якими словами, ділами, думками, почуттями? На цьому шляху відповідна робота та одкровення в царині/на ниві читання/навчання, у тлумаченні Божественного писання неодмінно дасть свої відкриття. Господь допомагає тому, хто прагне подолати шлях. Обов'язково освітить наукову дорогу/ниву Божественним сяйвом/світлом своєї неземної Благодаті. І навіть якщо не завжди з першого разу все виходить найкраще, Божа сила і Благодать допоможуть на шляху поставлених благочестивих цілей.

Райська чистота і порядок/прибраність повинні бути всюди, адже ніщо нечисте не ввійде до Царства Божого. Водночас не можна ідеалізувати й захоплюватися чистотою зовнішньою та вибудовувати земні хорони, адже людина призначена для вічного блаженства. Основний час слід витратити на молитву, пізнання Бога, а все інше/зовнішнє додасться нам. «Шукайте ж найперш Царства Божого й правди Його, а все це вам додасться». «Ищите же прежде Царствія Божія и правды Его, и сія вся приложатся вамъ. (Мф.6:33). Так виховували майбутні покоління і давали відповідні настанови наші предки. Може, тілесна та матеріальна афонська вбогість як одна із найголовніших обітниць чернецтва є найважливішим засобом для спасіння, коли, виявляється, не так багато треба для матеріального, а більше для духовного слід потрудитись.

Господь дивно вбрав деревами й квітами Вселенну, щоб ми були причетними до цієї небесної краси як прообразу Царства Божого, про яке око не бачило і вухо не чуло. «Але, як написано: Чого око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людині не впало, те Бог приготував був тим, хто любить Його!». «Но якоже єсть писано: їхже око не видѣ, и ўхо не слы́ша, и на се́рдце чело́вѣку не възидо́ша, ꙗ́же угото́ва Бо́гъ любя́щымъ Его́» (1Кор.2:9). Джерела і ріки, моря, поля і океани, тварини – як дивно і чудно все прикрашає/звеселяє/оздоблює Землю, служить Богові, нагадує про неземну красу Господню. Не забруднюй її, людино, своїм гріхом! Покайся, адже все Духом Божим керується/здійснюється. Птиця Господня висиджує дивну невидиму силу нового життя, коли писанка/крашанка символізує Христове Воскресіння. Маленька зернина пробиває великою життєвою/життєдайною силою каміння. Як важливо людині засадити долини душі своєї дивними неземними деревами плодовитими й квітами запашними та охороняти/берегти від розорення вовка лютого.

Господь і Бог, люблячий пастир, своїм світлом неодмінно розжене тьму. Роса дивна і манна небесна покривала Землю ще якихось 50 років назад, рівно до тих пір, доки не прогнівила людина Бога. Земля наповнюється дивним запахом цвітіння квітів і запліднюється все живе єство, щоб принести плоди свої на Славу Богові. Так і ти, людино, принеси достойне покаяння Господу своєму. Не гніви Бога своєю зарозумілістю, пихатістю, відчайдушністю. Яке щастя і радість бути рабами Божими, щоб прославити його велич, постраждати за Бога, коли прийде час!

День і Ніч діляться рівно на 12 годин – всього 24 години в добу. То хоча б пів години із 12-ти присвяти, людино, Богові на молитву, особливо в цей час складної війни, багатьох зубожілих станів людської душі. Навіть вода за хвилину не закипає, як молимося ми зараз. А наскільки треба більше, щоб розтопити серце жорстоке і закам'яніле, гранітне? Амфілохій Почаївський у 70-ті роки ХХ століття настановляв, щоб істинний пастир стояв на молитві 12 годин. Владцтво дня і ночі панує, і ми не можемо нічого вдіяти. З допомогою Сонця все приходить у зрілість, досконалість. Земля і води служать людині. Моря солоні не дають зіпсуватись водам, так і людина повинна бути сіллю землі. «Ви – сіль землі. Коли ж сіль звітріє, чим її солоною зробити? Ні на що не придатна більше, хіба – викинути її геть, щоб топтали люди». «Вѣ естѣ соль землі: ꙗ́ще же соль обуя́еть, чѣмъ осолѣтъ? Ни во что́же бу́детъ ктому́, то́чию да изсы́пана бу́детъ во́нь и попира́ема чело́вѣки» (Мф.5:13).

Подібно як тіло, наситившись шестиденної роботи, хоче відпочинку та побути у дивній насолоді райської тиші недільного дня після щиросердечного покаяння та Причастя, так і людська душа призначена для Бога, – подібно як земля прагне води. Як риба без води, так людина без молитви не може існувати, не замислюючись, якщо вона навіть не молиться сама, то живе по молитвах праведників. «Як лине той олень до водних потоків, так лине до Тебе, о Боже,

душа моя». «Імже образомъ желаетъ елѣнь на истѣчники воднѣя, сѣе желаетъ душа моя къ Тебѣ, Бже» (Пс.41:2). Господь дає дивну животворчу силу усім нам: кожній людині, тварині, рослині, усе Духом Божим живиться, Земля зодягається квітами й плодами, напувається водами й породжує усім нам унікальну/універсальну/життєдайну/життєзабезпечувальну/живильну силу. Коли розумієш біблейську історію, тоді не можеш осквернити Землю.

Святитель Василій Великий (†379) говорить, що все відбувається з нами – з волі Божої. Старість і немочі, несподівані зустрічі, що нерідко приносять щось радісне чи скорботне. Той, хто копає колодязь, здобуває скарб – воду. Багато від нас залежить, чи візьмемо ми верх над своїми бажаннями або встановимо міру задоволення, утримаємося від гніву, від підняття руки на ближнього свого, скажемо правду чи обманемо, що й визначає наш характер/норов у лагідності й помірності чи гордості та зарозумілості. Хвороба, бідність, безслав'я, смерть та інші людські скорботи не повинні включатися в число злого, адже багато з них виявляються корисними для нас. «Все, что ни бывает, всегда приключается с нами частью по природе, например, старость и немощи, частью по случаю, например, неожиданные встречи чего-нибудь нередко скорбного или и радостного, происходящие от посторонних причин, как-то: роющему колодезь – обречение сокровища, или идущему на рынок – встреча бешеной собаки, частью же от нас зависит, например, взять верх над пожеланиями или не полагать меры удовольствиям, удержаться от гнева или наложить руки на раздражившего, сказать правду или солгать, иметь нрав кроткий и умеренный или гордый и заносчивый». «А болезнь, бедность, бесславие, смерть и другие человеческие скорби не должно и включать в число зол, потому что противоположное им не причисляется нами к величайшим благам, и скорби сии частью бывают по природе, а частью оказываются для многих послужившими в пользу».

Амвросій Медіоланський, свт. (†397) наголошує, що гарний майстер спочатку закладає фундамент, а після того зводить частини будівлі та додає прикраси. Отже, подібно була закладена основа землі й утверджена субстанція неба – бо ці двоє ніби наріжні камені всього сущого. «Хороший мастер сначала закладывает фундамент, а после того как заложит его, по порядку возводит части здания и добавляет украшения. Итак, после того как было заложено основание земли и утверждена субстанция неба – ибо эти двое суть как бы краеугольные камни сущого».

Іоанн Златоуст, свт. (†407) говорить, що Земля є нашою спільною годувальницею, матір'ю, адже від неї ми й походимо, і харчуємося. Вона для нас і Батьківщина, і загальна труна. В неї ми знову повертаємося, і через неї отримуємо безчисленні блага. Вона є до кінця не влаштованою для того, щоб люди не стали почитати її понад належне, щоб благодійства, що отримуємо від Землі, не приписували природі, а Тому, Хто привів її з небуття в буття. «Создал землю безообразною и по другой причине. Так как она есть наша и кормилица, и мать, от

нея мы и произошли, и питаемся, она для нас и отчизна, и общий гроб, в нее мы опять возвращаемся, и чрез нее получаем безчисленные блага, - то, чтобы люди за полезное и необходимое не стали почитать ее сверх надлежащего, показывает тебе ее наперед безобразною и неустроенною, так чтобы получаемая от земли благоденствия ты приписывал не природе земли, но Тому, Кто привел ее из небытия в бытие. Поэтому и говорит: земля же невидима и неустроена».

Земля є спільна трапеза, і вітчизна, і годувальниця, і мати, – спільне й місто, і труна. З неї їжа для наших тіл; на ній ми живемо і проводимо час після смерті, повертаємося знову в землю. Тому, щоб надмірна користь від землі не породила в нас здивувань більш належних, щоб чисельність благодіянь не захопила до безбожності/нечестя, пророк Мойсей попередньо показує її нам потворною і безвидною, щоб побачивши її недосконалість, дивуватися Тому, який створив її й вклав у неї всю цю силу. Щоб прославити Того, хто влаштував її для нашого користування. Прославляється ж Бог не лише правими/православними догматами, а й життям: «Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачивши ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі». «Тако да просвѣтитсѣ свѣтъ вашъ предъ челоувѣки, яко да видѣтъ ваша дѡбрая дѣла и прославѣтъ Отца вашего, Иже на небесѣхъ» (Мф.5:16). «Земля есть общая трапеза, и отечество, и кормилица, и мать, – общий и город, и гроб. Из нее и отсюда же и пища для наших тел; на ней мы живем и проводим время и по смерти возвращаемся опять в нее. Итак, чтобы насущная польза не возбудила в тебе удивления к ней более надлежащего, чтобы многочисленность благоденствий не увлекла к нечестию, (Моисей) предварительно показывает ее тебе безобразною и безвидною, чтобы ты, увидев ее несовершенство, удивлялся Тому, Который создал ее и вложил в нее всю эту силу, чтобы ты прославил Того, Кто устроил это для нашего пользования. Прославляется же Бог не только правыми догматами, но и жизнью: «да просветится, – сказано, – свет ваш пред человеки, яко да видят добрые дела ваша и прославят Отца вашего, иже на небесех» (Мф. 5:16).

Окремі кримінологічні перцептиви, що допоможуть вийти із зубожілих станів душі. В нинішню апокаліптичну епоху згадуються прекрасні слова з пісні: «Ищите Бога, ищите слезно, Ищите, люди, пока не поздно! И будет радость превыше неба, Но так ищите, как нищий хлеба!» Або один із віршів: «Без Бога нация – толпа, Объединенная пороком, Или слепа, или глупа, Иль, что еще страшней, – жестока. И пусть на трон взойдет любой, Глаголющий высоким слогом, Толпа останется толпой, Пока не обратится к Богу!». Настільки важливо сьогодні у час страшної кровопролитної російсько-української війни звернутися до Бога, об'єднатися навколо віковичних ментально-духовних станів наших предків, православ'я святого, щоб відповідні стани війни не поширилися/не спричинили світовий армагедон. А Господь у результаті багатьох молінь народу Божого неодмінно скаже своє слово напоумлення для ворогів наших і захистить споконвіку намолені, кров'ю політі землі багатьох мучеників, сповідників за віру

Христову. В цьому контексті важливо навести фрагмент тексту «молитви задержания» старця Пансофія Афонского: «Милосердный Господи, Ты некогда устами служителя Моисея, Иисуса Навина, задерживал целый день движение Солнца и Луны, доколе народ Израильский мстил врагам своим. Молитвой Елисея пророка некогда поразил сириян, задерживая их, и вновь исцелил их. Ты некогда вещал пророку Исаии: вот, Я возвращу назад на десять ступеней солнечную тень, которая прошла по ступеням Ахазовым, и возвратилось солнце на десять ступеней по ступеням, по которым оно сходило. Ты некогда устами пророка Иезекииля затворил бездны, останавливал реки, задерживал воды. И Ты некогда постом и молитвою пророка Твоего Даниила заграждал уста львов во рву».

«Хваліть Господа також з землі: риби великі й безодні усі, вогонь та град, сніг та туман, вітер бурхливий, що виконує слово Його, гори та пагірки всі, плідне дерево та всі кедрини, звірина й вся худоба, все плазуюче та птаство крилате, земні царі й всі народи, князі та всі судді землі, юнаки та дівиці, старі разом із дітьми, нехай усі хвалять Господнє ім'я, бо Його тільки Ймення звеличилось, величність Його на землі й небесах!». «Хваліте Гóспода от землі, змієве и вся бéздны: óгнь, гра́дь, снѣ́гъ, го́лоть, дѹхъ бѹренъ, творя́щая сло́во Егó: го́ры и всі хо́лми, древа́ плодоно́сна и всі ке́дри: звѣ́ріє и всі ско́ти, га́ди и пті́цы перна́ты: ца́ріє зѣмстіи и всі лю́діє, кня́зи и всі суді́и зѣмстіи: ю́ноши и дѣ́вы, ста́рцы съ ю́нотами. Да восхва́лять і́мя Гóсподне: я́ко вознесе́ся і́мя То́го є́диного, исповѣ́даніє Егó на земліи и на небеса́х». (Пс.148:7-13).

«Сам един еси безсмертный, / сотворивый и создавый человека: / земнии убо от земли создахомся, / и в землю туюжде пойдем, / якоже повелел еси, создавый мя и рекии ми: / яко земля еси, и в землю отыдеши: / аможе вси человецы пойдем, / надгробное рыдание творяще песнь: / аллилуия, аллилуия, аллилуия. (Із чину Літії, що читається за померлих).

Висновки. Лише Священне Писання та Священне Передання може дати істинний фундамент, щоб закласти справжні смисли юриспруденції. Зі священних текстів ми беремо для себе дивну живильну силу, найцінніше/найдорогоцінніше – те, що змогли вгледіти/побачити/відчути, що відкрито звище, саме зараз, за тих чи інших сприятливих умов. За словами святих отців, Господь є чудним художником світу, усієї Вселенної. Сьогодні важливо цінувати землю. Людство досхочу наситившись мегаполісним життям, поступово переїжджає у глибинку села і повертається до колишнього щастя – того, яким воно було у наших предків. Замислимося, якою чистою вони передали нам Землю ще якихось 70 років назад. Земля – наш власний/спільний дім, де народжуємося, з якої харчуємося, і де знаходимо місце вічного спочинку. Важливо не оскверняти суспільство і землю поганими словами, лихослів'ям, тому що вона у нас одна-єдина, наша спільна мати/ненька Україна. Мати рідна нас народила, а земля нас годує, одягає, напуває,

і, надіємось, прихистить, коли проведжатимуть в останню путь на місце вічного спочинку.

ЛАРІОНОВ СТАНІСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
начальник кафедри психології та педагогіки
Національна академія Національної гвардії України*

ШАУЛЬСЬКА ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЇХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

Людина стикається з невідомим від початку життя, і від початку своєї історії намагається подолати його – зробити видимим, ясним, визначеним, передбачуваним. Під час війни виникає колективний страх невизначеного майбутнього, загалом проблема адаптації і продуктивного проживання ситуацій з невизначеним фіналом стає значимою для самих різних верств населення.

Толерантність до невизначеності є усталеною психологічною категорією, яка використовувалась спочатку у дослідженнях з розвитку дітей, потім широко вивчається у різних галузях психології. ТН загалом визначено як особистісну здатність приймати і адаптуватись до ситуацій, де відсутня чітка і однозначна інформація про можливі наслідки і результати дій. ТН вважається важливою і схвалюваною у культурі особистісною рисою, її адаптивне спрямування обґрунтовується характеристиками сучасного швидкого, мінливого, урбанізованого VUCA-світу.

Військовослужбовці сектору безпеки і оборони України діють в умовах постійного стресу, ризику для життя, під тиском необхідності приймати швидкі рішення у складних і мінливих умовах, високої відповідальності за такі рішення. Попри те, що обов'язки психологів ЗСУ, НГУ, Національної поліції, СБУ, ДПСУ та інших військових формувань встановлюються різними нормативно-правовими документами, наявна єдність думок про те, що перебуваючи у складних умовах, психіка військовослужбовців має витримувати значні стресові навантаження. Тому основною метою психологічного забезпечення у військових формуваннях сектору безпеки і оборони України є формування і підтримка психологічної стійкості військовослужбовців.

Спектр чинників психологічної стійкості військовослужбовців дуже розлогий, як і у будь-якого складного феномену можливо передбачати її біопсихосоціальну детермінованість. Значимість елементів невизначеності в контексті ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців

зумовлює розуміння ТН як професійно-важливої якості військовослужбовців, водночас нам не вдалось знайти актуальних досліджень зв'язків між психологічною стійкістю і толерантністю до невизначеності військовослужбовців.

На даному етапі спостерігається дефінітивне розмиття категорії психологічна стійкості (психічна, нервово-психічна, стресостійкість, життєстійкість, опірність, резильєнтність, толерантність до стресу тощо).

Проблематика стійкості і протидії стресу поступово змінюється дослідженнями постстресового відновлення. Це відображається у концепції психологічної резильєнтності, яка виглядає доцільною і більш зручною майже для усіх спільнот, для яких можливо «здаватись» у складних умовах, а бажаним наслідком сильного стресу є швидке і гнучке відновлення.

У військовослужбовців – не так, їм важливо не стільки мати достатньо ресурсів і способів відновитись після стресу чи психотравми, скільки бути готовим стійко і з мінімальними наслідками переносити сильний стрес в період адаптації до нього (при потраплянні в бойові умови). Недостатність психологічної стійкості у військовослужбовця впливає на боєздатність і морально-психологічний стан його військового колективу (підрозділу).

Стійкість військовослужбовців розглядається як елемент в структурі довготривалої психологічної готовності, що забезпечує «вольове зусилля» під час ухвалення особливо важливих рішень, здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях, уміння зберігати високий рівень активності, ініціативи, самостійності, здібність протистояти втомі, долати сумніви, розгубленість, страх, наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість в подоланні труднощів, самовладання.

Модель психологічної готовності військовослужбовців НГУ трансформувалась в ході уточнюючих досліджень, на даний час вона включає три блоки якостей: 1) саморегуляція; 2) мотивація; 3) готовність до дій у небезпечних ситуаціях, пов'язаних із виконанням професійних обов'язків. Психічна стійкість (як стійкість до дій стрес-факторів) є структурним компонентом останнього блоку готовності до дій у небезпечних ситуаціях.

Враховуючи це, ми операціоналізували психічну стійкість військовослужбовців так, як це зроблено у професійно-психологічному відборі до НГУ, а саме через показники адаптивності, поведінкової регуляції, комунікативного потенціалу, моральної нормативності, нервово-психічної стійкості, емоційної стабільності, характерологічних особливостей, та суїцидальних установок.

На обговорення винесено низку отриманих емпіричних фактів:

1. Констатовано, що психічно стійкі військовослужбовці (за показником нервово-психічної стійкості методики БОО-200) вирізняються нетерпимістю до невизначеності. Це інтуїтивно зрозумілі зв'язки, адже військовослужбовці прагнуть визначеності, зрозумілості, чіткості й однозначності. На це

спрямовується їх підготовка (алгоритмізація дій, тренування навичок) та повсякденна діяльність, яка протікає за визначеним розкладом дня як послідовність одноманітних ситуацій, тотально урегульованих статутами.

Таким чином, припущено, що для умов повсякденної діяльності ТН – це конструктивний феномен, він допомагає військовослужбовцям функціонувати в умовах “тотального детермінізму” й статутної регламентації розпорядку дня, взаємовідносин, змісту професійних дій. В умовах бойових дій, які є повною мірою хаотичними, військовослужбовці мають виробляти певні способи (стилі, стратегії) опанування тривоги, яка виникає внаслідок невизначеності.

2. Таких способів виявлено спочатку два: або через підтримку колективом (каналізація негативних емоцій через взаємодію), або через самоконтроль (придушення емоцій).

У групі толерантних до невизначеності військовослужбовців спостерігається схильність до більшої емоційної врівноваженості і контролю емоцій при меншій орієнтації на міжособистісну взаємодію. У групі інтолерантних – навпаки.

Слід зазначити, що спілкування є способом “каналізації” емоцій, ймовірно якщо військовослужбовці спроможні встановлювати і підтримувати конструктивні міжособистісні зв'язки, то й потреба контролювати емоції буде менш актуальною. В цьому сенсі ТН у військовослужбовців можна розглядати як феномен, що сприяє самоконтролю і одночасно зводить можливість використовувати соціальну підтримку.

3. У подальшому з'ясовано, що показники ТН знаходяться у складі різних факторів у військовослужбовців з/без наявності бойового досвіду.

Важливість одержаних факторних структур, на нашу думку, визначається розумінням різної ролі ТН залежно від умов, в яких виконують завдання військовослужбовці:

- у повсякденних, небойових умовах, ТН є конструктивною особистісною рисою, яка пов'язана з інтелектуальними якостями. ТН дозволяє військовослужбовцям обирати посилено складні завдання, таким чином прагматично обирати власну рольову позицію у колективі, отримувати визнання й підтримку завдяки цьому.

Військовослужбовці, які вирізняються певною експертністю, користуються у колективах повагою і авторитетом. За умови якісної роботи з особовим складом у підрозділі, такі особи обираються і призначаються на посади сержантсько-старшинського складу. В жодному військовому формуванні на тепер немає доктрини з військового лідерства сержантів, концепції їх професійного розвитку і застосування. На відміну від офіцерів, кар'єра яких триває 20-25 років (від лейтенанта до полковника, від командира взводу до командира бригади, від тактичного до оперативного рівня військової освіти), сержанти «вичерпують» свій професійний розвиток за три роки – від молодшого до майстер-сержанта. Для них

немає системи посад, яка б передбачала поступове кар'єрне зростання, пов'язане з поступовою освітою впродовж служби, грошове забезпечення сержантів майже не зростає по мірі їх професіоналізації. Можливим є перехід на офіцерські посади, але це як правило означає відрив сержанта від попереднього колективу, переведення в інший підрозділ.

- у бойових умовах ТН стає неконструктивною рисою, вона пов'язана з недовірою своїм професійним навичкам і товаришам, дає військовослужбовцям можливість збільшувати час прийняття важливих рішень (обмірковувати, інтерпретувати, шукати мотивацію, вагатись), зменшуючи ризикову і жертвну поведінку.

Цей напрям аналізу є найбільш дискусійним результатом дослідження. Актуальних досліджень з цього приводу мало, однак мотивація самопожертви співвідноситься у військовослужбовців з професійною мотивацією служіння, ризик і можлива смерть є складовою військової професії. Мацегора, Приходько, Колесніченко, Юр'єва, Лиман (2022) розробили відповідний інструментарій з оцінки такої мотивації та підкреслюють відсутність аналогічних інструментів. У зазначеному контексті ймовірно доцільною була би діагностика жертвної мотивації військовослужбовців (тих, хто не готовий на це) і прийняття щодо них рішення про подальше застосування у тилових підрозділах і підрозділах забезпечення, а не на лінії зіткнення.

Випадки самовільного залишення місць несення служби (бойових позицій) обраховуються вже у десятках тисяч, але консенсусу по роботі з такими військовослужбовцями досі немає на жодному рівні (судовому, правоохоронному, дисциплінарному, фінансовому тощо). Проте жертвні й героїчні вчинки військовослужбовців оцінюються в основному відомчими та державними нагородами, реальна мотивуюча роль яких не досліджена в поточних умовах, коли біля половини з них присвоюється посмертно.

- у повсякденних, небойових умовах, ІНТ є неконструктивною особистісною рисою, яка не сприяє адаптації військовослужбовців внаслідок застрягання на тривожних думках і негативних емоцій.

Військовослужбовці, які в силу особистісних рис (емоційність, доброта, м'якість) не відповідають загальному маскулінному тренду, мають труднощі адаптації. Однак військові колективи схильні до «кругової поруки», корпоративності. Таких співслужбовців «приховують», не доповідають про наявні проблеми і труднощі. Як правило, це завершується поведінковими зривами (експесами, крайня форма – суїцид, але перед тим – ігromанія, борги, розлучення тощо), які приховати неможливо. Доцільним вбачається імплементація систем раннього попередження і реагування, апробовані за кордоном. Відмітимо, що такі кроки у військових формування робляться, вони об'єднані під назвою «рівний – рівному»: призначення помічників психологів з числа військовослужбовців (ЗСУ, НГУ), навчання інструкторів з психічного здоров'я за протоколом TRIM (НГУ),

ментал-тьюторів (Національна поліція, ДПСУ). Необхідні подальші кроки у цьому напрямку, зокрема введення відповідних штатних посад.

- у бойових умовах ІНТ є конструктивною особистісною рисою, яка є складовою адаптивної стратегії довготривалої психологічної готовності бути налаштованим на поганий сценарій, постійно підтримувати належний рівень готовності реагувати на негативні події.

Готовність брати на себе ініціативу та відповідальність з запорукою високого статусу військовослужбовців у колективах. Натомість, зростає кількість мобілізованих військовослужбовців старшої вікової групи (більше 45 років), які «перечікують» і «сподіваються вижити». У більшості штурмових і механізованих підрозділів спостерігається ситуація, коли командирами є достатньо молоді офіцери, нещодавні випускники військових ЗВО, а підлеглі у них – такі військовослужбовці. Проблема управління ними є комплексною, вона торкається запитів командирів щодо роботи з адиктивною поведінкою (алкоголізм, наркоманія), пасивною агресією (ігнорування бойових розпоряджень), мотивацією військовослужбовців.

МАКАРОВА ОЛЕНА ПАВЛІВНА,

*кандидат психологічних наук, доцент, майор поліції,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>*

ЕТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В сучасному світі, де сектор безпеки і оборони стикається з численними викликами, роль психологів стає все більш важливою. Психологи не лише надають допомогу військовослужбовцям та співробітникам правоохоронних органів, але й сприяють підвищенню їхньої боєздатності, стійкості та психологічної підготовки.

Однак важливо пам'ятати, що психологічна робота в секторі безпеки і оборони має свої особливості, які відрізняють її від роботи в інших сферах. Зокрема, психологи, які працюють з військовослужбовцями та співробітниками правоохоронних органів, часто стикаються з конфіденційною інформацією, яка може мати вплив на національну безпеку.

Крім того, психологам, які працюють в цій сфері, необхідно дотримуватися етичних принципів, які гарантують захист прав людини. Це означає, що психологи повинні поважати конфіденційність своїх клієнтів, не розголошувати без їхньої згоди особисту інформацію, а також уникати будь-якої дискримінації чи упередженого ставлення.

Психологи, які працюють в секторі безпеки і оборони, стикаються з особливими викликами щодо забезпечення конфіденційності своїх клієнтів. З одного боку, вони зобов'язані зберігати конфіденційність особистої інформації, отриманої від клієнтів, згідно з етичними принципами психології. З іншого боку, вони можуть бути зобов'язані розкрити цю інформацію, якщо вона має відношення до національної безпеки або запобігання злочинам.

До заходів забезпечення конфіденційності в діяльності психолога належать: згода-психологи повинні отримати письмову згоду від особи, яка звернулася на збір, використання та розголошення їхньої особистої інформації; безпечне зберігання-психологи повинні зберігати записи осіб, які звернулася у безпечному місці, недоступному для сторонніх осіб; обмежений доступ-доступ до записів особи, яка звернулася повинен мати лише обмежений круг осіб, які мають безпосереднє відношення до надання психологічної допомоги; захист даних - використання надійних методів захисту даних, щоб запобігти несанкціонованому доступу до інформації; шифрування - для захисту електронних записів особи, яка звернулася; анонімність- використання анонімних методів дослідження, щоб захистити конфіденційність своїх відвідувачів. Також психологи можуть використовувати псевдоніми для ідентифікації своїх відвідувачів у записах.

Конфіденційність є основою довіри між психологом і особою, яка звернулася. Відвідувачі, які знають, що їхня інформація буде конфіденційною, більш схильні до того, щоб бути відкритими та чесними з психологом. Конфіденційність може допомогти покращити ефективність психотерапії.

Виконуючи свої професійні обов'язки психологи повинні знаходити баланс між збереженням конфіденційності та виконанням своїх етичних та юридичних зобов'язань. Тому в їхній діяльності існують винятки з правил конфіденційності. Розглянемо їх більш детально. *Національна безпека:* психологи можуть бути зобов'язані розкрити конфіденційну інформацію, якщо вона має відношення до національної безпеки або запобігання тероризму. *Запобігання злочинам:* психологи можуть бути зобов'язані розкрити конфіденційну інформацію, якщо вона має відношення до запобігання серйозного злочину. *Судовий процес:* психологи можуть бути зобов'язані розкрити конфіденційну інформацію за наказом суду.

Етика є основою професійної діяльності психологів, незалежно від сфери, в якій вони працюють. Проте, у секторі безпеки та оборони етичні аспекти психологічної роботи мають особливе значення, адже від них залежить не лише психологічне благополуччя військовослужбовців та працівників поліції, але й національна безпека країни.

Психологи, які працюють з військовослужбовцями та зі співробітниками правоохоронних органів, повинні дотримуватися етичних принципів, які гарантують повагу до прав людини. Це означає, що психологи повинні уникати будь-якої дискримінації чи упередженого ставлення до своїх клієнтів, а також

гарантувати їхню конфіденційність. Етична поведінка психологів сприяє створенню атмосфери довіри та співпраці, що є ключовим фактором для ефективного надання психологічної допомоги. Дотримання етичних норм допомагає психологам зберегти свою професійну репутацію та довіру клієнтів. Це особливо важливо в секторі безпеки, де психологи мають доступ до конфіденційної інформації.

До етичних принципів в роботі психолога належать: поваги до особистості - психологи повинні поважати гідність та права своїх клієнтів, незалежно від їхніх поглядів, віросповідання чи соціального статусу; захист клієнта – це етичний принци, який гарантує, що клієнти психолога отримують якісну та безпечну допомогу; захист професійної репутації - дотримання етичних норм допомагає психологам зберегти свою професійну репутацію та довіру клієнтів; підтримка професійних стандартів-етика психологічної роботи в секторі безпеки і оборони ґрунтується на загальноприйнятих етичних принципах психології, які забезпечують єдиний підхід до роботи психологів у цій сфері; конфіденційність - зберігати в таємниці особисту інформацію, отриману від своїх клієнтів, за винятком випадків, коли розкриття такої інформації передбачено законом або є необхідним для запобігання шкоди клієнту або іншим людям; компетентність- психологи повинні надавати психологічну допомогу відповідно до своїх знань та навичок; безкорисність -це означає, що психологи не повинні використовувати свою професійну діяльність для отримання особистої вигоди; справедливост- ставлення до своїх клієнтів справедливо та неупереджено.

Існують певні виклики з якими стикаються психологи сектору безпеки і оборони. Конфіденційність та національна безпека: психологи повинні знайти баланс між збереженням конфіденційності своїх клієнтів та розкриттям інформації, яка може мати вплив на національну безпеку. Робота з травмами: психологи, які працюють з військовослужбовцями та працівниками поліції, часто стикаються з клієнтами, які пережили травматичні події. Це може ускладнити роботу з конфіденційною інформацією, оскільки клієнти можуть ділитися інформацією, яка не є безпечною для розголошення. Ризик дискримінації: психологи, які працюють в секторі безпеки і оборони, повинні уникати будь-якої дискримінації чи упередженого ставлення до своїх клієнтів.

Отже, етика психологічної роботи в секторі безпеки і оборони є складною та багатогранною темою, яка потребує ретельного вивчення та обговорення. Психологи, які працюють в цій сфері, стикаються з численними викликами, пов'язаними з забезпеченням конфіденційності, захистом прав людини, дотриманням етичних принципів та поєднанням цих принципів з потребами національної безпеки.

Важливо пам'ятати, що етика є невід'ємною частиною професії психолога. Дотримання етичних принципів гарантує, що психологи надають якісну та

безпечну допомогу своїм клієнтам, а також сприяє підвищенню рівня довіри до психологічної професії в цілому.

Крім того, важливо зазначити, що етика психологічної роботи в секторі безпеки і оборони є динамічною сферою, яка постійно розвивається. З появою нових технологій та методів роботи психологів виникають нові етичні питання, які потребують ретельного вивчення та обговорення.

Список бібліографічних посилань

1.Макарова О.П Основні напрямки розвитку поглядів на професійну ідентичність в психології «Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків. 2018. 231 с. С.114-116

2.Kryvoruchko, L., Pylyp, V., Makarova, O., Activities of Ukraine law enforcement agencies to ensure the rights and freedoms of citizens during martial law. (2023). Amazonia Investiga, 13(62). С. 185-193
DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.22>

3.Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 14.03.2016 № 92 // Президент України : офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/-documents/922016-19832> (дата звернення: 21.05.2024).

МІРШУК ОЛЕКСІЙ ЄВГЕНОВИЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент, полковник

*заступник начальника гуманітарного факультету по роботі з особовим складом
Національна академія Національної гвардії України*

МОТИВАЦІЙНА ПРОМОВА КОМАНДИРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Мотиваційна промова командира – це звернення керівника військового підрозділу до своїх підлеглих з метою підвищення їхнього морального духу, бойового настрою та готовності виконувати поставлені завдання. Така промова зазвичай виголошується перед важливими бойовими операціями, під час складних періодів або на етапах інтенсивної підготовки. Вона спрямована на натхнення та згуртування особового складу, нагадування про мету та важливість їхньої місії, а також укріплення віри у власні сили та можливості.

Основні елементи мотиваційної промови командира:

- натхнення та підняття бойового духу (командир намагається надихнути своїх підлеглих, підкреслюючи їхню силу, здатність і важливість їхньої ролі);

- згуртування колективу (промова має об'єднати військових, наголосивши на важливості командної роботи та взаємопідтримки);
- чітке визначення мети (командир наголошує на конкретних цілях, яких треба досягти, і пояснює, чому це важливо);
- нагадування про цінності та обов'язки (промова може містити нагадування про патріотичний обов'язок, честь, відповідальність перед своїми родинами і країною);
- віра у перемогу (командир підкреслює впевненість у перемозі, налаштовуючи підлеглих на позитивний результат).

В такого роду промовах часто використовують емоційні та піднесені слова, щоб створити атмосферу рішучості та відданості спільній справі. Вони мають сильний вплив на моральний стан військових і можуть бути вирішальними у важливі моменти.

Мотиваційна промова командира відіграє важливу роль у формуванні та підтримці психологічної стійкості військовослужбовців. Як зазначає О. Грицина, психологічна стійкість є характеристикою особистості, яка забезпечує її витривалість до фрустрації та стресових ситуацій. Вона формується паралельно з розвитком особистості і залежить від типу нервової системи людини, досвіду, набутого в середовищі проживання, а також від сформованих поведінкових навичок та розвитку пізнавальних структур [0].

Основні аспекти впливу мотиваційної промови на психологічну стійкість:

- підвищення морального духу (енергійні та натхненні слова командира можуть значно підвищити бойовий дух підрозділу, надаючи військовослужбовцям відчуття впевненості та рішучості);
- створення почуття єдності та згуртованості (мотиваційна промова часто наголошує на важливості команди, взаємопідтримки та колективної відповідальності. Це зміцнює відчуття єдності та згуртованості, що є критично важливим для психологічної стійкості);
- підтримка мотивації та цілеспрямованості (промова, яка чітко визначає мету та важливість завдань, допомагає військовослужбовцям зосередитися на своїх обов'язках і зберігати мотивацію навіть у важкі моменти);
- зменшення страху та тривоги (командир, який демонструє впевненість та рішучість, може значно зменшити рівень страху та тривоги серед підлеглих, надаючи їм впевненість у власних силах і в успіху місії);
- надання сенсу та значущості (нагадування про цінності, ідеали та вищу мету служби допомагає військовослужбовцям бачити сенс у своїй діяльності, що зміцнює їхню психологічну стійкість).

Як зазначає О. Красницька, мотиваційна промова командира може в найкоротший час активізувати діяльність воїнів, спонукати їх до дій та здійснення вчинків, сформувати необхідну емоційну установку, мобілізувати ресурси організму, підняти бойовий дух, сформувати готовність до боротьби, згуртувати

особовий склад, спонукати подолати страх і проявити сміливість, мужність та відвагу, підвищити віру в себе й можливості свого підрозділу, спонукати до виконання бойового завдання та досягнення бажаного результату [0].

Найголовніший висновок з мотиваційної промови командира в бойових умовах зазвичай полягає в підкресленні важливості єдності, дисципліни та віри у власні сили. Командир має надихнути своїх підлеглих, нагадати їм про спільну мету, важливість кожного члена команди і впевненість у перемозі, навіть у найважчих обставинах. Це допомагає підвищити моральний дух, зміцнити рішучість і готовність до дій.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що зміцнення віри у власні сили, підтримка єдності і товарищескості, надання сенсу і мети завданню, зниження тривожності, моделювання позитивної поведінки, підтримка бойового духу, забезпечення психологічної підтримки є основними засобами мотиваційної промови командира та можуть значно вплинути на психологічну стійкість військовослужбовців, допомагаючи їм залишатися зосередженими, рішучими та мотивованими навіть у складних і стресових ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Грицина О.М. *Розвиток психологічної стійкості у керівників органів охорони державного кордону України* : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2018. 20 с.

2. Красницька О. *Мотиваційна промова командира як засіб формування психічної стійкості військовослужбовців та спонуки до дії*. Військова освіта. 1 (45), 2022, с. 123-135

ОВСЯННИКОВА ЯНІНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
начальник навчально-наукової лабораторії екстремальної та
кризової психології науково-дослідного центру*

Національний університет цивільного захисту України

КЕРДИВАР ВАЛЕНТИН ВІТАЛІЙОВИЧ,

доктор філософії зі спеціальності «Психологія»

*старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
Національний університет цивільного захисту України*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПРОФЕСІЙНИХ КОНТИНГЕНТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Психологічне здоров'я військовослужбовців напряму впливає на їхню боєготовність, ефективність виконання завдань і загальний морально-

психологічний стан підрозділу. Психопрофілактична робота допомагає запобігти розвитку психологічних розладів, знизити рівень стресу та підвищити стійкість особового складу до екстремальних ситуацій. Важливою частиною цієї роботи є систематичне проведення тренінгів, семінарів і консультацій з фахівцями, які навчають військових методам саморегуляції, стрес-менеджменту та надають підтримку в складних психологічних ситуаціях.

У сучасних умовах особливу увагу слід приділяти впровадженню новітніх технологій у психопрофілактичну роботу, таких як віртуальна реальність, мобільні додатки для медитації та релаксації, а також онлайн-платформи для психологічної підтримки. Ці інструменти дозволяють надавати психологічну допомогу навіть у віддалених або важкодоступних місцях, де традиційні методи можуть бути недоступні. Крім того, створення колективної згуртованості та взаємопідтримки в підрозділі сприяє формуванню довіри та почуття безпеки серед військовослужбовців. Забезпечення такого середовища допомагає знизити ризики розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психологічних проблем, що в свою чергу покращує загальну ефективність підрозділів безпеки та оборони [1].

Одним із ключових аспектів ефективної психопрофілактичної роботи є впровадження індивідуальних підходів до кожного військовослужбовця. Психологічна діагностика, що включає регулярні опитування та оцінки стану психічного здоров'я, дозволяє виявити індивідуальні потреби та проблеми кожного члена підрозділу. На основі цих даних можна розробити персоналізовані програми психопрофілактики, що включають спеціальні тренінги, терапевтичні сеанси та інші заходи, спрямовані на вирішення конкретних психологічних проблем. Такий підхід забезпечує більш ефективне використання ресурсів і підвищує загальну ефективність психопрофілактичної роботи [2].

Крім того, важливу роль у створенні безпечного психологічного середовища відіграє підготовка командирів та керівного складу. В рамках проведення заходів з психологічної підготовки командири повинні бути навчені розпізнавати ознаки психологічного стресу та знати основні методи надання першої психологічної допомоги. Вони мають вміти створювати атмосферу відкритості та довіри, де військовослужбовці можуть вільно висловлювати свої почуття та обговорювати проблеми. Підготовка керівників включає навчання технікам активного слухання, управління конфліктами та забезпечення психологічної підтримки. Це сприяє зміцненню лідерських якостей командирів та підвищенню їх здатності ефективно керувати підрозділом в умовах підвищеного стресу.

Не менш важливим є залучення сімей військовослужбовців до процесу психопрофілактики та реабілітації. Підтримка з боку родини має вирішальне значення для психологічного благополуччя військових. Організація сімейних заходів, консультацій та програм підтримки для родин військовослужбовців

допомагає зміцнити родинні зв'язки та створити додатковий рівень підтримки. Це особливо актуально для військових, які повертаються з зони бойових дій і потребують адаптації до мирного життя. Комплексний підхід, що включає підтримку родини, забезпечує більш успішну реабілітацію та інтеграцію військовослужбовців у суспільство після виконання службових обов'язків.

Таким чином, створення безпечного психологічного середовища в підрозділах безпеки та оборони через психопрофілактичну роботу є багатоаспектним завданням, що вимагає інтегрованих зусиль на всіх рівнях. Це включає індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця, підготовку командирів, впровадження новітніх технологій та залучення сімей до процесу підтримки. Комплексна реалізація цих заходів сприяє зміцненню психічного здоров'я військових, підвищенню їхньої боєздатності та загальному підвищенню ефективності підрозділів безпеки та оборони.

Список бібліографічних посилань

1.Rizzo A', Shilling R. Clinical Virtual Reality tools to advance the prevention, assessment, and treatment of PTSD. Eur J Psychotraumatol. 2017 Jan 16. <https://doi.org/10.1080/20008198.2017.1414560>

2.American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.97808904255962>

ПАЩЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

доктор філософії з психології, підполковник

*старший викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національна академія Національної гвардії України*

ОСОБИСТІСНІ ПЕРЕДУМОВИ ВЧИНЕННЯ БІЙОК НА СЛУЖБІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

В тезах доповіді запропоновано результати дослідження особистісних особливостей військовослужбовців Національної гвардії України, які були притягнуті до адміністративної відповідальності за бійку на службі.

Відносно проаналізованих правопорушень може розглядатись гіпотеза щодо наявності певних особистісних предикторів. Для підтвердження цього припущення проведений канонічний дискримінантний аналіз показників, з метою виявлення тих, що впливають на прогноз потрапляння досліджуваних у групу тих, хто здійснив бійку на службі [1].

При проведенні дискримінантного аналізу у групі військовослужбовців НГУ, які допустили бійку на службі отримано канонічну дискримінантну функцію, яка на 60% пояснює дисперсію показників використаних психодіагностичних методик.

Функція виглядає наступним чином:

$x = 30,01 - \text{Афективність} * 29,547 - L * 3,679 - \text{Об'єктивні соціально задані цілі і зміст професії} * 7,777 + \text{Застрагаючий} * 2,624 + \text{Екстраверсія} * 5,721 + \text{Ригідність} * 7,759 + \text{Асоціальні мотиви} * 13,560.$

Агресивна поведінка у формі бійок зумовлена застрагаючим характером, ригідністю і екстравертованістю, асоціальною мотивацією служби. Основний внесок у рівнянні має показник асоціальної мотивації. Це свідчить про те, що потенційний порушник має такі особистісні характеристики:

наявність негативного життєвого досвіду (зради, несправедливості, невизнання особистих досягнень тощо);

імпульсивність власних дій, безвідповідальність до виконання покладених завдань та безконтрольність емоційних виблисків;

млявість, стереотипність реагування та виникнення істотних труднощів при необхідності міняти звички або судження, умови життя та діяльності;

асоціальність поведінки (порушенням правових, моральних, культурних норм), можливість застосовувати фізичну силу, як засіб покарання.

В якості висновків зауважено наступне.

Чинниками упередження агресивної поведінки виявились доступ до емоційної сфери, довірливість, мотивування реалістичними цілями і вимогами професії.

Це свідчить на користь того, що якостями, які необхідно формувати в ході професійно-психологічної підготовки особового складу НГУ є відповідальність, сумлінність, пунктуальність.

Список бібліографічних посилань

1. Пащенко А.О., Ларіонов С.О. Особистісні предиктори відхильної поведінки військовослужбовців НГУ. VII Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців»: матеріали наук.-практ. конф., 17 лист. 2021 року, м. Кам'янець-Подільський, Нац. ун. Ім. І. Огієнка. С. 96-99.

ПЛАТОНОВ ВЛАДИСЛАВ МАКСИМОВИЧ,

*доктор філософії (PhD) зі спеціальності «Психологія»,
науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
Національний університет цивільного захисту України*

КОНЦЕПЦІЯ АЛГОРИТМУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ФАХІВЦІВ-ПРОТЕХНІКІВ ДСНС УКРАЇНИ

Проблема підтримки оптимального психологічного та фізичного стану фахівців екстремальних професій залишається актуальною до сьогоднішнього

дня. Не є винятком і діяльність піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). З тривалим продовженням війни в Україні кількість замінованих територій значно зростає, а сапери різних відомчих служб не в змозі охопити та розмінувати значну частину цих територій одночасно. Тому основна частина робіт з гуманітарного розмінування лягає на піротехніків ДСНС. У наших попередніх дослідженнях вже зазначалося, що зі збільшенням обсягів робіт з розмінування зростає кількість навантажень і стресових ситуацій, що, у свою чергу, призводить до швидшого настання стану перевтоми та монотонії [1; 3; 4]. Визначені психічні стани та прояви негативно впливають на ефективність і якість подальшої роботи. Тому вирішення питання негативного впливу стрес-факторів і переживання негативних психологічних станів стає нагальною проблемою для фахівців, які проводять заходи психологічного супроводу піротехніків ДСНС України [2].

На нашу думку, для вирішення питання психологічного супроводу піротехніків слід враховувати особливості та виклики, з якими зараз стикаються психологи. До таких викликів можна віднести можливість роботи з піротехніками безпосередньо в місці їх роботи або тимчасової дислокації, обмежений час для психологічної інтервенції, а також небажання проходити тривалі психологічні вправи.

Враховуючи вищезазначені проблемні чинники, які можуть виникнути в роботі психолога, доцільно підходити до цього питання комплексно, беручи їх до уваги. На нашу думку, комплексний підхід має виражатися в алгоритмі роботи психолога, що складається із структурованого заняття. Зазначимо, що представлений далі алгоритм роботи має послідовні блоки, а їхнє наповнення не є сталим та може змінюватися в ході заняття з піротехніками ДСНС з урахуванням пережитих ними подій або їх запиту, за власним розсудом психолога.

Блок 1. Психодіагностика актуального стану.

Першим блоком є первинний скринінг стану учасників заняття. Метою психолога на цьому етапі є швидке визначення актуального психо-емоційного стану. Доцільно використовувати прості методи психодіагностики, такі як арт-терапія (простий малюнок, який потребує мінімального використання роздаткового матеріалу), метод кольорових виборів, короткі анкети або психодіагностичні опитувальники (до 5 питань) з простим і швидким підрахунком балів у градаціях (так/ні, +/-), де бажано мінімізувати роздаткові матеріали або взагалі обійтися без них.

Така стратегія дозволяє мінімізувати час, необхідний для розуміння психологічного стану учасників заняття, та не створює додаткового навантаження на першому етапі роботи психолога. Зазначимо, що застосування вказаних методів не має на меті визначення глибинних психологічних станів, а спрямоване на виявлення поверхневих емоційних переживань, актуальних на даний момент.

Слід враховувати, що запропоновані методи мають рекомендаційний характер, тому психолог має обирати доцільність використання того чи іншого методу з урахуванням ситуації та запиту учасників заняття. На цей блок відводиться 10–15 хвилин.

Блок 2. Робота з теперішнім психологічним станом.

Другий блок який є основним займає більшу частину заняття. На нього відводиться 20–30 хвилин. З огляду на обмежений час та основні проблемні психологічні стани піротехніків, доцільно використовувати одну-дві вправи з тілесно-орієнтованого підходу. Такі вправи є динамічними та дозволяють коригувати їх під час проведення, враховуючи рівень роботи з емоціями та переживаннями. Вони є дієвими та дозволяють обійти психологічний супротив і негативізм учасників заняття.

Враховуючи особливості діяльності піротехніків ДСНС, зокрема роботу в захисному спорядженні, скованість рухів і надмірний контроль дрібної моторики, тілесно-орієнтовані вправи внесуть динаміку в роботу м'язів тіла та дихальної системи.

Тілесно-орієнтована терапія пропонує широкий спектр вправ та методик для роботи з м'язовими затисками та переживаннями надмірних емоційних станів через напруження та розслаблення м'язів тіла. Сильною стороною цих вправ є їх дієвість, потребують невеликої кількості часу, повна відсутність роздаткового матеріалу та наявність незначних вимог до їх проведення.

Блок 3. Робота з системою особистісних ресурсів.

На завершальному етапі заняття доцільно використовувати вправи для залучення особистісного ресурсу. На цей блок відводиться 15–20 хвилин. Психолог може використовувати будь-які вправи, спрямовані на особистий ресурс учасників та його підтримку. Це можуть бути вправи, які працюють через уяву, дихання або з точками на тілі. Метою психолога є навчання учасників цих вправ, щоб вони могли самостійно використовувати їх для активізації особистісного ресурсу в інших ситуаціях. Важливим моментом у цьому блоці є закріплення позитивного ресурсу, наприклад, фант або якась дрібничка з мотивуючим висловом.

Незважаючи на простоту та тривіальність цих вправ, вони залишаються дієвими для працівників екстремального профілю діяльності, де психолог обмежений у часі та має справу з психологічним супротивом учасників заняття.

Таким чином, представлений алгоритм заняття з психологічного супроводу діяльності фахівців-піротехніків ДСНС України є короткотривалим та максимально ефективним з використанням простих вправ, спрямованих на роботу з актуальними психологічними станами. Даний алгоритм має динамічний характер, тобто фахівець-психолог може на власний розсуд змінювати наповнення блоків. Важливим залишається дотримання системи розподілу заняття на блоки під час його розробки.

Список бібліографічних посилань

1.Платонов В.М. Психомоторні якості особистості в переліку професійно-важливих якостей фахівця піротехнічного підрозділу. Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків. НУЦЗУ, 2023. - Вип. 1 (5). С. 51-61. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2023.1.5>

2.Платонов В.М. Проблемні питання психологічного супроводу діяльності піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій. «Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки та оборони» : Збірник тез науково-практичної конференції (Україна, м. Харків, 27 лютого 2024 року), Х.: Національна академія Національної гвардії України, 2024. С. 119-122.

3.Платонов В.М. Професійний стрес у діяльності піротехніка ДСНС України. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах (1 грудня 2022 р.). Міністерство оборони України, Національний університет оборони України. Київ : НУОУ, 2022. С. 97-99.

4.Платонов В.М. Стресостійкість, як професійно-важлива якість піротехніка ДСНС України. Теоретичний аспект. Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України: зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 червня 2022 р.). Київ: «Вид-во Людмила», 2022. С. 91-93.

ПОНОМАРЕНКО ЯНА СЕРГІЙВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ

В умовах геополітичних викликів та нестабільності, Україна стикається з постійними загрозами національній безпеці. Високий рівень професійної та особистісної підготовки фахівців сектору безпеки є критичним для ефективного протистояння цим загрозам. Особистісне зростання є критично важливим для ефективного виконання їхніх обов'язків і адаптації до сучасних викликів.

Особистісне зростання - це процес, який містить в собі постійний розвиток та еволюцію різних аспектів особистості людини. Цей процес може бути специфічним для кожної особи, але водночас існують загальні аспекти, які впливають на особистісний розвиток. Особистісне зростання охоплює розвиток усвідомлення власних цінностей, переконань та ідентичності [4].

Фахівці сектору безпеки та оборони часто працюють в екстремальних умовах, що спричиняє суттєве психологічне навантаження. Вивчення

особистісного зростання у цих фахівців є надзвичайно актуальним завданням з кількох ключових причин:

По-перше, вивчення психологічної стійкості та емоційного інтелекту допомагає знизити рівень стресу, запобігти професійному вигоранню та підвищити ефективність роботи.

По-друге, зміни у військових технологіях та тактиці вимагають постійного оновлення знань та навичок фахівців. Актуальність вивчення особистісного зростання, а даному випадку, включатиме розвиток навичок адаптації до нових умов та технологій, що є необхідним для збереження конкурентоспроможності та ефективності.

По-третє, у секторі безпеки та оборони лідерські якості відіграють вирішальну роль у прийнятті рішень та керівництві підлеглими. Розвиток цих якостей сприяє підвищенню ефективності управління та формуванню сильної, мотивованої команди.

По-четверте, дотримання етичних і моральних стандартів є надзвичайно важливим для даної діяльності. Вивчення особистісного зростання допомагає формувати відповідальні, чесні та віддані своїй справі кадри, що знижує ризик корупції та інших негативних явищ.

По-п'яте, з огляду на високий рівень ризику травмування та стресових ситуацій, вивчення особистісного зростання включає питання профілактики психологічних проблем та реабілітації після травматичних подій. Це забезпечує кращу адаптацію фахівців до служби після важких ситуацій.

І наостанок, актуальність також полягає у необхідності інтеграції українських фахівців до міжнародних стандартів та співпраці з іноземними партнерами. Це вимагає високого рівня особистісного та професійного розвитку, що відповідає світовим вимогам та стандартам.

В цілому, специфіка особистісного зростання полягає в індивідуальних та загальних процесах, які формують особистість людини протягом її життя. Цей процес позначається на її стосунках, соціальній взаємодії, внутрішніх конфліктах та рефлексіях, що спільно визначають життєвий шлях й самоідентифікацію людини.

Ми виокремили деякі ключові аспекти, які на нашу думку, сприяють особистісному зростанню фахівців сектору безпеки та оборони, та включають розвиток професійних навичок, емоційного інтелекту, лідерських якостей та здатності до критичного мислення [1]. Вважаємо, за необхідним запропонувати програму розвитку особистісного зростання фахівців сектору безпеки та оборони, яка містить певні напрямки, а саме:

1. *Розвиток професійних навичок.* На даному етапі є важливим постійне навчання та підвищення кваліфікації, які виступають основою особистісного зростання. Фахівці повинні мати глибокі знання у своїй галузі, включаючи

тактику, стратегію, використання новітніх технологій та обладнання. Це може включати участь у спеціалізованих курсах, тренінгах та семінарах.

2. *Розвиток емоційного інтелекту.* Емоційний інтелект (EQ) є критично важливим для фахівців сектору безпеки та оборони, оскільки вони часто працюють у стресових та небезпечних умовах. EQ допомагає керувати власними емоціями, розуміти емоції інших, а також будувати ефективні команди. Для розвитку EQ можна використовувати такі методи: саморефлексія та аналіз власних емоцій; тренінги з розвитку навичок спілкування та управління конфліктами; практика емпатії та активного слухання.

3. *Розвиток лідерських якостей.* Лідерські якості є важливими для керівників та тих, хто прагне досягти високих посад. Розвиток лідерських якостей включає: вміння приймати обґрунтовані рішення в умовах обмеженого часу та ресурсів; надихати та мотивувати підлеглих; ефективно комунікувати і створювати атмосферу довіри в колективі; стратегічне мислення та планування [3].

4. *Розвиток критичного мислення.* Мається на увазі, здатність аналізувати ситуації, оцінювати ризики та розробляти оптимальні рішення, адже це є життєво важливою рисою представників ризиконебезпечних професій. Для розвитку критичного мислення фахівці можуть: вивчати методики аналізу та прийняття рішень; брати участь у сценарних тренуваннях та симуляціях; аналізувати попередні операції для виявлення та усунення помилок.

5. *Розвиток психологічної стійкості.* Психологічна стійкість допомагає справлятися зі стресом, зберігати спокій та ефективність у кризових ситуаціях. Ми вважаємо, що її можна досягти за допомогою: регулярних фізичних тренувань; технік релаксації та медитації; підтримки здорового балансу між роботою та особистим життям [2].

6. *Розвиток етичних та моральних принципів.* Фахівці сектору безпеки та оборони повинні дотримуватися високих етичних стандартів. Це включає: відповідальність за свої дії; дотримання законів та правил; збереження честі та гідності тощо.

Отже, особистісне зростання фахівців сектору безпеки та оборони є багатограним процесом, що включає розвиток професійних, емоційних, лідерських та аналітичних навичок. Постійне самовдосконалення та прагнення до нових знань є ключовими компонентами успішної кар'єри в цій галузі, тому є суттєвим підґрунтям для подальшого вивчення.

Список бібліографічних посилань

1. Пономаренко Я.С. Особистісні риси працівників ризиконебезпечних професій: закордонний вимір проблеми. Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 травня 2021 р.). Х.: Національна академія Національної гвардії України, 2021. С. 198-202.

2. Пономаренко Я.С. Психозахисна поведінка особового складу у секторі безпеки й оборони України. Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: тези V міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 листопада 2021 р.). Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ, 2021. С. 317-320.

3. Пономаренко Я.С. Роль поліцейського лідерства в період кризи. Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України: матеріали VIII всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 30 листопада 2022 р.). Х.: НА НГУ, 2022. С.169-173.

4. Weiss-Dagan S., Taubman – Ben-Ari O. Perceived stress and personal growth following the transition to military service: The role of sense of coherence and perceived social support. Stress and Health. 2024. P.є3406. <https://doi.org/10.1002/smi.3406>

ПОХІЛЬКО ДІАНА СЕРГІЇВНА,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
Національний університет цивільного захисту України*

ЗАЛУЧЕННЯ ПСИХОЛОГА ДСНС ДО ЗАХОДІВ ЕВАКУАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ З ЗОНИ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Вважається, що війна – це справа військових. Чи дійсно це так? Звісно, що ні, адже бойові дії відбуваються на територіях де проживає цивільне населення; в кожного військового є своя родина, дружина, батьки, діти тощо. Тож, війна це справа усього населення держави яка воює, і тієї, з якою воюють.

На сьогодні, в зоні активних бойових дій на території України залишається багато цивільного населення. Для когось це власне прийняте рішення залишатися на своїй землі, в своєму домі; хтось, не мав можливості виїхати через певні особисті причини (вік, хворобу, відсутність транспорту тощо).

Весь час при загостренні обставин на лінії фронту на Сході України держава пропонувала допомогу у здійсненні евакуації та поселенні людей. В травні 2024 року така евакуація стала примусовою для певних верств цивільного населення з прикордонних територій Харківської області (дітей, жінок та людей похилого віку).

На сьогодні заходами з евакуації з зони активних бойових дій займаються такі організації, як:

- служби екстреного реагування (ДСНС, медичні працівники);

- органи місцевого самоврядування;
- волонтерські організації тощо.

Кожна з представлених категорій забезпечення евакуаційних заходів намагається залучати фахівців-психологів. Чи потрібні ці фахівці в небезпечному середовищі?

З впевненістю можемо сказати, що так. Психолог, зокрема психолог ДСНС, допомагає населенню не лише швидко покинути небезпечну територію, а й впоратися зі своїм внутрішнім психоемоційним станом [2; 3].

Згідно зі статей 38 Кодексу цивільного захисту, психолог ДСНС в зоні надзвичайної ситуації, до якої також відносяться активні бойові дії, забезпечує психологічний захист населення [1]. Всі заходи психологічного захисту населення спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і включають:

- 1) планування діяльності, пов'язаної з психологічним захистом;
- 2) своєчасне застосування ліцензованих та дозволених до застосування в Україні інформаційних, психопрофілактичних і психокорекційних методів впливу на особистість;
- 3) виявлення за допомогою психологічних методів чинників, які сприяють виникненню соціально-психологічної напруженості;
- 4) використання сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення;
- 5) здійснення інших заходів психологічного захисту залежно від ситуації, що склалася [1].

Таким чином, проводячи весь цей комплекс заходів фахівець-психолог проробляє значну роботу з підтримки та збереження ментального здоров'я постраждалого цивільного населення. Залучення психолога в евакуаційні заходи є вкрай необхідною.

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс цивільного захисту. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>. (дата звернення 19.05.2024).
2. Наказ МВС України №747 від 31.08.2017 р «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій». Електронний ресурс. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/377553___377618. (дата звернення 23.04.24).
3. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: підручник / За заг. ред. В.П. Садкового. Х.: УЦЗУ, 2009. 244 с.

РЮТІН ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри військової підготовки*

Національний університет цивільного захисту України

РЮТІНА ДАР'Я МИХАЙЛІВНА,

магістр психології

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

Підвищення якості підготовки офіцерських кадрів кафедрами військової підготовки закладами вищої освіти (ЗВО) України в умовах широкомасштабної агресії росії проти України набуває особливого значення. За останні два роки система підготовки офіцерів запасу зазнає суттєвих змін, які обумовлені багатьма (організаційними, освітніми, економічними та іншими) аспектами професіоналізації, серед яких психологічний виступає як провідний і специфічний.

Студенти кафедри військової підготовки мають ряд особливостей, загальних характеристик, зокрема вікові. Зазвичай, до лав кафедри переважно вступають особи юнацького віку. Багато науковців підкреслюють важливе значення цього періоду життя у становленні особистості як основної стадії соціалізації та професіоналізації. Він характеризується певним етапом освіти, моментом старту діяльності, активним освоєнням соціальних функцій і ролей. У науковій літературі визначається, що вік 18-22 роки має особливе значення для особистості як період найбільш активного розвитку моральних якостей, почуттів, формування та становлення характеру.

Студенти оволодівають цивільними, суспільними та військово-професійними соціальними ролями, що притаманні дорослій особистості. Для цього вікового періоду характерно перетворення мотивації, створення системи чітких поглядів на життя та інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з військовою професіоналізацією.

Вчена Л. Лапшина розглядає професіоналізацію як процес формування в особистості об'єктивної (наявність знань, умінь, навичок необхідних для майбутньої професії та професійно важливих якостей) та суб'єктивної (наявність стійкої мотивації) готовності до професійної діяльності [1].

Дослідниця Е. Кіричевська стверджує, що військова професіоналізація характеризується безперервністю та складністю, високим рівнем військово-професійних досягнень та за таких умов: професійно-важливі якості можуть трансформуватись в індивідуалізовані стратегії військово-професійної діяльності [2].

Під військовою професіоналізацією ми розуміємо процес оволодіння особистістю військовою професією, становлення її як професіонала, що

починається з вибору професії та закінчується завершенням професійної діяльності.

На основі вже існуючих стадій професійного становлення (С. Жидецька та О. Землянська, Д. Сьюпер) можна виділити стадії військової професіоналізації офіцерів запасу:

Першою стадією є вибір військової професії. В особистості може сформуватися інтерес та наміри вступити до кафедри військової підготовки у будь-якому віці, хоч більшу частину студентів становлять особи юнацького віку, але на навчання вступають громадяни віком 30-40 років. Мотиви вступу можуть варіюватися від мотиву отримати офіцерське звання та почати військову службу, до отримання нових знань та військово-облікової спеціальності.

Другою стадією є професійна підготовка, яка на наш погляд поділяється на два етапи: загальновійськову підготовку та спеціальну підготовку.

Студенти першого курсу перебувають на етапі загальновійськової підготовки. Він передбачає засвоєння теоретичних знань за загальновійськовими дисциплінами, такими як «Воєнна історія України», «Загальновійськові статuti Збройних Сил України», «Стрілецька зброя та вогнева підготовка», «Топографічна підготовка», «Тактична підготовка» тощо. На цьому етапі посилюється або згасає інтерес до майбутньої професії, студент «включається» у військову сферу, у нього починають формуватися дисциплінованість, акуратність, виконавчість та відповідальність.

Другий курс навчання та проходження навчального збору є етапом спеціальної підготовки. Він передбачає засвоєння теоретичних знань за спеціальними дисциплінами, набуття умінь та відпрацювання навичок за обраною військово-обліковою спеціальністю. В цей період відбувається оцінка своєї професійної придатності, ступеня задоволеності обраною професією. На цьому етапі остаточно формуються дисциплінованість, виконавчість та акуратність, усвідомлюються традиції військового братерства. В період проходження навчального збору розвивається витривалість, психологічна та фізична стійкість, віра в себе. В кінці цього етапу студент отримує звання «молодший лейтенант запасу».

Третьою стадією є професійна адаптація або первинна професіоналізація, її проходять офіцери призвані із запасу. Початок службової діяльності, становлення особистості як офіцера, військового фахівця. Стадія характеризується освоєнням професії; формуванням системи цінностей військово-професійної діяльності; включенням у систему суспільних, військово-професійних та фахових взаємовідносин; формуванням здатності нести відповідальність за результати та наслідки своїх дій, проявом свідомої активності при виконанні службового-бойових завдань [3].

Четвертою стадією є вторинна професіоналізація. Характеризується становленням особистості як професіонала, а отже високою професійною

кваліфікацією, різноманітністю професійних компетентностей, володінням ефективними алгоритмами та способами вирішення завдань, саморегуляцією поведінки, отриманням ґрунтового професійного досвіду, бажанням кар'єрного зростання та визначенням шляхів саморозвитку (вступ до ад'юнктури або отримання оперативного-тактичного рівня військової освіти) [3].

П'ятою стадією є професійна майстерність. Не всі офіцери досягають цієї стадії. Але ті, хто має потенціал та розвинену потребу в самореалізації переходять на неї. Стадія характеризується формуванням офіцера як офіцера-педагога, наставника, здатного систематизувати та передавати військовий досвід молодим військовослужбовцям. Майстер має індивідуальний стиль в роботі, можливість вирішувати складні службово-бойові завдання. Такі офіцери займають управлінські посади від бригади і вище, або посади науково-педагогічних працівників у вищих військових навчальних закладах.

Шостою стадією є завершення професійної діяльності. Офіцери звільняються з військової служби та виходять на пенсію. Це особлива стадія офіцерів запасу з багаторічним досвідом служби, яка потребує особливого психологічного супроводу. Офіцер запасу (як правило старший офіцер), часто учасник бойових дій, виходячи на пенсію має багато життєвих викликів: хронічні хвороби, пошук соціального середовища, де б його військовий досвід був адекватно оцінений та визнаний, складнощі з отриманням достойної роботи, неефективна комунікація з цивільним оточенням тощо. Для вирішення вказаних проблем, на нашу думку доцільно активно надавати можливість продовження діяльності пенсіонерів офіцерів запасу у військовому середовищі (ВВНЗ, військові частини тощо) на цивільних посадах, де вони могли б вчасно і якісно отримувати психологічну допомогу.

Список бібліографічних посилань

- 1.Лапшина В. Л. Професіоналізація: сутність та структура поняття. Соціологія. 2005. С.54-59.
- 2.Кіричевська Е. В. Психологічні стратегії військової професіоналізації. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України: матеріали конференції (29 квітня 2021). К., 2021. С. 75-79.
- 3.Ягупов В. В. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2015. Т. 175. С. 22-28.

СЛУРДЕНКО ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
*доктор філософії з психології,
старший викладач кафедри психології та педагогіки
Національна академія Національної гвардії України*

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ САМОВРЯДУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Проблема особистісного самоврядування персоналу сектору безпеки і оборони визначається запитом суспільства на психологічну стійкість правоохоронців в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої країни. Тривале виконання професійних обов'язків у складних і екстремальних умовах висуває додаткові вимоги до емоційно-вольової сфери правоохоронців: зберігати психологічну рівновагу, бути опірними до стресу, стійко переносити фізичні та психологічні навантаження, бути професійно надійними, діяти безпомилково тощо. Всі ці прояви охоплюються категорією психологічної саморегуляції суб'єкта професійної діяльності, включають здатність управляти своїм станом і своїми діями. Однак в складних і стресових умовах, «простої» здатності до самоуправління недостатньо, від правоохоронців вимагається сформованість здатності до самоврядування. Вона передбачає усвідомленість саморегуляції, вольові зусилля, прикладені до управління психічним станом і поведінкою. Поряд з тим, категорія самоврядування правоохоронців залишається, нажаль, недостатньо представленою у наукових розвідках. Це звужує можливості її практичного застосування для вирішення низки питань психологічного у секторі безпеки і оборони України, зокрема професійно-психологічного відбору та професійно-психологічної підготовки.

Проблема самоврядування як вищого щаблю в структурі самоорганізації особистості недостатньо досліджена у вітчизняній психології у зв'язку із розмитим дефінітивним полем цієї категорії управління поведінкою.

Д. Швець та ін. зазначають, що найбільш загальним поняттям щодо управління поведінкою людини є самоорганізація, яка визначається як процес і результат діяльності, що виявляється у цілеспрямованій активності, мотивованості, прийнятті рішень, відповідальності за них, почутті обов'язку, критичності тощо [1, с. 175]. Згадані автори також зазначають, що ця категорія пов'язана з самоактуалізацією і самоефективністю як системоутворюючими факторами самоорганізації поведінки.

Поряд з самоврядуванням уживаються поняття саморегуляції, самоконтролю, самодетермінації, самоуправління тощо.

А.М. Килівник та Я.О. Матвієнко розглядають саморегуляцію як складне явище, яке базується на самосвідомості людини, завдяки якому людина здатна до самоконтролю, діяльності, саморозвитку, що має свій початок в індивідуальних

особливостях особистості [4, с. 56]. Ми схильні дотримуватись цієї ж точки зору, вважаючи самоврядування одним з можливих проявів саморегуляції.

Я.С. Пономаренко у теоретичному огляді з проблеми саморегуляції правоохоронців зазначає важливий факт того, що більшість моделей саморегуляції руйнуються при спробі пояснення поведінки в стресових умовах, які знижують (виснажують) здатність до саморегуляції і гальмування реакцій та дій. Тривала діяльність в умовах також обмеженої здатності до саморегуляції призводить до численних негативних наслідків [2].

В понятті «самоврядування» закладена думка про цілеспрямованість, доцільність, вольове зусилля, яке здійснюється суб'єктом для доцільних і продуктивних змін свого стану або активності в умовах тиску середовища або подолання труднощів.

О.Б. Емішянц визначає, що самоврядування включає саморегуляцію, як один з необхідних механізмів самоорганізації поведінки. Термін самоврядування трактується автором, як діяльність, що керується лише власними цілями людини [3, с. 130].

З.С. Оніпко тлумачить процес самоврядування як найвищий рівень складних когнітивних процесів, які виступають джерелом вольової поведінки [4, с. 135]. Він розглядає самоврядування як регулятивну систему якостей людини, що формує психічно зрілу особистість, здатну до самоактуалізації [4, с. 137].

Таким чином, самоврядування може розглядатись як форма саморегуляції поведінки, яка базується на реалістичній оцінці своїх можливостей, забезпечує впевненість і стійкість поведінки в складних умовах діяльності.

Список бібліографічних посилань

1.Параметри якості вищої освіти офіцерів національної поліції за умов імперативу людиномірних сенсів (теорія і практика). Монографія / Колектив авторів. О. : ОДУВС, 2023. – 440 с.

2.Пономаренко Я. С. Огляд наукових джерел щодо проблеми саморегуляції поліцейських // Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України: тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 трав. 2023 р.). – Харків: НА НГУ, 2023. – С. 82-85.

3.Емішянц О. Б. Психологічні особливості самоконтролю особистості / О. Б. Емішянц // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. - 2012. - Вип. 15. - С. 127-134.

4.Килівник А. М., Матвієнко Я. О. Психологічні особливості поняття саморегуляції особистості //Науковий журнал «Педагогіка». Серія: Теорія і практика сучасної психології. – 2019. – С. 54-57.

ТОВМА ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ,

*кандидат військових наук, заступник начальника
кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету*

Національна академія Національної гвардії України

ТОКАРЕНКО ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національна академія Національної гвардії України*

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА В АРМІЯХ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

На сучасному етапі розвитку Національної гвардії України в діяльності командира виникає чисельна кількість факторів, що впливають на ефективність його діяльності. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців присвятили свої роботи вивченню поняття та сутності складових управлінської діяльності керівника. Не є виключенням і військова сфера, де формальні документи доповнюються теоретико-методичними джерелами, що звертають особливу увагу на психологічну складову професійної діяльності командира.

Переймаючи досвід провідних армій світу в силах безпеки та оборони України відносно нещодавно з'явилися документи, що узагальнюють та регламентують формування та розвиток лідерських якостей військовослужбовців, потреба в яких, безумовно, відповідає часу.

Так, в Національній гвардії України у 2022 році було затверджено Доктрину з військового лідерства в Національній гвардії України, в якій Військова присяга та цінності Національної гвардії України покладено в основу військового лідерства. Змістовно, в документі, поряд з основними цінностями військовослужбовців Національної гвардії України, якими визначено «Честь, Мужність, Закон», надано поняття сутності військового лідерства, основних чеснот, властивостей характеру і базових компетенцій військового лідерства, рівнів та компетенцій військового лідерства, викладено основні положення щодо підготовки військових лідерів та гендерних аспектів військового лідерства в Національній гвардії України.

Доктрина є визначальною з питань розвитку військового лідерства у Національній гвардії України, вона застосовується для планування, розробки, впровадження та удосконалення військових публікацій за напрямком підготовки й розвитку військових лідерів (доктринальних документів, навчально-методичних матеріалів) та розробки інших документів, які деталізують зазначений процес [4].

В Збройних Силах України у 2024 році було затверджено оновлений варіант Доктрини військового лідерства у Збройних Силах України, яка замінила затверджену у 2020 році Доктрину розвитку військового лідерства у Збройних Силах України.

Доктрина має чітку структуру, що утверджує ціннісну основу військового лідерства у Збройних Силах України, розкриває сутність військового лідерства, відображає його засадничі положення, основні принципи, стандарти та рівні, розкриває цінності, чесноти, ключові атрибути, компетенції та компетентності (спроможності) військових лідерів. Ефективність командування у Збройних Силах України досягається шляхом синергетичного поєднання командирами (начальниками) процесів управління та лідерства [3].

Особливу увагу привертає модель формування військового лідерства, запропонована в Доктрині, яка включає взаємозалежний набір таких факторів як: цінності (честь, стійкість, професіоналізм, єдність), досвід (повсякденна діяльність, участь в тренуваннях, навчаннях, участь в бойових діях (спеціальних операціях та миротворчих місіях)), фахові компетентності (розуміння об'єднаних операцій, технічні знання, бойові навички, знання тактики/оперативного мистецтва/стратегії) та особистісні компетентності (інтелектуальна, емоційна, комунікативна, цифрова, управлінська). Крім того, розділи Доктрини доповнено висловами сучасних військових діячів української Армії, що є цікавим підходом до розкриття змісту документа.

Враховуючи, що як Національна гвардія України, так і Збройні сили України належать до сектору сил безпеки та оборони держави, які сьогодні виконують службові (бойові) завдання із захисту територіальної цілісності та суверенітету України, запропоновані в нормативних документах положення щодо лідерства мають досить схожий підхід та посилаються на закордонний досвід упорядкування питань, що стосуються формування та розвитку військового лідерства в арміях провідних країн світу.

Так, одним із найкращих на сьогоднішній день джерелом, що розкриває сутність та поняття військового лідерства з впевненістю можна вважати доктринальну публікацію Сухопутних військ США «Армійське лідерство та професія» (ADP 6-22, Army leadership and the profession), на яке посилаються вітчизняні та закордонні нормативні документи, автори чисельних наукових праць у спробі розкрити власні підходи вивчаючи сутність та основні положення військового лідерства. Поточна версія документу датується листопадом 2019 року та змістовно має десять розділів, в яких описує військову професію, де особливу увагу приділено питанню етики та її місцю в професійній діяльності військового лідера та детально розкриває якості та компетенції сучасного військового лідера на всіх запропонованих у документі рівнях лідерства у Збройних силах США.

ADP 6-22, «Армійське лідерство та професія» запроваджує та описує військову професію та основи військового лідерства (підкреслює рівні лідерства (безпосередній, організаційний та стратегічний)) та описує якості та ключові лідерські компетенції, що очікуються від лідерів всіх рівнів [1].

Ще одним, не менш цікавим документом зарубіжного походження є Доктрина армійського лідерства Збройних сил Великої Британії (AC 72029, Army

Leadership Doctrine), що була розроблена Центром армійського лідерства при Королівській військовій академії Великої Британії у 2021 році.

Структурно, документ у своїх п'яти розділах пропонує відповіді на питання:

1. «Що таке армійське лідерство?», де розкриваються питання оригінальних вимог до військового лідерства та середовище, у якому діє військових лідер, представлено ключові концепції, що є основними для розуміння армійського підходу до сутності лідерства.

2. «Ким є лідери?», що базується на армійських цінностях у питаннях, що стосуються лідерства, підкреслює важливість підходу, що виражається у керівництві «за власним прикладом».

3. «Що лідери знають?». Основну увагу у розділі зосереджено на знаннях та навичках, що є критичними для ефективного лідерства.

4. «Що лідери роблять?», де висвітлено три ключові сфери діяльності лідера: розвиток особистостей, побудова команд та досягнення результатів.

5. «Як саме лідери роблять це?». У розділі більш детально розглянуто Кодекс поведінки військового лідера [2].

В документі, крім того, широко наводяться кейси, що доречно доповнюють положення розділів прикладами.

Також, документи, що висвітлюють основні положення та регламентують основні вимоги до формування та розвитку військового лідерства затверджено в ряді інших силових структур провідних країн світу, які за своєю сутністю відповідають сучасному розумінню предметної області, хоча і мають ряд особливостей в залежності від власних культурних та історичних аспектів.

Таким чином, питання врегулювання та нормативного закріплення положень, що стосуються військового лідерства є актуальним викликом сьогодення, що має відображення у відповідних документах армій провідних країн світу, до яких із впевненістю можна віднести і військові формування сил безпеки та оборони України.

Список бібліографічних посилань

1.ADP 6-22, C1. Army Leadership and the Profession. Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 25 November 2019.

2.The Army Leadership Doctrine, AC 72029, The Centre for Army Leadership, Royal Military Academy Sandhurst, September 2021.

3.Доктрина військового лідерства у Збройних силах України. ОП 1-296, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22.01.2024 № 369.

4.Доктрина з військового лідерства в Національній гвардії України. ВКП НГУ 1-00.01, затверджена наказом командувача Національної гвардії України від 06.12.2022 № 450.

ТОВМА МИКОЛА ІВАНОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри організації роботи з персоналом оперативного факультету

Національна академія Національної гвардії України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Участь підрозділів сил безпеки та оборони України у веденні активних бойових дій супроводжується дією психогенних факторів екстремальних умов діяльності та загрозами психологічній безпеці військовослужбовців, які призводять до порушення їхніх психічних функцій та розладу психіки і, як наслідок, впливають на якість виконання особовим складом службово-бойових завдань. В сучасних умовах ведення бойових дій військовослужбовці підпадають під дію різноманітних факторів екстремальної діяльності, до яких без виключення належить й інформаційно-психологічний вплив.

Інформаційно-психологічний вплив – вплив на свідомість особи і населення з метою внесення змін у їх поведінку та (або) світогляд. Базовими методами інформаційно-психологічного впливу є переконання і навіювання [1].

Для реалізації інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість використовуються різноманітні технології, канали та джерела, до основних з яких можна віднести: різноманітні соціальні мережі, засоби масової інформації, спеціальні засоби інформаційно-пропагандистської спрямованості (у тому числі засоби, що нелегально модифікують інформаційне середовище), чутки, тощо. Такі інструменти інформаційно-психологічного впливу, як правило, мають за мету дестабілізувати інформаційний простір та спрямовані на створення умов, за яких особовий склад підпадатиме під дію психогенного фактору, який характеризується інформаційною перенасиченістю чи браком інформації та спричиняє переживання почуття невпевненості та недовіри, що, безумовно, негативно впливає на психічний стан військовослужбовця і, як наслідок, на якість виконання службово-бойових завдань. Такі умови звертають увагу на організацію та здійснення заходів, що спрямовані на формування та підтримку належного рівня інформаційно-психологічної безпеки особового складу.

Під інформаційно-психологічною безпекою сьогодні прийнято розуміти стан захищеності громадян, їхніх окремих груп і соціальних верств, а також населення в цілому від інформаційно-психологічних впливів, що здійснюються шляхом впровадження деструктивної інформації у свідомість та (або) у підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття дійсності [2].

В умовах сучасного технічного прогресу та поширення інформаційних технологій особливу увагу звертають на себе соціальні мережі, як один із засобів

поширення чуток, які часто використовуються для просування власних інтересів, введення в суспільний обіг тенденційної та відверто шкідливої для суспільної свідомості інформації, розпалювання та керування протестними настроями серед населення, демотивації особового складу підрозділів сил безпеки та оборони, тощо. Суспільна небезпека, яку несуть деструктивні дії з використанням соціальних мереж, вимагає ефективної організації протидії цим процесам та явищам. З огляду на це, в багатьох країнах створюються та впроваджуються національні комплексні системи кібербезпеки, що дозволяють відстежувати процеси зростання соціальної напруженості та оперативно реагувати на них, що надзвичайно важливо в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє говорити про те, що побудова профілактичних заходів має йти у руслі формування готовності до діяльності в умовах негативного інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сторін. Найбільш удалим для цього визнається підхід, що стосується всіх рівнів індивідуальності, тобто передбачає формування індивідуального стилю діяльності в умовах негативного інформаційно-психологічного впливу. Однак, визнаючи пріоритет стильового підходу, як підходу здатного у значній мірі компенсувати негативні аспекти виконання службово-бойових завдань в умовах негативного інформаційно-психологічного впливу, необхідно пам'ятати, що стильові особливості не дають повної компенсації конституціональних рис. Неможливість компенсувати недостатність конституціональних рис в екстремальних умовах (у тому числі й в умовах негативного інформаційно-психологічного впливу) робить необхідним приділяти увагу не тільки формуючим (виховним і психопрофілактичним) заходам, а і професійному психологічному відбору. В завдання такого відбору входить відсікання претендентів на виконання службово-бойових завдань в умовах негативного інформаційно-психологічного впливу, які мають слабку нервову систему (слабкий запас стеничних реакцій і низькі пороги реагування), емоційну нестійкість (високий нейротизм, тривожність) [3].

Крім того, актуальним питанням у сфері забезпечення інформаційної безпеки особового складу залишається врегулювання порядку використання військовослужбовцями соціальних мереж, спрямованих на унеможливлення витоку інформації з обмеженим доступом та нейтралізації негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад.

Таким чином, інформаційний простір особового складу підрозділів залишається важливим напрямком, потребує впорядкування, створення та підтримання якісного функціонування системи надання та поширення інформації, а інформаційна гігієна особового складу залишається актуальним питанням забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу підрозділів сил безпеки та оборони України.

Список бібліографічних посилань

1. Інформаційно-психологічна безпека. ДМ до СТІ 000.52Л. Січень 2019.

2.Алещенко В. (2022). Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах гібридної війни. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки, 49 (1 (49), С. 13–21.

3.Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект) [Текст] : монографія / І. В. Воробйова, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. І.І. Приходька; 2- ге вид. – Х. : Національна акад. НГУ, 2016. – 265 с.

ТРОБІЮК НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА,

*доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, підполковник
старший викладач кафедри психології та педагогіки
Національна академія Національної гвардії України*

РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ОСОБИСТІСНІЙ ЗРІЛОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Діяльність Національної гвардії України висуває до особистості військовослужбовця певні вимоги, оскільки характеризується загрозою життя та здоров'я, високою динамічністю та напруженістю, певною обмеженістю. Стає очевидним, що виконання військового обов'язку залежить не тільки від професійної компетентності військовослужбовця, а від загального рівня його особистісного розвитку, його особистісної зрілості.

Наявні наукові дослідження підкреслюють складність та багатозначність визначення і трактування такого наукового поняття як «зрілість». Зрілість розглядається науковцями здебільшого як сформований комплекс розвитку особистості у певній сфері життєдіяльності людини або сфери особистості. Існують різні підходи до визначення змісту зазначеного поняття, що зумовлює неоднозначність її тлумачення. Звернення до Сучасного тлумачного психологічного словника [4] дозволяє встановити, що зрілість ототожнюють з поняттям «дорослість» і розглядають як стан, до якого приходить організм наприкінці певного періоду свого розвитку. Найбільш тривалий період онтогенезу, характерний тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей особистості. Хронологічні рамки періоду зрілості досить умовні й визначаються завершенням юності та початком періоду старіння.

Невід'ємним показником професіоналізму та зрілості особистості ряд науковців відмічають толерантність [2]. У сучасній науці толерантність розглядається у комплексі системи виховання і відмічається як якість особистості, що формується не тільки за рахунок навчання, виховання, а й самонавчання та самовиховання спрямованого на вироблення вмінь та навичок толерантної свідомості. Потрібно зазначити, що зріла особистість відноситься до категорії

самоорганізованої системи, які одночасно адаптується та навчається. Таким чином, дослідження власної особистості та робота над самооцінкою, ціннісними орієнтаціями, саморегуляцією, самовдосконаленням виступатиме запорукою успішності особистості та показником її зрілості.

Толерантність – відмічається [3] науковцями як важливий компонент життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності та інтереси й готова їх захищати, але одночасно з повагою ставиться до позицій та цінностей інших людей, при цьому вона не зводиться до індиферентності, нехтування власних інтересів. Толерантність передбачає взаємність та активну позицію всіх зацікавлених сторін. Розглядаючи це поняття як дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві, увагу акцентують на тому, що толерантність означає не поступку, поблажливість чи потурання, а передусім активну позицію, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, відмову від догматизму та абсолютизму.

О. Штепа відзначає, що особистісна зрілість віддзеркалює вияви особистісного потенціалу та виступає як інтегральний критерій особистісного зростання. Особистісна зрілість, на думку автора, є феноменом, котрий являє собою психологічне новоутворення, що характеризує завершення юнацького віку та початок періоду зрілості особистості. Розроблений науковицею опитувальник особистісної зрілості дозволяє діагностувати 10 рис – індикаторів особистісної зрілості, а саме: автономності, відповідальності, глибинності переживань, децентрації, життєвої філософії, контактності, креативності, самоприйняття, синергічності та толерантності [5]. Науковцями встановлено, що чим більше проявляється особистісна риса толерантність, тим особистість краще засвідчує емоційну стійкість у кризових умовах життя. Відповідно у військовій діяльності це відображатиметься у здатності протистояти та долати труднощі, швидко адаптуватися до змін, відновлюватися, вчитися та рости після невдач.

Зріла толерантність – це не лише психологічна стійкість і терпимість. Це набагато більше – компетентність у толерантній поведінці, когнітивна складність у сприйнятті суперечливого світу, емпатійна готовність до «іншості», особистісні сенси, цінності, установки на співіснування зі світом.

При цьому слід зауважити, що межі толерантності у кожного спеціаліста індивідуальні, хоча існують загальні положення, які визначаються нормами суспільства, законами держави, державними нормативними документами; а шкала індивідуальних варіацій толерантності – від повного відторгнення до повного прийняття особливостей соціальної ситуації, поведінки, які піддаються оцінюванню [1].

Отже, аналіз наукової літератури дає нам можливість припустити, що критерієм особистісної зрілості є високий рівень толерантності. Враховуючи особливості діяльності Національної гвардії України принциповими для розуміння особистісної зрілості військовослужбовців виступають певні здатності,

а саме: координування свого життя в цілому зі своїми потребами та потребами професійними; продуктивність застосування своїх особистісних можливостей і особливостей пропорційно професійним завданням; саморегуляція. Отже, толерантність як особистісна риса військовослужбовця виступатиме стабілізатором його особистісної зрілості.

Список бібліографічних посилань

- 1.Павленко В.М., Мельничук М.М. Психологія толерантності особистості: монографія. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.
- 2.Фурман А., Шаюк О. Толерантність як предмет онтофеноменологічного дискурсу. *Психологія і суспільство*. 2015. № 3. С. 31–61.
- 3.Чуйко Г. В., Чаплук Я. В. Толерантність у житті людини і суспільства. *Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка*. 2020. Т. 6. Вип. 2. Київ : Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка НАПН України. С. 29–42.
- 4.Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640с.
- 5.Штепа О.С. Диспозиційна модель особистісної зрілості: дис... канд. психол. наук: 19.00.05. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Київ., 2006. 165 с.

ХАРЧЕНКО СВІТЛАНА ВЯЧЕСЛАВІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківський національний університет внутрішніх справ

КОЛДАШОВ ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ,

старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін

Військово-юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІБНОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХНУВС В РІЗНІ РОКИ НАВЧАННЯ

В успішності професійної діяльності суб'єкта в сфері «людина» - «людина» значну грає рівень розвитку соціального інтелекту. Високий рівень соціального інтелекту сприяє отриманню професіоналом максимуму інформації про поведінку інших людей та соціальних груп, якісному прогнозу їх реакції в певних умовах. Особливу значущість розвинуті здібності соціального інтелекту мають в професійній діяльності психолога сектору безпеки та оборони.

Ляховець Л. О. показано, що практичні психологи з високим рівнем соціального інтелекту чутливі до характеру соціальних взаємин у комунікативному плані, здатні опановувати й успішно застосовувати широкий спектр соціальних ролей, активно співпрацюють у сфері соціальної взаємодії,

вирізняються високим рівнем контролю власної поведінки, емоційною саморегуляцією, точністю розрізнення експресивної поведінки. Практичні психологи з низьким рівнем соціального інтелекту у комунікативній діяльності тривожні, особливо у випадках загрози їх професійному статусу. Вони схильні застосовувати агресивно-підозрілий стиль міжособистісної взаємодії, емоційно нестабільні, підозрілі [1].

Не викликає сумніву, що рівень соціального інтелекту пов'язаний з певними соціокультурними чинниками життя особистості: місцем проживання, особливостями виховання, змістом навчання, досвідом комунікацій та діяльності тощо. Соціальні умови розвитку особистості в останні десятиріччя істотним чином змінювалися: збільшилася вага спілкування опосередкованого технічними засобами, зменшилася частка емоційно насиченого спілкування тощо.

За допомогою методики визначення соціального інтелекту Дж. Гілфорда проведено психодіагностичне дослідження двох груп курсантів, майбутніх психологів, які навчалися на 3 курсі (перша група була обстежена у в 2015 році [2], друга - в 2024 році). Загальна кількість обстежених 40 осіб, кількість дівчат перевершувала кількість хлопців в обох групах. Умови навчально-професійної діяльності курсантів в університеті були подібними. Група курсантів, яка було обстежена в 2024 році, мала досвід карантинних обмежень, зумовлених «COVID 19», в старшій школі та вплив умов воєнного стану, що мало істотний вплив на соціальну ситуацію формування особистості в юнацькому віці.

Загалом учасники дослідження показали, що непогано орієнтуються в ситуаціях, пов'язаних зі стосунками з дітьми, а також в ситуаціях, що відбивають взаємини з друзями, але менш вдало орієнтуються у подружніх взаєминах. Найбільше успішно випробувані визначали такі емоційні переживання: радість; роздратованість, занепокоєння, нетерпіння; погроза, зовнішня небезпека; замішання, здивування.

Як показали результати дослідження, загальний рівень соціального інтелекту у 67 % обстежених курсантів першої групи та 62 % другої групи курсантів відповідав середньому рівню. При цьому рівень інтелекту вище середнього в першій групі не діагностувався. В другій групі максимальний показник соціального інтелекту був рівні вище середнього.

В групах найбільш високі оцінки випробувані одержали за виконання завдань 1 субтесту «Історії з завершенням», спрямованого на вивчення здібностей до передбачення наслідків поведінки, найменш успішно – 4 субтесту «Історія з доповненням», який діагностує розуміння внутрішніх мотивів поведінки людей (див. рис. 1).

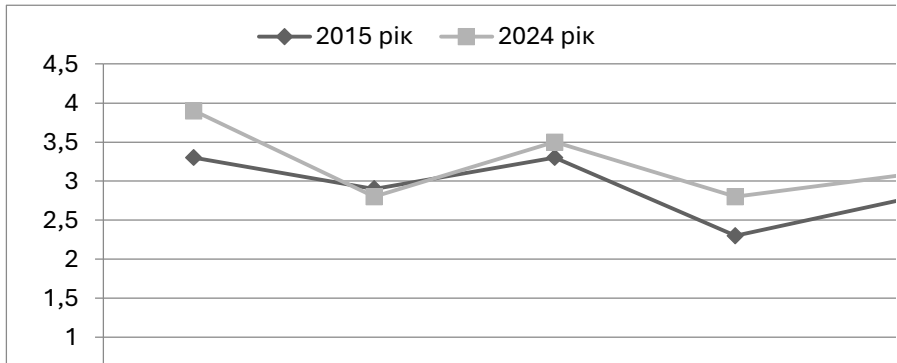

Рис. 1. Особливості здібностей соціального інтелекту курсантів в різні роки навчання (стандартні бали).

Здібність передбачати наслідки поведінки персонажів у певній ситуації (1 субтест «Історії з завершенням») розвинута достовірно нижче у курсантів першої групи в порівнянні з обстеженими другої групи ($p \leq 0,05$).

Як відбито на рис. 1., показники 2 субтесту «Групи експресії» в групах мало відрізнялися, що відображає відсутність відмінностей в розвитку здібності до логічного узагальнення, виділенню загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини, та відповідали у більшості обстежених середньому рівню.

Показники 3 субтесту «Вербальна експресія» мало відрізнявся в групах дослідження та відповідав середньому рівню, що свідчить достатній розвитку здібності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, яка їх викликала.

Здібність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у цих ситуаціях (4 субтест «Історії з доповненням») розвинута нижче у курсантів першої групи в порівнянні з обстеженими другої групи.

Таким чином, загальний рівень соціального інтелекту у переважної більшості курсантів, які здобували освіту за спеціальністю «Психологія», відповідав середньому рівню. Специфічні соціальні умови формування особистості останнього часу не вплинули істотним чином на рівень розвитку здібностей соціального інтелекту здобувачів освіти.

Представлені дані свідчать про необхідність вдосконалювати навчально-педагогічні умови, спрямовані на розвиток здібностей соціального інтелекту сучасного психолога сектору безпеки та оборони. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку здібностей до логічного узагальнення, виділенню загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини та розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії.

Список бібліографічних посилань

- 1.Ляховець Л. О. Особливості формування соціального інтелекту у майбутніх психологів : автореф. дис... канд. психол. наук. 19.00.05. Чернігів, 2009. 18 с.
- 2.Харченко С. В. Особливості соціального інтелекту курсантів-майбутніх психологів в різні роки навчання // Бочаровські читання : матеріали III наук.-практ. конф. з міжнарод. участю, присвяченої пам'яті С. П. Бочарової (м. Харків, 18 берез. 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 206–211.

ШЕВЧЕНКО ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА,

доктор філософії з психології,

доцент кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету

Національна академія Національної гвардії України

ПРОСОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день досить актуальним є вивчення питання формування та розвитку просоціальної спрямованості у майбутніх психологів Національної гвардії України, адже дослідження просоціальної спрямованості особистості як інтегральної риси, що визначає схильність людини до сприятливої поведінки по відношенню до людей у навколишньому середовищі або в більш широкому соціальному колі та свого соціуму, є важливою темою в психологічній науці. Спрямованість завжди соціально детермінована і формується в процесі онтогенезу, виховання та навчання. Це риса особистості, яка проявляється у вигляді світогляду, професійної спрямованості, особистих інтересів та дозволів. Зовні просоціальна спрямованість проявляється у формі соціальної поведінки: людина діє на благо інших. Це явище називається просоціальною поведінкою. Вона охоплює всі форми поведінки, спрямованої на сприяння: альтруїстичні вчинки, співчуття та допомогу. Зрозуміло, що просоціальна поведінка зумовлена багатьма факторами, які мають різний вплив залежно від характеру ситуації та особистих схильностей.

В. Богословський під спрямованістю особистості розумів систему спонукань, що визначає вибірковість ставлень і активність людини. Проблема спрямованості – це насамперед питання про динамічні тенденції, які в якості мотивів визначають людську діяльність, самі в свою чергу будучи цілями і завданнями. Отже, спрямованість особистості – це сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність людини і є відносно незалежними від наявних ситуацій. Спрямованість особистості характеризується її інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, в яких виражається світогляд людини. Спрямованість

особистості складається з різних співвідношень цих особливостей. І саме це співвідношення формує індивідуальний стиль діяльності людини і пояснює той факт, що в різних ситуаціях різні люди діють по-різному [1, с. 121].

Якщо визначати просоціальну спрямованість як складову спрямованості особистості, то слід зазначити, що вона характеризується тими самими якісними показниками, що й загальна спрямованість: рівнем сформованості та розвитку просоціальних цінностей і мотивів.

Термін «просоціальний» у загальному розумінні (від лат. pro – діючий у своїх інтересах і socialis – суспільний) означає поведінку індивіда, спрямовану на користь соціальних груп.

Розглядаючи наукові праці В. Білські, Р. Кайл, Н. Кончакової, С. Міллера, Р. Павелків, М. Петренко, Р. Чалдіні ми прийшли до висновку, що всі вони під просоціальною спрямованістю розуміють цілісний конструкт, що охоплює широкий спектр дій та вчинків особистості, основними характеристиками яких є ціннісне ставлення до інших людей та бажання покращити їхній стан. Ці дії можуть бути альтруїстичними, корисними, кооперативними та просоціальними.

Українська дослідниця Н. Корчакова поруч із короткотривалими формами просоціальної спрямованості такими як допомога, ресурсний обмін, заступництво, емоційна підтримка, пропонує виділяти й довготривалі просоціальні поведінкові тенденції – донорство та волонтерство [2].

Отже, під просоціальною спрямованістю майбутніх психологів Національної гвардії України ми розуміємо домінуючу та стійку систему цінностей і мотивів, які відображають глибинні смислові структури особистості, включаючи її світогляд і ставлення до дійсності, такі як орієнтація на принесення користі іншим без очікування зовнішньої винагороди.

Вважаємо, що основними мотивами просоціальної спрямованості та поведінки майбутніх психологів Національної гвардії України є: моральний обов'язок, моральне співчуття, релігійні, морально-етичні мотиви (милосердя, патріотизм, альтруїзм) та особистісне ставлення, яке проявляється у милосердній моральній позиції (особисте знання проблем людей, які потребують допомоги, розуміння необхідності суспільної підтримки в галузі освіти, науки, культури). Окрім мотивів, існує багато факторів, які впливають на надання допомоги: індивідуальні психологічні особливості людини, її когнітивні особливості, релігійність, стать, вплив оточення, почуття обов'язку тощо.

Список бібліографічних посилань

1.Грінченко О. В., Буковська О. О. Просоціальна спрямованість та поведінка особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Вип. 47. С. 120-129.

2.Корчакова Н. В. Вікова генеза просоціальної особистості: дис. ... д-ра психол. наук: 19. 00. 07. Київ, 2018. 565 с.

ЮРЧЕНКО-ШЕХОВЦОВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА,

кандидат психологічних наук,

науковий співробітник наукової лабораторії

з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень

Національна академія внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0001-6541-3410>

**ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР В СИСТЕМІ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НПУ МВС УКРАЇНИ**

До реформування правоохоронних органів України здійснення професійно-психологічного відбору було одним із завдань служби психологічного забезпечення. Професійно-психологічний відбір передбачав відбір кандидатів на службу, на навчання до закладів вищої освіти МВС, вивчення працівників, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України. Психологічне вивчення в такому випадку було одним із етапів добору кадрів та мало вирішальний характер. За результатами психодіагностичного дослідження підсумковий висновок про психологічну придатність кандидата до служби містив три варіанти: рекомендується, рекомендується за умови..., не рекомендується, а висновок про психологічну придатність кандидата на навчання – придатний або непридатний.

Згідно реформи правоохоронних органів України, з 2015 року в містах України відкриваються рекрутингові центри. Перший Центр рекрутингу відкрився в Києві, який мав на меті провести переатестацію діючих працівників та здійснювати відбір (добір) нових працівників до лав Національної поліції України [1].

У цьому ж році затверджено Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади, у якому визначено алгоритми, за якими приймаються кандидати на службу в поліцію. В цьому порядку окреслено умови проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади [2]. У 2019 році до зазначеного порядку внесено деякі зміни [3].

Розділом VII Типового порядку регламентовано тестування особистісних характеристик (психологічний тест) кандидата на службу до Національної поліції України або кандидата на зайняття вакантної посади. Метою психологічного тестування є виявлення особистісних характеристик, рис, типів характеру, стилю поведінки кандидата, визначення його емоційного стану, придатності до служби в умовах підвищеного психологічного навантаження. Також зазначено, що результати психологічного тестування мають рекомендаційний характер і враховуються поліцейською комісією при прийнятті рішення за результатами всіх етапів конкурсу [2].

Відбір до Закладів вищої освіти МВС України здійснюється відповідно до законодавства України, зокрема, основними нормативними актами є наказ МВС від 15.04.2016 № 315 [4] та наказ МВС від 18.05.2024 № 305 [5].

Етапи відбору кандидатів на навчання у ЗВО із специфічними умовами, які здійснюють підготовку поліцейських не передбачають проведення службою психологічного забезпечення НПУ психологічного тестування. Кандидати на навчання у ЗВО із специфічними умовами, які здійснюють підготовку поліцейських проходять психологічне обстеження під час медичного огляду у закладах охорони здоров'я МВС [6].

Відповідно до чинного наказу МВС від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» визначено основні завдання та функції служби психологічного забезпечення Національної поліції України, серед яких є участь в організації роботи з добору, раціонального розподілу та призначення кадрів, навчання й професійної підготовки психологів поліції. До переліку функцій психологічного забезпечення в органах та підрозділах Національної поліції України відноситься психологічне вивчення працівників поліції. Ця функція включає в себе також елементи психологічного відбору, такі як:

- організація та проведення психологічних вивчень під час добору (конкурсу), просування по службі поліцейських;
- здійснення оцінки психологічної готовності працівників поліції до служби в екстремальних умовах, психологічний добір поліцейських до підрозділів, які беруть участь у відсічі і стримуванні збройної агресії РФ на території України, забезпеченні публічної безпеки і порядку на деокупованих територіях;
- підготовка довідки про результати психологічного вивчення та надання рекомендацій щодо прогнозування ступеня професійної успішності працівників поліції в різних умовах несення служби;
- участь психологів поліції у складі робочих груп, створених атестаційними та поліцейськими комісіями органів Національної поліції України, а також у проведенні засідань зазначених комісій у разі включення психологів поліції до їх складу [7].

Отже служба психологічного забезпечення НПУ не проводить психологічний відбір відносно кандидатів на навчання до ЗВО із специфічними умовами, які здійснюють підготовку поліцейських. До психологічного відбору кандидата на службу до Національної поліції України або кандидата на зайняття вакантної посади залучаються психологи підрозділів НПУ.

З метою вдосконалення процедури психологічного вивчення кандидатів на службу до поліції та внесення відповідних змін до Типового порядку проведення

конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади керівництвом Департаменту кадрового забезпечення ініційовано створення робочої групи з фахівців у галузі психології для розроблення та внесення науково-обґрунтованих змін до зазначеного нормативно-правового акту.

Список бібліографічних посилань

1. У Києві відкрився рекрутинговий центр Національної поліції. Дзеркало тижня. 2015 р. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-kiyevi-vidkrivsya-rekrutingsy-centr-nacionalnoyi-policiyi-193834_.html

2. Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.12.2015 № 1631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0050-16#n4>

3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів з питань організації добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2019 № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0744-19#n2>

4. Про затвердження Порядку добору, направлення та зарахування кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України і Національної поліції України, та вищого військового навчального закладу Національної гвардії України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.04.2016 № 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0668-16#n14>

5. Про затвердження Порядку добору (відбору) на навчання о закладів вищої освіти на період дії воєнного стану : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18.05.2022 № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0538-22#Text>

6. Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.04.2017 № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text>

7. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.02.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>

АВІЛОВ ІГОР ВАЛЕРІЙОВИЧ,

начальник штабу – заступник командира військової частини А4786

Збройних сил України, майор

ад'юнкт кафедри психології та педагогіки

Національна академія Національної гвардії України

**МОТИВАЦІЯ ФАХІВЦІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ
ДІЯТИ В СКЛАДНИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ**

Сьогодні вивчення особливостей професійного становлення та розвитку військовослужбовців призводить до необхідності ретельного та всебічного дослідження цілої низки психологічних факторів успішності їх професійної діяльності. Одним з таких основних факторів є мотивація, що визначає весь комплекс як позитивних, так і негативних чинників проходження військової служби [1]. Проблема вивчення мотивації військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах висуває на перший план реалізацію одного з її основних завдань, а саме – вивчення діяльності з огляду на мотиви, що спонукають до даної діяльності та вимог, які висуваються нею до особистісних якостей, здібностей, психофізіологічних можливостей, індивідуально-психологічних особливостей людини [2]. У цьому контексті мотиви розглядаються як найважливіші детермінанти успішної професійної діяльності фахівців екстремального профілю, зокрема військовослужбовців.

Екстремальними умовами вважаються виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес-факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини [3]. Складні умови ж не несуть серйозну загрозу в першу чергу життю людини та не здаються такими безвідними, як екстремальні.

Мотивація, як фактор професійного становлення та особистісного розвитку, є значущим, але поки що недостатньо вивченим аспектом складної проблеми професіографічного вивчення службово-бойової діяльності військовослужбовців, а необхідність в її дослідженні обумовлена, перш за все, потребами практики [4]. Досвід застосування військових частин і підрозділів Збройних Сил України (ЗСУ) та Національної гвардії України (НГУ) в ході ведення бойових дій в Україні з 2014 року переконливо засвідчив, що успішне виконання ними бойових (службово-бойових) завдань значною мірою залежало від рівня мотивації особового складу. Його неналежний рівень при виконанні завдань значною мірою знецінював будь-які переваги військових формувань у матеріально-технічному забезпеченні та професійній підготовленості, часто викликав бойовий стрес [5].

Попри те, що існує велика кількість наукових досліджень особливостей мотивації особистості до професійної діяльності в екстремальних умовах, перебіг

часу, зокрема військові дії, постійно вносять корективи в інструменти її діагностики та формування. Особливо це відноситься до сфери професійної діяльності українських військовослужбовців. Проходження військової служби передбачає участь у бойових діях, бойові навчання (бойову підготовку), повсякденну діяльність та виконання службово-бойових завдань в умовах, пов'язаних з ризиком смертельної небезпеки [6]. Мотивація до військово-професійної діяльності включає низку різноманітних соціально-психологічних обставин, визначає комплекс як позитивних, так і негативних чинників проходження військової служби [7]. Мотивація передбачає виявлення та актуалізацію внутрішніх ресурсів військовослужбовців і створення у сукупності зовнішніх умов, які сприяють позитивній мотивації [2]. Її специфіка залежить як від особистісних особливостей, так і від самої професійної діяльності.

Проблема мотивації до професійної діяльності у представників різних екстремальних професій, зокрема військовослужбовців, вивчалася у низці наукових праць вітчизняних дослідників (В. Алещенко, О. Ковальчук, О. Колесніченко, О. Матеюк, Я. Мацегора, В. Осьодло, Є. Потапчук, І. Приходько, О. Сафін, В. Стасюк, О. Тімченко, Ю. Широбоков, Н. Юр'єва та ін.). Переважна більшість із них розглядали особливості мотивації до діяльності в екстремальних умовах у зв'язку з наявністю загроз для життя та здоров'я, порушення працездатності, із високим рівнем психічного напруження та обсягом особистих ресурсів особового складу. Ними було доведено, що сукупність цих факторів у їх динамічній взаємодії негативно впливає на мотивацію військовослужбовців у ході здійснення професійної діяльності, що в цілому призводить до зниження її якості або неможливості виконання поставлених завдань [8].

Зарубіжні вчені також розглядають мотивацію до професійної діяльності фахівців екстремальних професій як одну з головних категорій, які використовуються для пояснення рушійних сил поведінки та діяльності особистості.

Але, на жаль, як показує практика та досвід проходження військової служби, спільна модель держави та керівництва структур та підрозділів сил безпеки та охорони відсутня. Командири обмежені в інструментах щодо визначення мотивів та рівня мотивації підлеглого особового складу до виконання обов'язків в складних та екстремальних умовах, та в спеціалістах, які б могли проводити дані дослідження.

Дослідження, проведене мною особисто в 2023 році в одній з механізованих бригад Збройних сил України, яка довгий час виконує бойові завдання в Луганській області, показало, що мотиви, які є значущими для одних в масштабі підрозділу, не є значущими в інших підрозділах, і знання про це може дозволити командирам поліпшити роботу з особовим складом та підвищити ефективність завдань, які виконуються підрозділом.

Дослідження проводилося за допомогою сервісу Google Гугл Форми. В опитування прийняло участь 169 військовослужбовців. Більша частина

військовослужбовців – ті, які були призвані під час мобілізації в період з квітня по грудень 2022 року та мають досвід служби 8-12 місяців. Опитування проводилося по підрозділам, що дало змогу виокремити 3 основні групи: 1. Військовослужбовці механізованого батальйону. Ті військовослужбовці, які виконують бойові завдання на лінії безпосереднього бойового зіткнення та ті, які виконують службово-бойові завдання по забезпеченню даних підрозділів; 2. Військовослужбовці медичної роти. Ті, які виконують завдання у стабілізаційних пунктах та військових шпиталях. 3. Військовослужбовці підрозділів забезпечення та охорони бригади. Ті, які займаються завданнями охорони об'єктів та підрозділів бригади, організовують безперебійну роботу зв'язку між підрозділами управління та підрозділами бригади, здійснюють контроль за пожежною безпекою в підрозділах бригади.

Запитання стояло наступним чином: «Виберіть із представленого списку ті фактори, які НЕ являються мотивуючими у Вашому перебуванні на військовій службі». Відповідно, чим менший ми отримуємо відсоток, тим більш значущий для респондента є відповідний фактор у його мотиваційному профілі особистості. Кількість вбраних відповідей та відсоток від загальної кількості респондентів можемо спостерігати в таблиці.

Таблиця 1 – Особливості мотивації військовослужбовців на ЛБЗ

Військовослужбовці механізованого батальйону	Військовослужбовці медичної роти	Військовослужбовці підрозділів забезпечення та охорони бригади
Кількість учасників		
80	23	66
1. Перебування серед товаришів по службі, які поважають та підтримують		
10 (12,5%)	2 (8,7%)	6 (9,1%)
2. Бажання знищити якомога більше живої сили та техніки противника		
16 (20%)	4 (17,4%)	4 (6,1%)
3. Розуміння того, що варіантів, окрім перемоги у війні немає		
24 (30%)	4 (17,4)	15 (22,7%)
4. Бажання набути більше досвіду із-за планів залишитися в Збройних Силах або інших військових чи правоохоронних формуваннях після нашої перемоги		
18 (22,5%)	12 (52,17%)	15 (22,7%)
5. Ненависть до ворога		
14 (17,5%)	3 (13%)	13 (19,7%)
6. Страх кримінальної відповідальності у разі невиконання наказів та вимог командирів		
27 (33,75%)	12 (52,17%)	30 (45,45%)
7. Почуття безнадійності та безвихідності		
28 (35%)	14 (60,9%)	27 (41%)
8. Грошове забезпечення		
18 (22,5%)	7 (30,4%)	15 (22,7%)
9. Хочу бути учасником визволення якомога більшої кількості території		
16 (20%)	1 (4,35%)	12 (18,2%)

10. Підтримка родини щодо захисту держави		
23 (28,75%)	2 (8,7%)	11 (16,7%)
11. Любов до Батьківщини і готовність заради неї жертвувати власними інтересами		
14 (17,5%)	2 (8,7%)	9 (13,6%)

Дане дослідження проводилося з метою вказати командирам та начальникам даних підрозділів на те, які найбільш значущі фактори впливають на позитивну налаштованість у виконанні поставлених завдань та обов'язків в складних та екстремальних умовах та, навпаки, те, що немає суттєвого значення для більшості особового складу. Можемо спостерігати як майже однаковий відсоток у всіх категорій військовослужбовців для окремо взятого фактору (наприклад Перебування серед товаришів по службі, які поважають та підтримують. Каже нам, що для більшості військовослужбовців цей фактор є значущим та дає нам право говорити про певний дух братерства в підрозділах та необхідність його розвивати та підтримувати), так і такий, який суттєво різниться від категорії до категорії (наприклад Підтримка родини щодо захисту держави. Тут можемо спостерігати, як підтримка знижується від військовослужбовців медичного персоналу до військовослужбовців механізованого батальйону, що, в свою чергу, каже нам, що при певних ситуаціях вплив на окремо взятого військовослужбовця, чи групу через рідних та близьких менш доцільно здійснювати саме в механізованих підрозділах, аніж медичних).

Це все каже про те, що мотивація – процес гнучкий та потребує систематичного моніторингу зі сторони керівного складу. При цьому розуміння найбільш та найменш значущих факторів в мотиваційному профілю особистості в складних та екстремальних умовах надає можливість задовольняти саме ті потреби військовослужбовців, які впливають на бойовий дух та мотивацію підрозділу систематично дивитися смерті в очі чи мати значні обмеження, або навантаження.

Розробка та впровадження експрес методик на визначення мотиваційного профілю особистості чи підрозділу, а також рівня мотивації до дій військовослужбовців в екстремальних умовах на сьогоднішній день є дуже актуальним та надасть можливість командирам та начальникам без глибоких знань людської психології вивчати, задовільняти чи корегувати мотивацію підрозділу чи окремого військовослужбовця для більш вдалого досягнення поставлених бойових або службово-бойових завдань.

Список бібліографічних посилань

1.Каплюченко О. П., Приходько І. І. Основні фактори впливу екстремальних умов службово-бойової діяльності на мотиваційну складову морально-психологічного стану військовослужбовців Національної гвардії України. Честь і закон. 2020. Том 3 (74). С. 27–35. <https://doi:10.33405/2078-7480/2020/3/74/215678>.

2.Prykhodko I. I. (2018). Features of the Motivation of Specialists for the Professional Activity in Special Conditions. *International Journal of Education and Science*, 1(3–4), 35, <https://doi:10.26697/ijes.2018.3-4.24>.

3.Наказ Міністерства Внутрішніх справ України від 31.08.2017 №747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій».

4.Професіографія службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України: монографія. І.І. Приходько, Я.В. Мацегора, О.С. Колесніченко та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2021. 152 с.

5.І. Приходько, О. Колесніченко, Я. Мацегора. Мотивація військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах: систематизація досліджень / *Disaster and crisis psychology problems*. 2021. № 2(2) / стаття / УДК 159.0.07:355/351.74 / доступна за посиланням http://dcpp.nuczu.edu.ua/images/2021-2/2021_2_7.pdf.

6.Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб. І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2016. 571 с.

7.Пилюн Р. А. Мотивация спортивной деятельности [Текст] / Р. А. Пилюн. – М.: Физкультура и спорт, 1984. – 112 с.

8.Кравченко К. О., Тімченко О. В., Широбоков Ю. М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції: монографія. Харків: НУЦЗУ; ФОП Мезіна В.В., 2017. 186 с.

ANTOSHKIV ANASTASHA V.,

*graduate student of Department of Psychology and Social Work,
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine*

THE PROBLEM OF COMMUNICATIVE CREATIVITY OF PSYCHOLOGIST

Communicative creativity is the ability to divergent social thinking and the ability to communicate creatively, which contributes to effective interaction with others and motivates group members to engage in joint creative activities. The structural components of communicative creativity are speed in producing a communicative response (spontaneous verbal intelligence), flexibility in changing tactics of communicative response, and originality in creating and solving non-standard communicative situations. The factors of communicative creativity are intellectual (social and emotional intelligence), purely creative (verbal creativity, social creativity and emotional creativity) and a number of regulatory factors (self-regulation and self-control, dialogic communication style, affiliation motivation, communication and

organizational skills, communicative characteristics of temperament and role competence).

The psychological correlates of future psychologists' communicative creativity are communicative plasticity, speed and emotionality, which are manifested in connection with the ease and expressiveness of communicative creativity. Communicative and organizational tendencies are positively correlated with ease, emotional stability and communicative competence as indicators of future psychologists' communicative creativity. Positive correlations of the desire for acceptance as an indicator of affiliation motivation with the ease of communicative creativity have been revealed. Communicative control is positively correlated with ease and emotional stability of communicative creativity. Dialogic orientation in communication positively correlates with indicators of communicative creativity, and authoritarian, manipulative and indifferent - negatively. The originality and flexibility of verbal creativity provide for higher indicators of communicative competence, ease and emotional stability of communicative creativity. Communicative independence positively correlates with emotional creativity, and communicative ease - with social creativity. Emotional stability of communicative creativity positively correlates with social intelligence. Communicative ease and independence are positively related to emotional intelligence in terms of understanding and managing other people's emotions and role competence.

Using cluster analysis, five types of future psychologists' communicative creativity were identified: "Emotionally stable students-psychologists", "Communicatively competent students-psychologists", "Communicatively independent students-psychologists", "Insufficiently communicatively creative students-psychologists" and "Communicatively creative students-psychologists".

БАБЕНКО АННА ОЛЕКСАНДРІВНА,

ад'юнкт кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України

ВАЖЛИВІСТЬ ДЕБРИФІНГУ ДЛЯ КУРСАНТІВ ЯКІ ВИБУВАЮТЬ НА НАВЧАННЯ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Концентрація курсантів що приїжджають на навчання до навчальних центрів НГУ з симптомами бойової психічної травми під час повномасштабного вторгнення стала вразі більша, інструкторський склад постійно чує від навчаємих як вчора вони ще штурмували посадку а сьогодні вже сидять за партами, деякі з них не були вдома по року і більше. Окрім фізичної втоми, апатії і вигорання, прослідковуються симптоми гострих стресових розладів і навіть ПТСР.

Для аналізу стану курсантів було проведено експрес тестування одного взводу (15 в/с) з використанням методики PCL – 21.

Отримані дані виведені на рис. 1, де по вертикалі нумерація запитань, а по горизонталі шкали вимірювання стану. Кольорами виділено кількість людей вибравших відповідь.

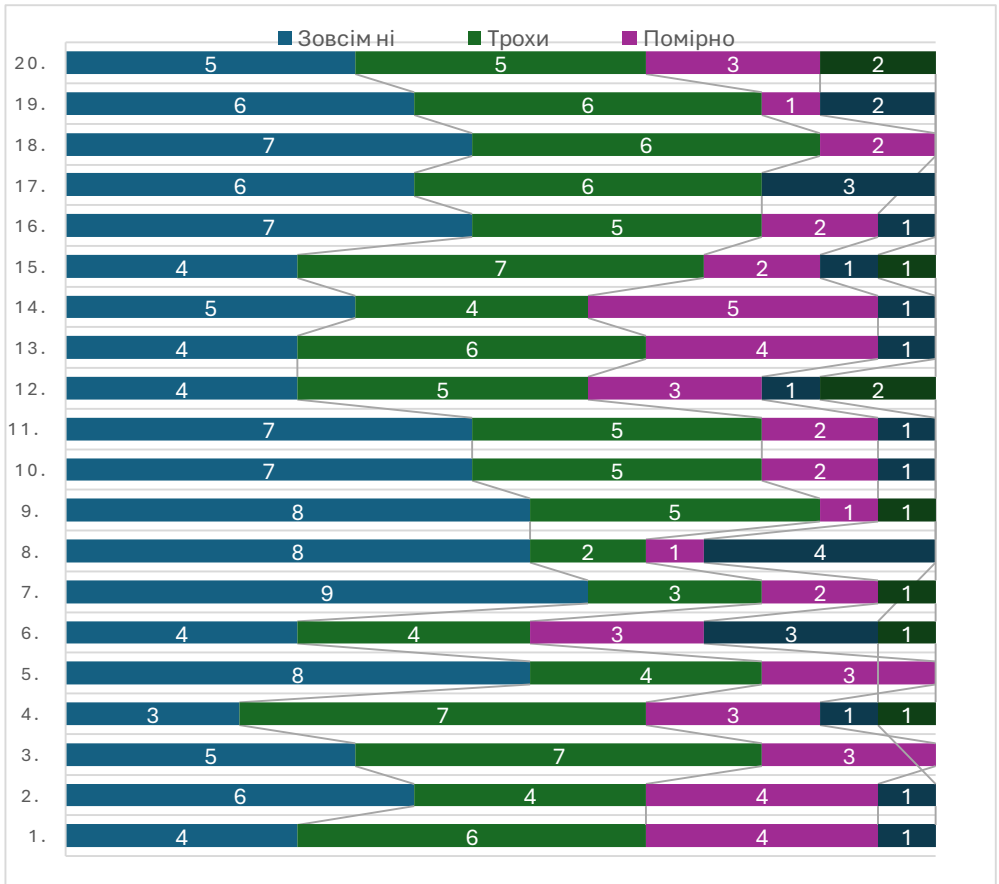

Рис. 1. Ознаки ПТСР у курсантів (PCL-20).

З отриманих відповідей ми бачимо що курсантів і справді турбують прояви ПТСР в тій чи іншій мірі, а деяких навіть дуже сильно. При опитуванні навчаємі жалілись що перші 2-3 дня «шумить» в голові і сконцентруватися на заняттях дуже важко. Виходячи із цього постає актуальним питання створення «буферної зони» між бойовими діями і навчальними центрами, де військовослужбовці мали би змогу 2-3 дні відпочити і стабілізуватися.

Одним із способів стабілізації може бути дебрифінг.

Проведення дебрифінгу допомагає військовослужбовцям проговорити свої переживання та відреагувати на емоції та почуття, пов'язані з перебуванням в зоні бойових дій. Дебрифінг проводиться ведучим (військовим психологом підрозділу, або психологами реабілітаційних центрів) оптимальна кількість учасників в групі від 10 до 15 осіб. Час сесії становить 2-2,5 години без перерви. Обмеження вводиться з тієї причини, що за цей час відбувається дуже інтенсивна переробка досвіду, в якій задіяні досить сильні емоції [2].

Мета дебрифінгу – мінімізувати ймовірність важких психологічних наслідків після стресу. Основний плюс в тому, що проводити його можна будь-де, для дебрифінгу не потребуються спеціальні умови чи матеріальна база, тому це спрощує пошуки місця його проведення. Вдало тут підійдуть вже наявні реабілітаційні центри, заклади санаторно-курортного типу, дитячі табори та бази відпочинку в неsezонний період.

Завдання дебрифінгу:

1. Саморефлексія вражень, реакцій і почуттів.
2. Зменшення індивідуального і групового напруження.
3. Зменшення відчуття унікальності і патологічності власних реакцій.
4. Мобілізація внутрішніх і зовнішніх групових ресурсів, посилення групової підтримки, солідарності, розуміння.
5. Підготовка до переживання тих симптомів або реакцій, які можуть виникати.
6. Інформування учасників про те, де вони в подальшому можуть отримати допомогу [1].

Відмінність дебрифінгу від програм реадaptaції в тому, що він дає змогу швидко зняти напруження тих військовослужбовців які ще повернуться в зону бойових дій і являється профілактичним заходом для попередження тяжких наслідків бойової психічної травми. Слід підкреслити, що дебрифінг – це не психотерапія, процедура дозволяє поділитися своїми почуттями і реакціями, допомогти собі та іншим, дізнатися про те, які бувають зазвичай реакції на подібні події і як з ними справлятися.

Враховуючи механізм потрапляння курсантів до навчальних центрів процедуру дебрифінгу для тих, хто перебував в зоні бойових дій слід проводити коли військовослужбовці перебувають в частинах, шляхом відрядження їх на кілька днів до відповідних центрів, або вже в навчальних закладах силами психологічних служб та відділень. Доцільним кроком також можна вважати введення посад психологів в кожному навчальному батальйоні навчального центру задля забезпечення якісного вивчення та контролю різних груп курсантів та окремих військовослужбовців, а також швидкої допомоги в разі необхідності.

Враховуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що необхідність введення процедури дебрифінгу для курсантів являється нагальною і критичною і потребує швидкого вирішення найближчим часом.

Список бібліографічних посилань

1. Андрушко, Я. С. "Психологічний дебрифінг як метод групової допомоги учасникам бойових дій." *Редакційна колегія* (2016): 113.

2. Медведева, Ольга Вікторівна. "Психологічний дебрифінг у постстресовому відновленні працівників поліції." Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф.(м. Київ, 31 жовт. 2022 р.).– Київ, 2022.–С. 106-109, 2022.

3. Шкала самооцінки наявності ПТСР, Інтернет ресурс <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/3/%2896%29/pages-30-31/adaptaciya-shkali-dlya-klinichnoyi-dagnostiki-ptsr-ta-opituvalnika-perelik-simptomiv-ptsr-dlya-ukrayinskoyi-populyaciyi-#h3-4>

ГОНЧАРОВА ЯНА ІГОРІВНА,

*аспірантка кафедри соціології та психології, факультету №6
Харківський національний університет внутрішніх справ*

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В СИТУАЦІЯХ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ

В сучасних умовах існування значну увагу привертає проблема впливу специфіки професійної діяльності на стан здоров'я фахівців, робота яких тісно пов'язана з інтенсивною та емоційно-напруженою взаємодією з людьми. Саме у осіб такої професії найчастіше спостерігаються різноманітні психічні та фізіологічні реакції на досить широке коло ситуацій у трудовій діяльності, які є наслідком професійного стресу.

У суспільстві змінюється ставлення людей до роботи: вони втрачають впевненість у стабільності свого соціального та матеріального становища, у гарантованості робочого місця, загострюється конкуренція за престижну і високооплачувану роботу. У професійних сферах діяльності швидко змінюються запити ринку праці, крім того, одночасно йдуть, на перший погляд, взаємовиключні процеси, наприклад необхідність у вузькій спеціалізації фахівців та глобалізація галузі, розширення її взаємодії з суміжними галузями. Людина, зустрічаючись з якоюсь складністю, не може повноцінно реалізувати спричинену фізіологічним механізмом стресу енергію, що накопичувалася тривалий час, і тоді ця енергія починає руйнувати саму людину. У результаті зростає психічна, емоційна напруга, пов'язана зі стресом на робочому місці.

Проблема професійного стресу особливо гостро постала у поліцейських під час війни. Специфіка професійної діяльності працівників поліції обумовлена високим рівнем службової та моральної відповідальності за прийняті рішення, а також відповідальності за всі професійні дії/бездіяльність, суворо регламентовані законом та жорстко встановленими термінами. У зв'язку з цим постійна дія емоційних та інформаційних факторів сприяє розвитку у працівників поліції професійного стресу з подальшою психічною дезадаптацією та професійним вигоранням.

Професійний стрес – як окремий варіант загального адаптаційного синдрому, є функціональним станом, що пов'язаний з виконанням професійної діяльності й виражається в психічних і фізичних реакціях на напружені ситуації професійної діяльності, що виникають при впливі емоційно-негативних та екстремальних факторів.

Результати дослідження, проведеного на вибірці американських патрульних поліцейських, показали, що основними причинами стресу є: фінансове становище, ситуація, коли колега-офіцер убитий або став свідком смертельного результату, погані особисті стосунки з керівником та несправедливі можливості просування по службі. В результаті дослідження було також виявлено, що фізичні вправи є основним засобом для зняття стресу у правоохоронців, а зовсім не алкоголь, як вважалося раніше [1].

Так, наприклад, результати дослідження, проведеного на вибірці норвезьких поліцейських, показали, що психологічна витривалість та фізична підготовка можуть бути важливими факторами того, як оперативний стрес впливає на людину в поліцейському середовищі. Ті, хто має високу витривалість і хорошу фізичну форму краще здатні відновлюватися після стресового інциденту, що може бути життєво важливим в оперативному контексті [2].

Лазарус не заперечує впливу особистісних чинників на процес подолання стресу, наголошуючи на тому, що співвладання зі стресом — це динамічний процес. Велике значення в рамках цієї теорії надається когнітивній оцінці стресу та стресовій ситуації в цілому. Когнітивна теорія стресу передбачає, що процес подолання стресу починається з когнітивної оцінки людиною стресу та стресової ситуації загалом. Лазарус виділяє три типи когнітивної оцінки, що впливають на процес подолання. Первинна оцінка включає визначення рівня загрози і властивостей стресора. Ця оцінка також залежить від психологічних характеристик особистості. При вторинній оцінці індивід оцінює наявність та можливості використання ресурсів для подолання стресу. Переоцінка є зворотним зв'язком, яка оцінює співвідношення характеристик стресової ситуації та можливостей ресурсів подолання. Після когнітивної оцінки особистість починає використовувати можливі стратегії подолання стресу.

Стресогенні чинники, що зумовлені специфікою служби у поліції, залежно від відповідності особистісних якостей характеру виконуваних співробітником

службових обов'язків можуть надавати як мобілізуючий, і дезорганізуючий вплив на його життєдіяльність, формуючи у результаті певні стратегії дій у складних нетипових професійних ситуаціях. Як показує практика, здебільшого тривале перебування суб'єкта за умов інтенсивного негативного зовнішнього впливу призводить до витрати особистісних ресурсів та переходу психіки на травматичний захисний рівень. Але в той же час варто відзначити, що згідно з роботами ряду авторів існують типи особистості, які в складних ситуаціях здатні не тільки зберегти своє психічне здоров'я, а й набуті зрілості, оскільки там, де неможливо змінити ситуацію, необхідно змінитися самому. Суворая реальність професійної діяльності перетворюється ними на суб'єктивний досвід для отримання знань і сприймається не інакше як школа життя та джерело розвитку духовної сили.

В силу підвищеної стресогенності професії поліцейських особистісні ресурси, необхідні для подолання стресової ситуації, інтенсивно витрачаються. Тому існує необхідність в орієнтації та навчанні працівників життєстійким практикам необхідним для стійкого подолання зі стресом.

Нижче наведено деякі правила, які допомагають керувати щоденним розвитком стресостійкості, закріплювати отримані знання та навички для їх використання у повсякденному житті, визначати спосіб ефективного управління стресом у поліцейських.

1. Дотримуватися принципу єдності організму та середовища. Для збереження здоров'я необхідно постійно тренувати свою нервову систему систематичними фізичними навантаженнями, створити сприятливі умови для життєдіяльності.

2. Корекція фрагментарних та спотворених ядерних особистісних структур (образ «Я» та образ «Світу»). В образі «Я» працівника доцільно сформувати адекватний реалістичний позитивний образ професійної діяльності.

3. Розвивати у працівників навички експрес та тривалого регулювання свого емоційного стану. В арсеналі методів може бути як загальнозастосовні способи зняття напруги, так і складні психотехнічні прийоми.

4. Пропрацювати на когнітивному та поведінковому рівнях найбільш типові складні професійні ситуації. Розглядати різні стратегії поведінки у конкретних ситуаціях та їх ефективність.

Таким чином, слід зазначити, що у розумінні професійного стресу величезну роль відіграватиме особистісний аспект, пов'язаний із суб'єктивним сприйняттям стрес факторів, світоглядом, ієрархією цінностей, особистою відповідальністю, ставленням до виконуваної професійної діяльності та іншим людям, емоційністю та людяністю.

Список бібліографічних посилань

1. Ermasova N., Cross, A.D. & Ermasova E. Perceived Stress and Coping Among Law Enforcement Officers: an Empirical Analysis of Patrol Versus Non-patrol Officers

in Illinois, USA. *J Police Crim Psych* 35, 2020 P. 48-63.
<https://doi.org/10.1007/s11896-019-09356-z> (дата звернення 12.05.2024)

2.Sandvik A.M., Gjevestad E., Aabrekk, E. et al. Physical Fitness and Psychological Hardiness as Predictors of Parasympathetic Control in Response to Stress: a Norwegian Police Simulator Training Study. *J Police Crim Psych* 35, 2020. P. 504-517 <https://doi.org/10.1007/s11896-019-09323-8> (дата звернення 13.05.2024)

ГРІНЬКО МАЙЯ МІХАЙЛІВНА,

аспірантка Міжнародного гуманітарного університету

ПСИХОЕДУКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ СТАБІЛІЗАЦІЇ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПІД ЧАС ВІДНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання збереження та відновлення психічного здоров'я особистості в кризових життєвих умовах, стресові реакції на екстремальну та кризову подію та методи психофізіологічної стабілізації організму після травматичних подій нами досліджуються з 2018 року [1]. З 2022 року, після повномасштабного військового вторгнення в Україні в екстремальних і кризових умовах опинилася майже вся країна. Війна змушує людину зустрітися зі смертю дуже близько. Небезпека у разі війни загрожую не тільки самій людині, але й батькам, дітям, подружжю, що є загрозою для виживання роду і виду. А це самий великий рівень небезпеки. З цих причин мозок майже всіх громадян України зараз знаходиться 24/7 в стані спостереження за небезпекою, активізуючи симпатичний стан вегетативної нервової системи, яка мобілізує організм для «втечі» або «бійки». Якщо за цим процесом активації йде дія, то реакції відпрацьовуються тілом, якщо дії немає, або реакції виникають набагато частіше, ніж фізично відпрацьовуються, що трапляється часто-густо, то такий стан виснажує організм.

Аналіз останніх досліджень підтверджує, що будь який стресовий досвід перебуває в континуумі “тіло-свідомість”. Травма у фізичній, психологічній, емоційній або міжособистісній сфері неминує позначатись на тілі [2; 3; 4; 5]. Довготривалий травматичний стрес може призвести до, проблем зі сном, постійного почуття втоми, ослаблення пам'яті, зниження концентрації уваги, болях у м'язах, суглобах, може в цілому погіршити фізичний стан організму людини, збільшити ризик розвитку хвороб серця, діабету, проблем зі здоров'ям ЖКТ тощо. Відмова від активності під час дії стресових та травматичних подій може значно ускладнити адаптацію та призвести до психосоматичних розладів [4; 6; 7]. Що у свою чергу може призвести до підвищення травматизації, посттравматичних стресових розладів, ризику виникнення суїциду [4; 8].

Але досвід перебування в екстремальних ситуаціях може руйнувати одну людину, а може бути нейтральним або ефективним для зростання іншої. Проблема

починається тоді, коли травмуючий досвід перевершує механізм подолання. Тому, з 2019 року нами було впроваджено в систему психологічної підготовки працівників ГУ ДСНС України в Одеській області психологічні технології щодо психофізіологічної стабілізації організмів особового складу, де важливу роль грає психоедукація.

Психоедукація – термін, який нещодавно прийшов в комунікацію професійної спільноти з англійської мови (psychoeducation – «психологічна просвіта», «освіта», «виховання») – необхідний етап у консультуванні/психотерапії, що дає людині знання про шляхи подолання наслідків травматичної події.

Завдання психолога в цьому процесі – не просто дати знання: розповісти людині про те, що з нею відбувається, або про її проблему (розлад, хворобу, кризу), а й навчити, яким чином поводитись з отриманою інформацією. Тобто не лише повідомити інформацію, а й задіяти процеси, які сприятимуть розвитку адаптивної поведінки (розв'язанню проблеми) [7, с. 12].

Психоедукація в нормативній базі України, відноситься до психологічної просвіти та інформування. Згідно, «Порядку та умовам надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338, психоедукація визначається, як інформування отримувача послуг для формування розуміння закономірностей функціонування людської психіки, поведінки людей в екстремальних умовах, формування навичок і способів управління можливостями власної психіки, надання самопомоги та першої психологічної допомоги іншим особам, а також готовності та бажання отримувати професійну психологічну допомогу в разі потреби [9]. Психоедукація є важливою складовою процесу терапії і вважається чи не найбільш важливим компонентом психосоціальних інтервенцій у багатогранній системі психосоціальної реабілітації [10].

Наш досвід свідчить що інформація засвоюється краще, якщо вона систематизована та науково підтверджена, але викладається простою мовою, з різноманітними прикладами і метафорами, включаючи емоційну складову. Наприклад, психоедукація, яка використовується авторкою цієї статті в процесі психологічної роботи з представниками екстремальних видів діяльності ГУ ДСНС України в Одеській, Луганській, Донецькій, Херсонській областях, в підготовці мобільних бригад, які працюють на території Херсонської, Миколаївської та Одеської областей та інших групових та індивідуальних заходах, пояснює загальні принципи роботи вегетативної нервової системи людини, зокрема під час стресу. В основу психоедукаційної моделі покладено полівагальну теорію Стивена Поржеса [11] та практичний досвід. Приклад цієї моделі, за якою проводиться психоедукація наводиться в таблиці 1.

Таблиця 1 – Активация вегетативної нервової системи

Симпатична нервова система		Парасимпатична нервова система
Мобілізація (бій, біжи))	А К Т И В Н А	Імобілізація (відпочинок, розслаблення)
Збільшує ритм серцевих скорочень (серцебиття, пульс) Звужує кровоносні суди Підвищує кров'яний тиск Підвищення глюкози крові Розширює зіниці Розширює бронхи Збільшує вентиляцію легенів Спазм м'язів та судів		Зменшує ритм серцевих скорочень Розширює кровоносні судини Знижує кров'яний тиск Звужує зіниці Звужує бронхи Зменшує вентиляцію легенів Розслаблення м'язів
Пригнічує слиновиділення Пригнічує активність нирок, шлунку та підшлункової залози. Розслабляє сечовий міхур Уповільнює травлення Пригнічує репродуктивну функцію.		Стимулює травлення Стимулює слиновиділення Скорочує сечовий міхур Активна репродуктивна функція Загосння ран. ЗАМРИ – ДВК – аварійна система (пульс падає, кишківник вивільняється, зцеплення, люди навколо не їснують)

З початком повномасштабного вторгнення, коли ми почали надавати психологічну допомогу рятувальникам з окупованих територій України, ми дійшли висновку, що психоедукація – є ефективним інструментом в роботі психолога для запровадження методів стабілізації психофізіологічного стану особистості у процес відновлення представників екстремальних видів діяльності. За результатами тестувань, протоколів, консультацій та спостережень за особовим складом, самопочуття і настрої рятувальників покращились, вони почали впроваджувати методи стабілізації психофізіологічного стану у своє повсякденне життя і швидше відновлювались після ліквідації надзвичайних ситуацій.

Список бібліографічних посилань

1.Грінько М.М. Стресові реакції на екстремальну ситуацію та особливості надання першої психологічної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій (подій) на території Одеської області. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. д.ю.н., проф. Аракелян М.Р. Національний університет «Одеська Юридична академія». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.113.

2.Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1 / за ред. Н. Пророк. Київ, 2018. 208с.

3.Вебер Т. Травмофокус. Спеціалізований психотерапевтичний метод для

роботи зі стресом, травмою та хронічним болем / Переклад з німецької: Гладун І.М. Х.: вид-во “ЛИТЕРА НОВА”, 2020 164 с.

4.Чистовська Ю. Зв'язок пошукової активності із психосоматичними розладами. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7502/1/20.pdf>

5.David Berceli. Trauma Releasing Exercises (TRE): A revolutionary new method for stress/trauma recovery/David Berceli - BookSurge Publishing, 2005. –90.

6.Гершанов О. Інформаційні матеріали «Основи роботи з травмою», 2020. URL: <https://rm.coe.int/ptsd-ukr/1680a0a10b>

7.Макиєнко Н. Гершанов О. Посібник «Шлях до зцілення: основи робіт из наслідками травматичних подій» Israel Trauma Coalition 2023. 72 с.

8.Миронець С.М., Тімченко О.В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації: [монографія]. К.: ТОВ «Август Трейд», 2008. 249 с.

9.Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб. Постанова Кабінету міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>

10.Adapters, Strugglers, and Case Managers: A Typology of Spouse Caregivers / Davis L.L., Chestnutt D., Molloy M. et al. // Qualitative Health Research. 2014. №24. P. 1492–1500.

11.Stephen W. Porges.The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-regulation/ Stephen W. Porges - Published by W. W. Norton & Company, 2011. 47 p.

ДОРОФЄЄВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ,

заступник начальника факультету з навчальної роботи –

начальник навчальної частини гуманітарного факультету, підполковник

Національна академія Національної гвардії України

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Військова освіта, як інституційна структурна складова незалежних, суверенних держав, є однією з ключових ланок, які визначають стан, боєздатність та основи стабільного, поступального розвитку їх військової організації. Вона забезпечує якість підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог, миротворчих, антитерористичних дій, сприяє відтворенню кадрового потенціалу Збройних сил, зміцнення обороноздатності держави.

У контексті викладеного заходи з підвищення ефективності функціонування системи військової освіти в Україні потребують інноваційних

підходів, забезпечення якості освіти та її відповідності світовим стандартам на основі нових поглядів щодо системного формування змісту підготовки фахівців, впровадження інформаційно-комунікаційних, інтерактивних технологій навчання, відповідних переліків напрямів і спеціальностей, освітньо-професійних програм з підготовки військових фахівців, моделей галузевих і відомчих стандартів військової освіти фахівців оперативно-стратегічного, оперативно-тактичного й тактичного рівнів, створення дієвої системи здобуття та підвищення рівня їх кваліфікації протягом усього життя.

Саме тому для поглиблення й розширення наукового супроводження розвитку військової освіти в Україні особливої актуальності набуває аналіз, узагальнення, систематизація і впровадження прогресивного досвіду розвитку військової освіти в провідних країнах світу.

Отже, вивчення досвіду професійної підготовки військовослужбовців у розвинених зарубіжних країнах відкриває нові можливості для удосконалення вищої військової освіти в Україні в умовах її адаптації до вимог загальноєвропейського освітнього простору.

Разом з тим проведений теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що проблема використання зарубіжного досвіду для удосконалення процесу формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу потребує подальшого вивчення.

Фахівці з військової освіти вказують, що концептуальна спрямованість поглядів і дій щодо розвитку та функціонування військової освіти в провідних країнах світу (США, Канаді, Великобританії, Франції, Іспанії, Італії, Німеччині та ін.) має таку структурну побудову: національні інтереси держави; забезпечення національної безпеки держави; загальнодержавні вимоги до офіцерських кадрів; закономірності та принципи військової освіти; цілі військової освіти; система військової освіти; фінансування військової освіти; освітньо-кваліфікаційні вимоги до військових фахівців; структура та зміст військової освіти; технології підготовки військових фахівців; матеріально-технічна база військової освіти; контроль якості військової освіти; моніторинг військово-освітньої діяльності, коригування процесу підготовки військових фахівців [1].

Останнім часом зростають та змінюються вимоги до підготовки офіцерів, здатних відповідати за виконання кожним солдатом чи підрозділом задач міжнародного характеру, що потребує знань з міжнародних відносин та міжнародного гуманітарного права. Збройні сили провідних держав активно готуються до участі в складі сил колективної безпеки та миротворчої діяльності, тому має місце практика навчання офіцерського складу в інших країнах на інтеграційних засадах, у тому числі у військових навчальних закладах НАТО. Системи військової освіти в цих країнах діють в умовах централізованого керівництва, а саме поняття «збройні сили» в них має дещо інший зміст. Це

пов'язано з тим, що до їх складу входять інші військові формування (ірегулярні формування), що забезпечує більшу мобілізаційну готовність і гнучкість збройних сил у цілому. Так, Національна гвардія, що вважається в США територіальним формуванням, є разом із тим невід'ємною частиною армії, разом із якою проводяться навчання. У КНР народна збройна поліція, народне ополчення, війська безпеки знаходяться в складі збройних сил під єдиним керівництвом. За визначеною періодичністю ірегулярні формування та війська тренуються разом із відпрацюванням завдань, пов'язаних з національною безпекою та обороною.

У більшості країн Європи і світу (США, Канаді, Великобританії, Франції, Іспанії, Італії, Німеччині та ін.) відсутня чітка градація військових навчальних закладів у розумінні відповідності їхніх назв рівням акредитації та освітньо-кваліфікаційним рівням, що має місце в Україні. Тому інститути можуть, як і раніше, іменуватися, наприклад, військовою чи військово-морською школами, хоча до них і приходять випускники академій, що прослужили декілька років у різних офіцерських званнях тощо. При цьому залишається в силі такі складові військової освіти, як початкова військова освіта (військові ліцеї, школи, військові частини, навчальні центри), середня військова освіта (військові училища, коледжі, школи, академії, навчальні центри, курси), вища військова освіта (військові університети та академії, курси). Підготовка офіцерів широкого кола спеціальностей на первинні посади здійснюється в офіцерських школах, військових училищах, військових коледжах, військових університетах та академіях, а також на відповідних курсах при вищих цивільних навчальних закладах (університетах, інститутах). Існує також обов'язкова вимога, відповідно до якої перед кожним новим призначенням на вищу посаду офіцери повинні пройти курси підвищення кваліфікації при школах відповідних родів військ [1; 3].

Значне збільшення кількості офіцерів тактичної ланки, що одержали освіту в цивільних навчальних закладах, призвело до зростання ролі системи підвищення кваліфікації й перепідготовки офіцерських кадрів, особливо в оперативно-тактичній і оперативно-стратегічній ланках.

У переважній більшості країн освітній процес у військових навчальних закладах має чітко виражену тенденцію поділу на початкову військову підготовку і спеціальну військову підготовку. При цьому, як правило, освітній процес складається з 2-х частин: на території військового навчального закладу та в польових умовах [4].

Військова освіта характеризується диференціюванням та індивідуалізацією, хоча в різних країнах це здійснюється по-різному: орієнтовно з 2-го року навчання в США, з 4-го року навчання в Туреччині. Навчальні плани передбачають високу інтенсифікацію освітнього процесу та вимагають від кадетів і слухачів дуже напруженої діяльності.

Спрямованість роботи військових навчальних закладів визначається відповідними директивами органів військового управління, виходячи зі своїх

кадрових і наукових потреб. Як свідчать дослідження В. Ковтун, існуюча практика функціонування багатопрофільних військових навчальних закладів (особливо для одержання вищої військової освіти) дозволяє без особливих проблем здійснювати підготовку військових фахівців для різних видів і родів військ. При цьому має місце структурне поєднання базових інженерно-технічних і гуманітарних факультетів в одному навчальному закладі; існує практика залучення позаштатних лекторів, в основному – провідних фахівців з центральних штабів і науково-дослідних організацій [2].

Після закінчення військового навчального закладу видів військ або цивільного університету в багатьох країнах випускники після присвоєння їм звання «лейтенант» (або відповідного йому), продовжують навчання перед призначенням на відповідні посади у військових училищах (школах) чи навчальних центрах родів військ (терміни від декількох тижнів у США до одного року в Туреччині). Дослідження Ю. Приходька свідчать, що останнім часом помітна тенденція і потреба підвищення рівня академічної підготовки військових фахівців, які мають відповідати сучасним військово-професійним вимогам, оскільки процес прийняття рішень вимагає більш високого інтелектуального рівня офіцерів [3].

Вимоги до мовної підготовки пов'язані із обов'язковим володінням однією з іноземних мов (переважно англійською). У Туреччині викладання окремих дисциплін в обов'язковому порядку здійснюється іноземною мовою. Навчання старших офіцерів здійснюється, як правило, з урахуванням їх конкретного цільового посадового призначення [3].

Отже, у провідних країнах світу здійснюється активна й цілеспрямована державна політика в галузі військової професійної освіти. Обов'язковою вимогою у процесі навчання як кадрових офіцерів, так і офіцерів резерву, є орієнтація на реалізацію тих цілей і завдань видів збройних сил, що викладені у воєнній доктрині держави. Саме національні інтереси й забезпечення національної безпеки держави є джерелом і потужним фактором розвитку військової освіти. Військова освіта, у першу чергу тактичного рівня, в усіх провідних країнах світу – це корпоративна система підготовки військових фахівців, призначення яких – виконання завдань, зумовлених специфікою функціонування збройних сил і потребами їх застосування відповідно до прийнятих національних нормативно-правових актів і документів. Акцент у військовій освіті робиться на розвиток в майбутніх офіцерів активності, лідерських якостей, витримки у критичних ситуаціях, творчого підходу, гнучкості мислення, навичок критичного аналізу та узагальнення інформації, готовності самостійно приймати рішення.

Серед здобутків військової освіти розвинених країн є її висока технічна оснащеність, прикладний та інтерактивний характер освітнього процесу, навчання конкретних професійних навичок і вмінь (часто доведених до автоматизму),

відпрацювання алгоритмів дій та відпрацювання сценаріїв певних ситуацій. Це, безумовно, той стандарт, якого повинні прагнути ВВНЗ України.

З урахуванням тенденцій у підготовці військовослужбовців, які існують у закордонній освітній практиці, дійшли висновку, що основними напрямками удосконалення процесу формування готовності військовослужбовців-офіцерів до роботи з особовим складом військового підрозділу у процесі їх фахової підготовки є: запровадження інноваційних форм і методів навчання (тренінгових, ігрових, ситуативних, квестових та ін.), які спрямовані на формування вмінь, набуття практичних навичок, оволодіння певними алгоритмами майбутньої діяльності, забезпечення міждисциплінарної інтеграції знань та підвищення матеріально-технічного оснащення освітнього процесу.

Список бібліографічних посилань

1.Галімов А.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: Монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. 374 с.

2.Ковтун В. М. Особливості професійної підготовки персоналу Берегової охорони Сполучених Штатів Америки. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 3. С. 121-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_ppn_2013_3_15.

3.Приходько Ю. І. Концептуальні засади розвитку військової освіти в Україні. Збірник наук. праць «Військова освіта». 2008. № 1 (21). С. 125–138.

4.Ясипчук М. К. Військова освіта: проблеми сьогодення. Львів: Тезаурус, 2020. 318 с.

ДОЦЕНКО ВІКТОРІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України

ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'ЯХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.

Домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час, бо може залишатися невидимим або мати недостатній рівень реагування з боку суспільства. Під час війни рівень агресії в суспільстві значно зростає. Люди перебувають у стані хронічного стресу, невизначеності і втрати відчуття контролю над своїм життям, що призводить до втрачання емпатії, навичок мирної поведінки і взаємодії та посилення впливу людей з фізичною перевагою, яку вони застосовують для вирішення конфліктів. Людям, які зазнали домашнього насильства в реаліях війни, складніше знайти

вихід – бо вони часто обмежені у пересуванні, можливості звернутися по допомогу до близьких та друзів й відповідних структур. Це призводить до потрапляння постраждалих від домашнього насильства у ситуацію ще більшої фізичної, матеріальної та моральної залежності від кривдників.

Сім'ї військовослужбовців знаходяться у зоні ризику щодо вчинення домашнього насильства. За словами А. Кривуляк, директорки департаменту Національних «гарячих» ліній ГО «Ла Страда-Україна», під час повномасштабної війни почали фіксувати звернення щодо насильства у сім'ях військовослужбовців. В інтерв'ю А. Кривуляк наголосила, що багато потерпілих не звертаються за допомогою, бо вважають, що під час повномасштабного вторгнення це – не на часі і відзначила: «Коли військовослужбовець після тривалого перебування на передовій їде у відпустку додому, то він може бути травмований як фізично, так і емоційно. І власне свою агресію може виплескувати на членів родини. Також маємо зафіксовані факти домашнього насильства і з використанням зброї, зокрема для залякування членів сім'ї. Схиляємо голови перед нашими захисниками, але не можна виправдовувати насильницькі дії щодо своєї сім'ї тим, що ти був на передовій» [2]. У науковій літературі можна зустріти думку, що насильство в родині виникає переважно внаслідок посттравматичного стресового синдрому та як результат воєнних подій, які провокують появу агресивної поведінки в партнерських відносинах [1].

Наразі автори виокремлюють два напрямки детермінації проблеми домашнього насильства в сім'ях військових: 1) труднощі з адаптацією до цивільного життя: проблеми з працевлаштуванням і матеріальним забезпеченням; непорозуміння в родині тощо); 2) пережитий травматичний досвід на війні, наявність депресій, ПТСР та інших ментальних проблем, що свідчить про проблему якісної психологічної реабілітації для військовослужбовців. Тому, ми маємо вже зараз продумати шляхи і алгоритми психологічної допомоги військовослужбовцям, які повернуться з війни додому.

Методологією роботи з профілактики домашнього насильства є концепція «допомоги для самопомоги», яка сприяє формуванню у людини відповідальності за власне життя, свій вибір, уміння свідомо користуватися своїми правами на основі знання про них. «Допомагати для самопомоги» означає: формувати позитивну мотивацію до сприйняття соціальних послуг та стимулювання молоді до засвоєння інформації щодо протидії домашньому насильству; встановлення контакту з молоддю і членами їх сімей і надання їм соціальної допомоги, яка буде сприяти відмові від насильства і особистому розвитку молоді на основі оволодіння знаннями про свої права, навчання вмінно ними користуватися та відстоювати. Наслідком такої допомоги можуть бути: знання, що запобігають домашньому насильству, вміння і навички щодо критичної оцінки, прийняття рішення й управління собою в ситуаціях, які можуть призвести до насильства, негативне ставлення до насильства [1, с.435].

Базуючись на концепції «допомоги для самопомоги» і розумінні того, що сім'я є потужним психологічним ресурсом, нами було розроблено і впроваджено програму семінар-тренінгу «Домашнє насильство: психологічні передумови, допомога та протидія» для подружніх пар курсантів Національної академії Національної гвардії України.

Головною метою даного семінар-тренінгу стало вироблення в сім'ях військовослужбовців (курсантів Національної академії Національної гвардії України) розуміння таких понять як домашнє насильство, його основних форм та видів, причин й умов вчинення на сімейному ґрунті, способів подолання та профілактики; формування ціннісних орієнтирів відповідно до ідеалів гуманізму, демократії, соціальної справедливості, поваги до особистості.

Програма тренінгу розрахована на роботу впродовж двох днів (по дві години). Під час занять подружні пари військовослужбовців виокремлюють чинники та форми прояву домашнього насильства; розкривають сутність феноменів домашнього насильства (стокгольмський синдром, комплекс жертви, вторинна вигода, феномен соціальної естафети) та психологічних механізмів його перебігу (цикл насильства та трикутник Карпмана); розглядають психологічні портрети учасників домашнього насильства, а саме кривдника та постраждалої особи; формують знань щодо принципів та специфіки надання психологічної допомоги учасникам домашнього насильства.

Аналіз відгуків подружніх пар щодо участі у семінар-тренінгу дав можливість виокремити наступні аспекти:

1) учасники краще зрозуміли, що лише деякі причини насильства лежать на поверхні, наприклад, сварки, конфлікти. А є причини, які приховані значно глибше, але на виникнення ситуацій насильства впливають не менше, а, часто, навіть породжують ті ж самі конфлікти та сварки, що лежать на поверхні;

2) виконання вправ дало можливість визначити ознаки прояву різних видів домашнього насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного);

3) на прикладі запропонованих кейсів учасники тренінгу змогли виокремити психологічні особливості постраждалої особи та кривдника;

4) учасники змогли самостійно визначити важелі поведінки кривдника і постраждалої особи які можуть допомогти їм вийти з кола насильства.

Більшість учасників семінар-тренінгу зазначили актуальність і важливість превентивних заходів спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству. «Для військовослужбовців тема домашнього насильства дуже болюча. З початку повномасштабного вторгнення у багатьох родинах загострилися стосунки через вимушене переміщення, втрату звичної картини існування тощо. Щоб в нас не було великого спалаху домашнього насильства з боку військових, потрібно спробувати зрозуміти, що передує нападам їх агресії, потрібна підтримка суспільства, розуміння їхнього стану і вміння спілкуватися. Проведений захід допоміг краще зрозуміти проблему домашнього насильства», -

зазначив один з учасників семінар-тренінгу.

Впроваджений нами семінар-тренінг спрямований на профілактику домашнього насильства в сім'ях військовослужбовців і дає можливість: надати інформацію про витоки і особливості вчинення домашнього насильства; ознайомитись з психологічними особливостями поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть призвести до насильства; показати зразки застосування життєвих умінь та навичок щодо спілкування, знайомства, відпочинку, вибору життєвого шляху; підтримати творчу, інтелектуальну діяльність та організацію сімейного дозвілля в родинях військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Домашнє насильство: психологічні передумови, допомога, протидія: колективна монографія / Авт. кол. Бандурка І. О., Федоренко О. І., Мілорадова Н.Е, Джагунов Г.В., Харченко С.В, Доценко В.В., Макарова О.П., Бойко С.М., Медведєва О.В., Червоний П.Д. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2023. 486 с.

2. Ще одна невидима війна: в Україні почастишали випадки домашнього насильства URL: <https://expres.online/spetstema-2/shche-odna-nevidima-viyna-v-ukraini-pochastishali-vipadki-domashnogo-nasilstva>

ЄГОРОВ ЄВГЕНІЙ ГЕННАДІЙОВИЧ,

ад'юнкт Національної академії Національної гвардії України

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА РОЛЬ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ФОРМУВАННІ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОЇ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СИМПТОМАТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ

Пошуки специфічних особливостей ціннісної сфери, які б надійно визначали виникнення ПТСР при впливі бойових стрес-факторів ще тривають. Так, майже 15 років тому Litz, Siegel, Zimmermann з колегами [4, 8, 11] сформулювали дослідницьку проблему, вказавши на зв'язок ціннісної сфери і виникнення ПТСР, проте через відсутність чітких критеріїв цей параметр й досі не внесений у якості додаткового діагностичного критерію посттравматичного стресового розладу ні до одного із МКХ чи DSM. Так, до цього часу не має чіткого визначення ролі ціннісної сфери в механізмі формування ПТСР чи посттравматичного зростання.

В дослідженнях зв'язку між ціннісною сферою та ПТСР можна виділити декілька етапів. Так, спочатку емпіричні дослідження були зосереджені на визначенні зв'язку посттравматичних симптомів і особистісних цінностей у жертв злочинів і людей з розладами адаптації після критичних життєвих подій і не

стосувалися комбатантів. Зокрема, А. Maercker та М. Muller з колегами визначив, що тяжкість симптоматики посттравматичного стресового розладу у жертв злочинів пов'язана із надання пріоритету «традиційним» чи «сучасним» цінностями [5, 7]. У збройних же силах не проводилися емпіричні дослідження особистісних орієнтацій і психіатричних симптомів навіть попри те, що чітко визначені і обмежені у часі фактори стресу, пов'язані із участю у бойових діях, забезпечують ідеальні наукові умови [11]. Такий перенос був реалізований не так давно – у 2014 році Р. Zimmermann з колегами [11] опублікували дослідження визначення зв'язку цінностей та посттравматичного стресу у військовослужбовців німецьких збройних сил після повернення із Афганістану. Використана ними процедура логістичної регресії показала, що ціннісні типи гедонізму, влади, традиції та універсалізму у значній мірі корелюють з вірогідністю та тяжкістю посттравматичного стресового розладу [11].

До цього дослідниками розглядалися у якості змінних, що впливають на психічну травматизацію окремі цінності та регульовані ними стосунки. Зокрема, К. L. Harper, М. A. Stanley, J. J. Exline, К. I. Pargament, Т. L. Fletcher та Е. J. Teng встановили, що сприйняття зради (протилежно цінності «Вірність», «Лояльність») позитивно пов'язане із посттравматичним стресовим розладом. [3].

Важливий етап досліджень ролі цінностей у психологічній травматизації військовослужбовців в ході бойових дій пов'язаний із диференціацією посттравматичного стресового розладу та моральної травми [6, 10].

Конструкт «моральної травми» було запропоновано для опису страждань, які переживають деякі ветерани, коли вони під час бойових дій здійснюють вчинки, що порушують їх переконання про власну доброту та доброзичливість світу [2], та можуть підірвати довіру до себе, інших та світу в цілому [9]. Він дає змогу ідентифікувати як потенційно травматичні переживання, відмінні від травм, які ґрунтуються на страху загибелі, поранення чи каліцтва, що пов'язаний із посттравматичним стресовим розладом.

Виділення в окрему категорію «моральної травми» не лише сприяло інтенсифікації досліджень ціннісної сфери у військовослужбовців, а й зосередило увагу дослідників на проблемі зв'язку між загальними, військовими і особистими цінностями військовослужбовця.

У 2019 році британські дослідники, провівши якісне дослідження з використанням напівструктурованого інтерв'ю встановили, що ветерани, які зіштовхнулися з морально шкідливою подією, пережили дисонанс – зокрема, їх військові і цивільні цінності зіштовхнулися, що викликало значний психологічний стрес [10].

V. Williamson з колегами [10] також встановив, що саме вирішення морального дисонансу, який виник у ціннісній сфері, описується ветеранами як ключовий поворотний момент, який призвів до зменшення їхнього емоційного стресу та покращення повсякденного функціонування.

Донедавна емпірично перевірити припущення про дисонанс військових і цивільних цінностей, як одну із можливих підстав формування симптоматики ПТСР у українських військовослужбовців-учасників бойових дій, було складно через відсутність психодіагностичного інструментарію для визначення особливостей військових цінностей. Проте у 2021 році в Науково-дослідній лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності військовослужбовців НГУ розробили перелік і процедуру оцінки військових цінностей для військовослужбовців НГУ [1], що відкрило нові перспективи у дослідженні означеної проблематики.

Список бібліографічних посилань

- 1.Мацегора Я.В., Приходько І.І., Колесніченко О.С. Особливості цінностей військовослужбовців Національної гвардії України. Честь і закон. 2022. № 2 (81). С. 127-138. doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263826.
- 2.Frankfurt S. & Frazier P. A Review of Research on Moral Injury in Combat Veterans. Military Psychology. 2016. Issue 5. Volume 28. P. 318-330. doi.org/10.1037/mil0000132.
- 3.Harper K., Stanley M., Exline J., Pargament K., Fletcher T. & Teng E. The impact of social support and morally injurious events on PTSD symptoms in Veterans. Military Psychology. 2020. 32(4). P. 352-362. doi.org/10.1080/08995605.2020.1760684.
- 4.Litz B., Stein N., Delanay E., Lebowitz L., Nash W., Silve, C., et al. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. Clinical Psychology Review. 2009. 29, 695706. doi: 10.1016/j.cpr. 2009.07.003.
- 5.Maercker A., Mohiyeddini C., Mu"ller M., Xie W., Hui Yang Z., Wang J., et al. Traditional versus modern values, self-perceived interpersonal factors, and posttraumatic stress in Chinese and German crime victims. Psychology and Psychotherapy. 2009. 82(2), 219232. doi: 10.1348/147608308X 380769
- 6.Molendijk T., Kramer E. & Verweij D. Moral Aspects of "Moral Injury": Analyzing Conceptualizations on the Role of Morality in Military Trauma. Journal of Military Ethics. 2018. Issue 1. Volume 17. P. 36-53. doi.org/10.1080/15027570.2018.1483173.
- 7.Mu"ller M., Forstmeier S., Wagner B., & Maercker A. Traditional versus modern values and interpersonal factors predicting stress response syndromes in a Swiss elderly population. Psychology, Health and Medicine. 2011. 1-10. P. 631-640. doi: 10.1080/13548506.2011.564192
- 8.Siegel S., Zimmermann P. Moral injury in soldiers after deployment. Wehrmedizinische Monatsschrift. 2010. 54(6-7), 1-4.
- 9.Wiinikka-Lydon J. Critiquing the Subject of Moral Injury. Journal of Military Ethics. 2022. Issue 1. Volume 21. P. 39-55. doi.org/10.1080/15027570.2022.2050527.
- 10.Williamson V., Murphy D., Stevelink S., Allen S., Jones E. & Greenberg N. The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative

study. European Journal of Psychotraumatology. 2020. Issue 1. Volume 11. doi.org/10.1080/20008198.2019.1704554.

11. Zimmermann P., Firnkjes S., Kowalski J., Backus J., Siegel S., Willmund G. and Maercker A. Personal Values in Soldiers after Military Deployment: Associations with Mental Health and Resilience. European Journal of Psychotraumatology. 2014. 5 (1): 22939. doi.org/10.3402/ejpt.v5.22939.

ЗАЙЧЕНКО СТАНІСЛАВ БОРИСОВИЧ,

*старший помічник відділу соціального супроводу
в/ч 3028 Національної гвардії України*

ПСИХОЛОГІЧНА СУМІСНІСТЬ – ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ГРУП

В арміях розвинених країн розроблені алгоритми та інструкції на їх базі, які дозволяють зберегти якомога більше життів у боях. Не в останню чергу військові фахівці звертають увагу на психологічні аспекти підготовки бійців до участі в сучасних бойових діях. Партнери можуть надавати зброю, але людей, особливо піхоту, нам поки ніхто не дає. Навчати, навчатися та залучати нових мобілізованих до виконання бойових дій треба самостійно.

На третьому році Великої війни особливість ведення піхотою бойових дій майже на всіх ділянках фронту характеризується багатьма новими факторами, але для цього дослідження важливим новим чинником є домінування принципу використання малих бойових груп на полі бою.

На думку деяких військових аналітиків, одним з основних напрямів психологічної підготовки в підрозділах має стати формування готовності до злагоджених дій у різних видах бою з акцентом на взаємодію малих бойових груп – четвірок, трійок, двійок. Підрозділи мають готуватися саме до виконання конкретного бойового завдання – не треба вчити всьому, що написано в підручниках з ведення бойових дій. (*Інтерв'ю на радіо Галичина від 11 січня 2024 року. Віктор Кевлюк, полковник запасу, 35 років військової служби, начальник організаційно-мобілізаційного управління штабу ОК Захід (2014–2018), начальник центру цивільно-військового співробітництва об'єднаного оперативного штабу ЗСУ (2018–2020), експерт Центру оборонних стратегій*). Підготовка має бути системною, регулярно, реалістичною, треба формувати готовність до ефективних дій у конкретних обставинах різних середовищ. І це стає основою нової тактики – широка автономність підрозділів, активне ведення боїв малими бойовими групами по всій лінії зіткнення. Такі дії радикально зменшують час на прийняття рішень, спрощують горизонтальну взаємодію, унеможливають шанси ворога ефективно використовувати артилерію для ураження великого скупчення піхотинців. З іншого боку, це вимагає від командирів застосовувати гнучкі й

адаптивні стратегії, реагувати на мінливі тактичні умови, коригувати стратегію і тактику, адаптуючи їх до нестабільних обставин.

Підрозділи, які не забезпечені на 100% озброєнням і засобами захисту відповідно до штатно-табельної потреби, не вважаються в арміях країн НАТО боєздатними і часто відводяться з зони бойових дій для доукомплектації. І ми починаємо рухатися в цьому напрямі, аналізуючи логістику, постачання, оснащення підрозділів. Але підрозділи, в яких ті військові, які натискають на гачок та не мають відповідної психологічної підготовки та психологічної сумісності в групах, у нас і досі вважаються нормою. Враховуючи обмежений людський ресурс, мінімізація втрат, підвищення рівня захисту підрозділів значно важливіші, ніж швидкість виконання бойового завдання. Велика складова роботи (яка, на жаль, шанується дуже малою частиною командирів), на перший погляд, не надто пов'язана з втратами, але беззаперечно прив'язується до рівня втрат у бою – є частиною відповідальності психологів.

Під час перебування в зоні бойових дій я звернув увагу на те, що психологи в підрозділах та в мобільних групах психологічної підтримки основні зусилля зараз зосереджують на ліквідації наслідків бойових дій для військовослужбовців. Беззаперечно, робота з ПТСР та психічними розладами, які виникли в результаті боїв, – важливий елемент психічного здоров'я особистості військового та суспільства в цілому, але річ зараз піде про іншу складову роботи психологів.

Командири рівня роти та батальйону мають спиратися на висновки психологів про психологічну сумісність військовослужбовців. Значення психологічної сумісності полягає в тому, що вона дозволяє малим військовим групам швидко досягти спрацьованості та забезпечити високий рівень ефективності виконання завдань. Вона є одною з умов інтеграції та згуртованості малої групи, успішних дій в екстремальних ситуаціях.

Важливим фактором ефективної діяльності малих бойових груп є симпатія (міжособистісна атракція) між членами групи. Військовослужбовці, які відчувають симпатії та приязнь по відношенню один до одного, при виконанні спільних завдань діють більш активно та результативно. Значну прихильність до більш підготовлених осіб відчувають ті члени малих груп, які вперше залучаються до виконання бойового завдання. Вони намагаються сподобатись досвідченим військовослужбовцям своєю активністю, ініціативністю, доброзичливим відношенням, згодою з їх думками. Деякі командири додержуються думки про те, що привабливість відходить на другий план в складних умовах бойової діяльності, бо більшість дій визначено інструкціями, наказами, настановами, які й підтримують необхідний рівень відносин в групах (ціннісно-орієнтаційної єдності). Так Т. Ньюком [3] вважав, що встановлення подібності думок, оцінок позицій, а також відчуття зацікавленості виникає між людьми постійно. Але в одному випадку цьому надається більше значення, а в іншому – менше. Своєю чергою за результатами опитування командирів

батальйонної та ротних ланок більшість з них не надають особливої уваги взаємній атракції своїх підлеглих з малих груп в повсякденному житті. І тільки в періоди підготовки особового складу до виконання бойових завдань вони намагаються враховувати симпатії, притягнення та антипатії.

Вибір критеріїв чи індикаторів сумісності обумовлює складність дослідження цього явища, бо є багато найрізноманітніших критеріїв, які характеризують результат психологічної сумісності: висока згуртованість групи, її стійкість у часі, висока ефективність групової діяльності, низька конфліктність у групі, високе порозуміння між партнерами. В складних та динамічних умовах ведення бойових дій необхідно надати прості та ефективні рекомендації за допомогою тестів та особистого спілкування, які відповідають на таке ключове питання: як ефективно підбирати малі групи і координувати дії їхніх членів.

Для проведення досліджень було використано методику «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» фахівця екстремального виду діяльності авторства І. І. Приходько [1] та психогеоетричний тест (Сьюзен Дилінгер). Досить зрозумілі, прості та дієві для практичного використання методики, які дозволяють швидко та доступно дослідити актуальний психологічний стан людини.

Результатом тестування за експрес-методикою є інтегративний показник – індекс психологічної безпеки особистості (ПБО), який складається з чотирьох шкал. Він відображує дію механізму психологічної захищеності особистості, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні й внутрішні загрози, які виникають під час екстремальних ситуацій. Відображає можливість зберігати на достатньо стійкому рівні виконання службово-бойових завдань у звичайних та екстремальних умовах. Високий рівень індексу ПБО характеризує сильну психологічну безпеку, захищеність, стійкість особистості до зовнішніх і внутрішніх впливів. Низький рівень психологічної захищеності особистості або відсутність психологічної безпеки свідчить про високу ймовірність виникнення психічних розладів, схильність до зривів у функціонуванні особистості, що проявляється в повсякденній діяльності, а тим більше в екстремальних ситуаціях. Детальніша інтерпретація отриманого індексу ПБО фахівця екстремального виду діяльності складається з опису за окремими шкалами методики.

Для деталізації характеристик особистості враховувались не тільки підсумкові показники, а й результати двох шкал: «Морально-комунікативна», яка відображає вільне використання морально-комунікативних норм для підтримання необхідного комфортного рівня стосунків, відкритість новим стосункам, схильність до допомоги, міжособистісної толерантності. Та «Мотиваційно-вольова», яка характеризує дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості, як гнучка перебудова відносин з навколишнім середовищем, та дозволяє завжди бути головним у цих відносинах. Відображає здатність

військовослужбовця до планування та здатність змінювати шляхи реалізації плану під впливом несприятливих обставин, гнучкість в засобах досягнення цілей.

Тестування проводилося в групі з 55 військовослужбовців зі стрілецьких підрозділів, роти вогневої підтримки та мінометної батареї батальйону оперативного призначення штурмової бригади НГУ. Середній вік опитаних склав 38 років (від 23 років до 54), військовослужбовці мобілізовані переважно з західних регіонів країни. Строк служби після мобілізації від 8 місяців до 1 року 7 місяців. Участь в бойових діях до цього приймало 17 людей, що складає 31 % опитаних. 5 опитуваних (під номерами 1, 2, 4, 22, 32, табл. 1) протестно проставили максимальні відповіді в один стовпчик, що не відображає їх реальний психологічний стан. Вони були виключені з підрахунку в таблиці, та були позначені як навмисно помилкові. Їх місце в розподілі по групах було визначено в результаті співбесіди з психологом.

Середній інтегративний показник групи – індекс психологічної безпеки особистості (ПБО) методики дослідження «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» фахівця екстремального виду діяльності склав 105,8, що вкладається в середній показник (95 – 150) для категорії в/с загальної вибірки.

Після опрацювання результатів проходження тестів та проведення індивідуальних співбесід військовослужбовці були розділені на три умовні групи – «Лідери», «Середняки», «Аутсайтери». Для того, щоб доповнити дослідження та більш детально з'ясувати результати, психологи батальйону провели індивідуальні бесіди з тими, хто потрапив у першу та останню групи. Спілкування із цими військовими виявили внутрішні мотиви та спонукання для виконання тієї ролі в малій групі, яку їм визначили результати тестів (таблиця №1).

В результаті експерименту були отримані дані, які дозволяють надати просту та зрозумілу рекомендацію командирам для комплектування малих груп, що будуть виконувати бойові завдання (і фактично є піхотою та вогневими розрахунками). Тестування, індивідуальні бесіди та остаточний розподіл військових за результатами в три групи-відомості – зелену (лідери), червону (аутсайтери), жовту (середняки), своєрідний світлофор – дозволяють командирів при прийнятті рішення комплектування групи дуже легко навіть візуально спиратися на поради психолога.

ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ Олександр Васильович,
*доктор філософії з освітніх, педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та педагогіки,
Національна академія Національної гвардії України, полковник*
ФІЛОНЕНКО Леся Вікторівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та педагогіки
Національна академія Національної гвардії України*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ

Психологічна реабілітація військовослужбовців – складний, поетапний процес, який включає узгоджені дії багатьох посадових осіб і фахівців різного спрямування. Вона включає добір військовослужбовців, комплектування груп, їх розподіл і направлення до місць проведення реабілітації, безпосередньо заходи відновлення, повернення груп військовослужбовців до місць постійної чи тимчасової дислокації. В цих процесах задіяне командування військових частин і територіальних управлінь, медичні працівники, фахівці по роботі з особовим складом, органи місцевого самоуправління, військово-цивільні адміністрації тощо. Психолог виступає «проміжною ланкою» цього процесу, хоча й дуже важливою, але насправді психологічна реабілітація військовослужбовців – не тільки робота психолога.

Згідно керівних документів, з військовослужбовцями НГУ, які виконували СБЗ в екстремальних (бойових) умовах, один раз на півроку протягом трьох років проводиться поглиблене психологічне дослідження посттравматичних симптомів, особистісних змін та труднощів адаптації з метою визначення необхідності направлення їх на огляд лікаря-психіатра та психологічну реабілітацію. Використовуються короткі опитувальники оцінки стану адаптації “Осада” (С.І. Яковенка); опитувальник визначення травматичного стресу (І.О. Котенєва); методика оцінки психологічної безпеки особистості (І.І. Приходько) та ін. Військовослужбовці, у яких за результатами поглибленого психологічного вивчення визначено посттравматичні симптоми, особистісні зміни та труднощі адаптації, направляються до медичної служби військової частини з метою їх подальшого обстеження та направлення на медичну реабілітацію відповідно до вимог Інструкції про організацію медичної реабілітації та санаторно-курортного лікування в Міністерстві внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС від 04.11.2003 № 1296 [1].

З початком активної фази війни процедура дещо модифікована, вона передбачає участь безпосередніх командирів та офіцерів-психологів батальйонів у відборі військовослужбовців, яких скеровують на реабілітацію. Крім того, у ЗСУ впроваджено мобільні групи з контролю бойового і оперативного стресу (COSC-команди у складі психолога, психіатра, фахівця з морально-психологічного забезпечення), у НГУ – мобільні групи психологічної підтримки у складі психолога, психіатра, капелана. Зазначені групи можуть прийняти рішення щодо тимчасового відведення військовослужбовця з зони бойового зіткнення і направлення на психологічне відновлення.

Далі для конкретного військовослужбовця ймовірні два сценарії [2]: декомпресія (короткочасне відновлення у складі підрозділу, що відновлює боєздатність, або перебував у складних умовах, наприклад, снайпери), яка триває 3-7 діб; психологічна реабілітація у стаціонарних умовах, яка триває до 18 діб.

Якщо військовослужбовець потребує більш тривалої реабілітації, це означає обмеження його працездатності, що має бути вирішено за висновком військово-лікарської комісії. Тривалі програми психологічної реабілітації для діючих військовослужбовців не передбачені, участь у них можлива лише для ветеранів, які вже не є військовослужбовцями.

Відповідно, відбувається розподіл відповідальності, в тому числі на рівні центральних органів виконавчої влади: 1) питаннями декомпресії опікуються самі військові частини (ЗСУ, НГУ, ДПСУ); 2) за короткотермінову реабілітацію відповідають військово-медичні шпиталі і санаторно-курортні центри (наприклад, всім відома Лісова Поляна) (МОУ, МОЗ); 3) тривалими програмами реабілітації займається Міністерство у справах ветеранів, на підставі цивільно-правових угод з надавачами таких послуг (реабілітаційні центри, санаторії тощо) (МінВетеранів, МОЗ).

Проблемними аспектами у площині психологічної реабілітації військовослужбовців НГУ видаються наступні:

1) тематика психологічної реабілітації військовослужбовців ще довго буде дуже гострою у суспільстві, зумовлювати як позитивні наслідки (якісні наукові і практичні публікації; розвиток мережі надавачів таких послуг; дестигматизацію військовослужбовців з ознаками ПТСР тощо), так і негативні (невиправдана популяризація і романтизація професії психолога; потрапляння у професію «випадкових» особистостей з нестійкою мотивацією, які самі знаходяться у групі ризику; поява псевдоекспертів, надання ними неякісних чи шкідливих рекомендацій, знецінення авторитету професійної спільноти; розповсюдження методів і технік психологічної допомоги серед нефахівців, що призведе до зниження ефективності їх використання й фахівцями тощо);

2) психологічна реабілітація військовослужбовців – комплексна і системна робота, вона не обмежується роботою психолога. Водночас, нажаль, найбільший потенціал реабілітації наразі існує для ветеранів, а не для діючих військовослужбовців;

3) не існує унікального чи специфічного інструментарію психологічної реабілітації військовослужбовців в сенсі певних методів чи технік. Психологічна реабілітація військовослужбовців – це радше форма організації надання таких психологічних послуг, як психодіагностика, психологічне консультування, психотерапія. Ця форма дозволяє на певний короткий термін (3-18 діб для фізично здорового, або до одужання для хворого) відсторонити військовослужбовця від виконання службово-бойових завдань з метою психологічного відновлення його самого або у складі підрозділу – для відновлення боєздатності;

4) заходи реабілітації військовослужбовців відрізняються залежно від терміну. Для короткотермівової реабілітації більш доцільними є заходи психологічного розвантаження й групової роботи, для більш тривалих програм –

збільшується доцільність індивідуального психологічного консультування й психотерапії;

5) короткотермінова психологічна реабілітація забезпечується переважно військовими психологами, які мають досвід спілкування (взаємодії) зі своїм підрозділом, вона вимагає не тільки «професійної скарбнички», а й високого рівня взаємної довіри. Залучення до таких заходів цивільних психологів доцільно тільки в якості асистентів;

6) цивільні психологи (й здобувачі вищої освіти), які не планують доєднатись до лав захисників України, можуть орієнтуватись на набуття навичок роботи з військовими у шпиталях або реабілітаційних центрах для ветеранів. Важливими навичками є: формування довірчого контакту; позитивної «безпроблемної» розмови; усвідомлення меж власної толерантності до вживання клієнтами психоактивних речовин, агресивної та аутоагресивної поведінки; чітке встановлення етичних меж і обмежень у консультуванні; здатність працювати з немотивованими клієнтами; підтримувати, не конфронтувати, не оцінювати; бути готовим до відсутності позитивних змін; бути готовим до недосягнення цілей консультування; бути готовим до тривалого стабілізаційного етапу у роботі.

Список бібліографічних посилань

1. Колесніченко О. С. Програма профілактики психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України : методичні рекомендації. Х. : НАНГУ, 2017. 189 с.

2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>

КАЛІНІН МАКСИМ ВІТАЛІЙОВИЧ,

ад'юнкт Національної академії Національної гвардії України

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНУ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Як показали результати багатьох наукових досліджень, під час бойових дій практично всі військовослужбовців переживають бойовий стрес. Але на сьогодні авторами остаточно не визначений понятійний апарат категорії «бойовий стрес», залежно від області проведених досліджень (медицина, біологія, психологія, соціологія, інші суспільні науки) існує велика кількість визначень даної категорії. Фахівці, які вивчають стрес у військовослужбовців під час ведення бойових дій, пропонують використовувати такі категорії, як гостра стресова реакція, бойова психічна травма, бойовий стрес, бойова психічна патологія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та ін.

Авторський колектив під керівництвом О. В. Тімченко запропонували визначення бойового стресу як «переживання, які виникають у військовослужбовця при опосередкованому чи безпосередньому впливі на нього

стрес-факторів бойової діяльності та проявляються у вигляді емоційних, інтелектуальних, фізичних та поведінкових реакцій» [1, с. 143]. О. А. Блінов вважає, що бойовим стресом є «реакція психіки на загрозу життя та здоров'я у вигляді процесу переживань психічних станів за етапами адаптації з використанням потенціалу її ресурсів» [2, р. 12]. І. І. Приходько бойовий стрес розуміє як «процес впливу факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця, що супроводжується зниженням рівня психологічної безпеки особистості та появою неспецифічних доклінічних психологічних проявів, які у сукупності уявляються поняттям «бойова психологічна травма особистості» або сягають специфічних нозологічних ознак психічних розладів, об'єднаних у категорію «бойова психічна травма»» [3, с. 5].

За даними американських фахівців з охорони психічного здоров'я, які підготували фундаментальну наукову працю «Охорона психічного здоров'я в умовах війни», бойовий та оперативний стрес включає всі різновиди психологічного й емоційного стресу і виникає як наслідок небезпек і вимог виконання завдань бойових та інших військових операцій [4]. На їхню думку, на розвиток бойового стресу у військовослужбовців безпосередньо впливають: інтенсивність та тривалість травматичної події або ситуації; рівень психологічної стійкості та витривалості особистості; самоефективність людини (спроможність робити певні дії задля досягнення певної мети); колективна ефективність (спільна віра у колективну силу досягати бажаних результатів); нейробіологічні чинники (спадковість, відмінності у діяльності симпатичної нервової системи, особливості викиду кортизолу у відповідь на психологічний стрес, метаболізм серотоніну та ін.). Наслідки бойового стресу опосередковані комплексною взаємодією між змінними чинниками, специфічними для кожної людини й ситуації, а також динамічною взаємодією між ними. Так, помірно м'які стресори, які є керованими, можуть мати «гартувальний» або стрес-модифікуючий ефект, коли організм стає менш реактивним до майбутніх стресорів. Дослідники з'ясували, що увага і збудження необхідні для виживання, проте коли вони виходять за межі максимального діапазону, то це має згубні біологічні наслідки: надмірне й тривале нервово піднесення після травми може збільшити ймовірність розвитку ПТСР [5, 6].

Американські дослідники запропонували детальнішу класифікацію стресорів, які пов'язані з зовнішніми факторами та внутрішніми чинниками [3]. Вони визначили, що до стресорів, які пов'язані з бойовими діями, відносяться: власне поранення; вбивство комбатантів; спостереження за смертю людей; смерть співслужбовця підрозділу; поранення, яке призвело до втрати кінцівки. До стресорів, пов'язаних з військовими операціями, відносяться: тривале перебування в екстремальних природних умовах; знижена якість життя і комунікаційних ресурсів упродовж тривалого часу; тривала розлука з важливими підтримувальними системами (наприклад, родиною); спостереження за значними

втратами у багатьох місіях (наприклад, спостереження за смертями кількох співслужбовців підрозділу під час різних бойових дій). До фізичних стресорів належать: екзогенні (спека, холод, волога, пил; вібрація, шум, вибух; шкідливі запахи (дим, отрута, хімічні сполуки); іонізуюче випромінювання; інфіковане середовище; фізична праця; погана видимість (яскраве світло, темнота, серпанок); складнодоступна місцевість; перебування на висоті. Фізіологічні стресори, які можуть викликати бойовий стрес, наступні: позбавлення сну; зневоднення; недоїдання; погана гігієна; м'язова та гіпоксична втома; надмірне використання м'язів або навпаки гіподинамія; розлад імунної системи; хвороби чи травми; сексуальна фрустрація; вживання психоактивних речовин (кофеїн, алкоголь, наркотики); ожиріння; поганий фізичний стан. До психічних стресорів відносяться: когнітивні; інформаційні (забагато або замало); сенсорні перенавантаження або депривація; двозначність, невизначеність, непередбачуваність; часові вимоги чи очікування; складні рішення (правила бою); організаційна динаміка та зміни; складний вибір чи його відсутність; визнання погіршеного функціонування; робота, яка виходить за межі власної компетенції; попередні невдачі. Емоційні стресори такі: новачок у підрозділі, ізолюваність, самотність; страх і загрози, які спричиняють тривогу (смерть, травма, невдачі чи втрати); втрати, які спричиняють скорботу (жалобу); обурення, агресія і фрустрації, які спричиняють гнів і відчуття суму; конфліктні (неоднозначні) мотиви; неактивність, яка спричиняє відчуття суму; релігійна конфронтація або спокуса втратити віру; міжособистісні конфлікти (у підрозділі або з товаришами); проблеми вдома, ностальгія за домом; віктимізація, сексуальні домагання; спостереження за боєм, мертвими тілами; вбивання [3].

Вплив бойового стресу також може викликати у військовослужбовців психічні травми, які можуть проявлятися як під час виконання бойових завдань, так і у віддаленому періоді після їх завершення [5, 6].

Список бібліографічних посилань

1. Кравченко К. О., Тімченко О. В., Ширококов Ю. М. (2017). Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції. Харків : НУЦЗУ, ФОП Мезіна В.В., 186 с.
2. Blinov, O. (2018). Combat stress and results of its empirical study. *Psychological Journal*, 12(2), 9–22. <https://doi.org/10.31108/2018vol12iss2pp9-22>.
3. Приходько І. І. (2018). Система профілактики та контролю бойового стресу у військовослужбовців. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: електрон. наук. фах. вид.: психологія. 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2018_1_13.
4. Охорона психічного здоров'я в умовах війни (2017). Пер. з англ. Т. Семігіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова [та ін.]. Київ : Наш формат, 1068 с.
5. Brusher, E. A. (2007). Combat and Operational Stress Control. *International journal of emergency mental health*, 9(2), 111–122.

6. Thomas, J. L., Wilk, J. E., Riviere, L. A., McGurk, D., Castro, C. A., & Hoge, C. W. (2010). Prevalence of mental health problems and functional impairment among active component and National Guard soldiers 3 and 12 months following combat in Iraq. Archives of general psychiatry, 67(6), 614–623. <https://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2010.54>

КІЩУК Л.А.,

*ад'юнкта кафедри внутрішніх комунікацій
інституту стратегічних комунікацій, підполковник
Національний університет оборони України*

ЗНАЧУЩІСТЬ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

В сучасних умовах військова служба характеризується наявністю підвищених інформаційних і фізичних навантажень, високим нервово-психічним навантаженням і підвищеними витратами функціональних резервів особового складу військ (сил) [4]. Обов'язковою (необхідною) вимогою щодо успішного виконання обов'язків військової служби є психофізіологічна відповідність організму.

Для успішного виконання завдань військовослужбовці повинні бути фізично і психічно здоровими. Вони повинні бути здатними до підвищеного вольового напруження і збереження психічної стійкості в умовах впливу важких фізичних та емоційних навантажень [3].

Головну роль у всіх численних показниках здоров'я відіграє адаптивність людини. Відомо, що активна діяльність особистості, зберігається завдяки постійному процесу адаптації до змінних умов середовища. Упродовж життя людина відчуває закономірні адаптивні напруження. З одного боку, це зумовлено зміною режиму, збільшенням фізичних і розумових навантажень, з іншої – фізіологічними процесами перебудови організму.

Під час виникнення стресової реакції високої інтенсивності відбувається суттєва трансформація серцево-судинних проявів організму; це виражається в тому, що тонус судин і загальний периферичний опір судин великого кола кровообігу зростають. Водночас знижується ударний об'єм серця, а артеріальний тиск зростає за рахунок підвищення тонусу судин. За такого перебігу стресової реакції в умовах прогресуючого підвищення артеріального тиску активізуються депресорні рефлекси. [1].

На ритм скорочення серця в умовах стресу впливають: адаптаційна реакція, спрямована на оптимізацію кровопостачання нервової системи у зв'язку з підвищенням її функціональної активності; емоційне супроводження мисленнєвої

діяльності; депресивні рефлексії, що викликають гіпертензію та ін. Крім того, самі психофізіологічні реакції у вигляді концентрації і зосередження уваги, вольового напруження включають і вегетативні компоненти [1].

В умовах гострих або, навпаки, тривалих і безперервних конфліктних ситуаціях у окремих суб'єктів емоційний стрес трансформується в патогенний чинник, що порушує нормальний перебіг фізіологічних функцій та призводить до виникнення різноманітних психосоматичних захворювань. Пластичність функціональних систем зростаючого організму дозволяє швидко його адаптувати до широкого діапазону різноманітних впливів зовнішнього середовища.

У період адаптації до військової служби військовослужбовці зазнають впливу специфічних соціально-психологічних умов. Ситуаційно обумовлені реакції дезадаптації зустрічаються досить часто в умовах військової служби. Транзитивність, обмеженість дезадаптації конкретними ситуаціями, умовами середовища зближує вказані реакції з субклінічними формами відхильної (девіантної) поведінки. Водночас ступінь вираженості афективних і поведінкових порушень вимагає експертної психопатологічної оцінки.

Знання механізмів соціальної дезадаптації дозволяє цілеспрямовано здійснювати психопрофілактичну роботу серед військовослужбовців на початкових етапах розвитку дезадаптивної поведінки. Призов на військову службу та її проходження є потужним психоемоційним чинником, що впливає на психіку і змушує особистість пристосовуватися до нових умов життя і побуту. Військова служба являє собою відповідальний та важкий етап розвитку особистості. Незвичні психічні та фізичні навантаження, суворо регламентований характер військово-професійної діяльності та спілкування, специфічне соціальне середовище обумовлюють психологічну новизну умов життєдіяльності молодшої людини. Психічна адаптація за цих умов відбувається в процесі формування адекватного психологічного сприйняття себе, власної діяльності та оточуючих. У разі наявності яскраво виражених акцентуацій характеру, емоційно-вольової або нервово-психічної нестійкості знижуються адаптаційні можливості особистості, зменшується "ступінь свободи" поведінки, її реакція стає менш адекватною вимогам професійного середовища [2, с. 111].

Перший період перебування у військовому підрозділі здійснює на особистість надмірний вплив, що призводить до розладів психофізіологічних функцій, викликаних дезадаптацією поведінки та діяльності. Порушення соціальної поведінки та професійної діяльності частіше виникають в умовах зростання психічних і фізичних навантажень. Для них характерні одноманітні формальні прояви у поведінці кожного індивіда у вигляді афективних реакцій, депресивно-іпохондричних станів і дезадаптивної поведінки – від емоційного напруження, роздратування, запальності до формування реакції неадекватної відповіді, що проявляється порушенням дисципліни та соціальних норм у підрозділі (малій соціальній групі). Обмежене число можливих реакцій, імовірно,

можна пояснити етапним механізмом формування типу реагування від адекватних до динамічних розбіжностей поведінки, що має характер передпатологічних розладів [2].

Функція емоцій полягає у запуску енергетичних ресурсів, формуванні адаптивної поведінки, підтриманні або усуненні контактів з чинником, що впливає на організм, і проявляється в мобілізації специфічної форми поведінки в конкретній ситуації. Навіть звичайна затримка одного з процесів інтеграції може призвести до дезорганізації функціональної системи та розвитку негативних емоцій. Відсутність належної позитивної емоції зосереджує увесь “фокус активності” мозку (домінанту) на підборі комбінацій аферентних збуджень, здатних дати повноцінний сприятливий ефект [2].

Військово-професійна діяльність в особливих (екстремальних, параекстремальних) умовах супроводжується вираженою і тривалою активацією емоційних структур головного мозку, а також гіперфункцією стрес-лімітуючої системи [5], що в підсумку спричиняє формування патологічної системи. Поранення в цих умовах посилюють прояв даної системи, яка робить її архітектоніку ще більш складною.

Тривале перебування в умовах бойової обстановки зміцнює створену патологічну функціональну систему, що стає основою виникнення та проявів психопатологічних і психосоматичних синдромів (приміром, ПТСР) в учасників бойових дій (ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, тощо) після повернення до мирного життя (як протягом 3 років після припинення впливу екстремальних умов, так і впродовж 6-8 років після закінчення війни).

Професійне здоров'я має властивості біосоціального чинника. Саме психічне здоров'я, світоглядні настанови воїна, розвинені почуття військового обов'язку і професіоналізму – перші серйозні добіологічні бар'єри на шляху бойового стресу, що впливає на глибинні структури мозку, свідомість та дух військовослужбовця.

Таким чином, належний рівень психофізичного професійного здоров'я слугує основою бойової активності, здатною виявити професіоналізм військовослужбовців у досягненні бойового результату. Результати фундаментальної розробки медико-психологічної проблеми діагностики, корекції та лікування наслідків стресу у військовослужбовців дозволяють вирішити завдання охорони психічного здоров'я як умови підтримки боєготовності та боєздатності військ (сил).

Список бібліографічних посилань

1. Ворочай Т. А., Тозік О. В., Даниленко О. С. Оцінка пристосувальних реакцій організму студентів-спортсменів залежно від адаптаційного потенціалу системи кровообігу. *Адаптаційні можливості дітей та молоді: матеріали VII (IX) Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 17–19 верес. 2008 р.)* / за ред. А. І. Босенка. Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2008. С. 74–80.

2. Джемгаров Т. Т. Лідерство у спорті. Київ: Фізкультура і спорт, 2015. 80 с.
3. Організація та методика роботи з особовим складом: підручник / за ред. В. М. Петренко та ін. Суми: Сумський державний університет, 2020. 414 с.
4. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-те ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
5. Grattan D. R. Prolactin: A pleiotropic neuroendocrine hormone / D. R. Grattan, I. C. Kokay // J. of Neuroendocrinology. 2008. Vol. 20, Iss. 6. P. 752–763.

КОРОП СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ,

слухач Національного університету оборони України, майор

АЛЕРТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТИВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО СУЧАСНОГО БОЮ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ

Дослідження процесів формування адаптивності військовослужбовців Збройних сил України до умов сучасного бою та їх адаптації до військово-професійної діяльності залишаються актуальними у сучасній психологічній науці, що обумовлено зростаючою інтенсивністю російсько-української війни. Успішність в бою значною мірою залежить від психологічної готовності військовослужбовця, яка включає професійну підготовку, а також стійкість до бойових стресових факторів та здатність до саморегуляції. У сучасному бойовому середовищі важливе значення має формування у військовослужбовців психологічного стану алертності (alertness – англ., пильність, настороженість), що дозволяє ефективно діяти в екстремальних та швидкозмінних умовах бойових дій.

Згідно психологічного словника АРА, під «алертністю» розуміють стан неспання, усвідомлення, уважності, і готовності діяти або реагувати.

Дослідники, такі як О. Ухтомський, М. Корольчук, Д. Узнадзе, свідчать про те, що пильність є складною функцією, яка вимагає злагодженої роботи різних функціональних систем. Теоретично доцільно співставити стан готовності до екстреної дії з установкою Д. Узнадзе [6], як цілісно-особистісним станом людини, який передує тій чи іншій діяльності і визначає її виконання. З його точки зору, установка в структурі пильності людини покликана підтримувати здібності щодо реагування на раптовий сигнал на високому рівні. На думку М. Корольчука [5], в одній із широко розповсюджених концепцій напружена увага розглядалася як особливий стан бадьорості. Відповідно до цього підходу увага має градуальний характер і змінюється від загальної настороженості до специфічної настороженості, коли увага сфокусована на стимулі визначеної

сенсорної модальності. О. Ухтомський [7] характеризує пильність як «оперативний спокій», який може встановлюватися на різних рівнях готовності до дії. Він наголошував, що чим вище здатність людини досягнути стану «оперативного спокою», тим вища її готовність до дії, тим більш виражена здатність до термінового і найбільш раціонального реагування в тих чи інших умовах. Зазначені дослідження показують, що стан алертності, «оперативного спокою», пильності, настороженості в структурі військово-професійної діяльності військовослужбовців залежить від цілої низки психологічних і психофізіологічних чинників та прямим чином впливає на формування адаптивності до стресових факторів бою. Згідно досліджень Ю. Александровського [2], які ґрунтуються на теорії функціональних систем П. Анохіна [1], психічну адаптивність людини можна розглядати як результат діяльності цілісної самокерованої системи, активність якої забезпечується не просто сукупністю окремих компонентів (підсистем), а їхньою взаємодією, узгодженістю та «сприянням», що породжують нові інтегративні якості, не властиві окремим підсистемам. Результатом функціонування всієї системи і є стан психічної адаптації, що забезпечує діяльність людини на рівні «оперативного спокою», даючи їй змогу не тільки найоптимальніше протистояти різним природним, соціальним і екстремальним факторам, а й активно й цілеспрямовано впливати на них. На думку Р. Баєвського [3], процеси адаптації спрямовані на підтримання рівноваги усередині організму та між організмом і середовищем, і як процеси управління вони пов'язані не тільки із самозбереженням функціонального рівня саморегульованої системи в адекватних і неадекватних умовах середовища, а й із вибором функціональної стратегії, що забезпечує виконання головної мети.

З цього слідує, що найбільша ефективність військовослужбовця до виконання поставлених бойових завдань досягається, коли його функціональна система психічної адаптивності, яка постійно перебуває в стані готовності до виконання властивих їй функцій, адекватно відреагувавши на екстремальні чинники зовнішнього середовища (бойових дій), що впливає на неї, повертається до вихідного стану «оперативного спокою».

Адаптивність є спеціальною регуляторною системою стабілізації особистості військовослужбовця, яка спрямована на збереження «цілісності», відновлення балансу, повернення до стану рівноваги. Внаслідок еволюційних механізмів виживання нашим несвідомим здійснюється постійне прогнозування та відстеження факторів небезпеки. Механізм адаптивності є глибоко індивідуальним і характеризує рівень адаптаційних можливостей психіки та гнучкість протікання в т.ч. неусвідомлюваних компенсаторно-приспосувальних процесів динамічної адаптації військовослужбовця.

Будь-яка спрямована бойова діяльність є наслідком ухвалення рішення про те, як діяти і в який момент починати дію, а в умовах постійної загрози для життя військовослужбовця прийняття такого рішення триває долі секунди [4]. Такого

роду дії і відповідні їм рішення вимагають від військовослужбовців оперативного виявлення, розрізнення, виділення та оцінки тієї чи іншої інформації під час перцептивного, емоційного та когнітивного сприйняття бойових ситуацій, а також мінімізації затримки між прийняттям рішення і дією. Умовно кажучи, в реальному бою дія передує розуму, природна рефлексія людини згортається до інстинктів. Повною мірою це стосується стану алертності, як базового щодо своєчасного і адекватного («потокового») відображення навколишнього середовища і прийняття прогностичних рішень, ґрунтованих на різних ефектах антиципації (передбачення).

Алертність на психофізіологічному рівні досягається оптимальним тонусом м'язів, готовністю до рухової активності в будь-який момент часу, водночас зберігається психоемоційна рівновага і спокій, внутрішня спроможність відреагувати на будь-яку зміну. При цьому військовослужбовець має перебувати в стані оптимального фізичного і психологічного комфорту, але чуйно реагувати на зміну середовища в готовності дати адекватну відповідь при зміні ситуації. З погляду поведінкових реакцій військовослужбовець в стані алертності концентрований на дії, якою займається наразі, не відволікається на помилки і не припускається їх, не відчуває зайвих і непотрібних наразі емоцій, максимально зібраний для розв'язання поточного бойового завдання. Стан алертності забезпечує максимальне засвоєння одержуваної інформації, її переробку та адекватне реагування на нові умови, отримані у зв'язку з надходженням нової інформації. Це стан, який максимально сприяє виживанню, що є важливою і актуальною складовою ефективною адаптації військовослужбовців до умов сучасного бою.

З погляду енерговитратності, стан алертності є оптимальним, мінімізується «плата за адаптацію», вирівнюється баланс співвідношення витрата-відновлення, що й дає змогу перебувати в стані граничної концентрації та діяти відповідно до змін бойової обстановки. Саме цим алертність відрізняється від тривожності. Алертність часто є результатом спрямованої вольової саморегуляції власних психоемоційних станів та керування увагою. Коли професійний військовослужбовець включається в «бойовий стан», під дією бойових стресових факторів усвідомлено стає більш уважним, пильним і готовим реагувати на зовнішні сигнали та має досвід індивідуального стану бойової готовності, то і стан алертності активізується, як потреба щодо виживання. У цьому випадку алертність є результатом досвіду, свідомої мотивації, саморегуляції та вольового зусилля. Тривожність же може виникати автоматично і не залежати від вольового управління. Тому результат роботи автоматичних механізмів організму може виявитися зовсім не тим, який буде потрібен, у випадку низького рівня підготовки та вмотивованості військовослужбовця. У відповідь на стрес-фактори бою не підготовлена до бойових дій людина швидко «спалоє» адаптивні ресурси організму через постійне перебування в стані підвищеної тривожності, що

призводить до дезадаптивних розладів, підвищеної чутливості до впливу психогенних факторів. Саме різниця витрачених психологічних та фізіологічних ресурсів в стані алертності («оперативного спокою») і стані тривожності може стати вирішальним фактором психологічної стійкості та готовності військовослужбовців до виконання завдань в бою. Виходячи з написаного вище, можливо зробити наступні висновки:

Алертність є важливим чинником психологічної готовності військовослужбовця до бою. Розвиток цієї навички дає змогу підвищити стресостійкість, поліпшити концентрацію уваги, прискорити швидкість реакції, покращити адаптивність і когнітивні функції.

Алертність слід відрізнити від тривожності. Тривожність є негативним емоційним станом, який може призвести до дезорганізації дій і зниження ефективності.

Розвиток алертності має відбуватися в процесі загальної, спеціальної та цільової психологічної підготовки під керівництвом досвідчених інструкторів-психологів з врахуванням видородової специфіки виконання поставлених завдань та індивідуальних особливостей військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1.Анохин П. К. Опережающее отражение действительности.М.:Вопросы философии.1962.7. С. 97-111.

2.Александровский Ю.А. Предболезненные состояния и пограничные психические расстройства. М.: Литтерра.2010.272 с.

3.Баевский Р.М. Прогнозирование состояний на грани нормы и патологии.М.Медицина.1979.296 с.

4.Збірник стандартів психологічної підготовки у Збройних Силах України: метод. посіб. за редакцією генерал-майора В. Ключкова. К.: НДЦ ГП ЗС України. 2023. 337 с.

5.Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. М. С. Корольчук, В.М.Крайнюк. К.: Ніка–Центр. 2006. 580 с.

КУЗЬМІН АНАТОЛІЙ ІГОРОВИЧ,

*аспірант другого року навчання за спеціальністю «Психологія»,
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психологічний відбір військовослужбовців в умовах воєнного стану є критичним етапом для забезпечення ефективності та стійкості військових сил.

Професійно-психологічний відбір у Збройних Силах України – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, які призиваються

(приймаються) на військову службу, і військовослужбовців з професійно важливими якостями, що відповідають вимогам військово-професійної діяльності [1, с. 5].

Відбір кандидатів повинен базуватися на систематичному аналізі їхніх психологічних, фізичних і інтелектуальних характеристик. Це може включати психологічні тести, спостереження за реакціями на стресові ситуації, а також спеціально розроблені сценарії для оцінки реакції на небезпеку та прийняття рішень у критичних ситуаціях.

Потенційні військовослужбовці повинні бути оцінені на відповідність певним критеріям, встановленим з урахуванням конкретних потреб та завдань, які передбачаються у воєнний період. Військові сили потребують в особливо стійких особистостях, які можуть ефективно функціонувати в стресових та небезпечних умовах. Тому важливо оцінювати рівень психологічної стійкості кандидатів.

Здатність ефективно спілкуватися та працювати в команді є ключовою для успіху військовослужбовця. Відбірний процес також може включати оцінку комунікативних та лідерських навичок кандидатів. Важливо враховувати етичні норми та професійну поведінку кандидатів, оскільки вони відіграють ключову роль у підтримці дисципліни та морального духу у військовій громаді.

Таким чином, для майбутніх військовослужбовців в умовах воєнного стану проходять певні заходи професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України [1, с. 5]. Зокрема, це 1) визначення ступеня придатності до конкретних видів військово-професійної діяльності громадян, які призиваються (приймаються) на військову службу; 2) військово-професійна орієнтація громадян і військовослужбовців на оволодіння військово-обліковими спеціальностями і призов (прийняття) на військову службу; 3) відбір кандидатів для навчання у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та у військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України; 4) відбір кандидатів у системі багаторівневої підготовки сержантського та старшинського складу; 5) вивчення індивідуально-психологічних якостей кандидатів для проходження служби у військовому резерві Збройних Сил України; 6) професійно-психологічний відбір особового складу національних контингентів (персоналу); 7) поглиблене психологічне вивчення військовослужбовців у процесі адаптації до служби та надання пропозицій командирам щодо проведення з ними індивідуальної роботи.

Психологічний відбір військових – це процес ідентифікації та відбору кандидатів для вступу до військової служби на основі їхніх психологічних характеристик, здатностей та схильностей. Психологічний відбір військових допомагає забезпечити, що в армії служать особи, які мають не лише потрібні фізичні, але й психологічні якості для виконання завдань у військових умовах. Враховуючи ці аспекти, психологічний відбір військовослужбовців в умовах

воєнного стану може бути ефективним і допомогти забезпечити оптимальний склад та функціонування військових сил, зокрема, і в умовах воєнного стану.

Список бібліографічних посилань

1. Методичні рекомендації з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України. Київ, 2005. 108 с.

ЛЕЩЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури, майор
Національна академія Національної гвардії України

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА

Епоха військових конфліктів та війн, глобальних та регіональних інформаційних протистоянь, деструктивних комунікативних впливів, інформаційної експансії та агресії, зіткнення різновекторних інформаційних інтересів спонукає до розвитку комунікативної компетентності військового лідерства України.

Авторка Н. Фроленкова зазначила, що комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила [0, с. 350].

Науковці В. Конаржевська & А. Сіренко у своїй роботі обґрунтували те, що комунікативна компетентність військового лідера виступає інтегративною особистісно-діяльнісною якістю, сформованість якої забезпечує перенос професійної ситуації класу «людина – людина» та «людина – група» на гуманістичний, змістопошуковий рівень. Формування цієї компетентності є важливою та необхідною умовою, де складовою виступає когнітивна та соціально-психологічна поведінка [0, с. 94].

Публіцисти S. Banu & others зазначили те, що коли лідери спілкуються відкрито та прозоро, то вони створюють середовище, де члени команди відчують, що їх цінують та поважають, що сприяє побудові довіри та взаєморозуміння і є основою для співпраці та ефективної командної роботи [0, с. 2507].

Інший дослідник L. Landry вказав, що комунікативна компетентність важлива для спільного бачення: лідери повинні чітко передати своє бачення: коли члени команди розуміють головні цілі та завдання, вони можуть узгодити свої зусилля. Ефективна комунікація гарантує, що всі працюють на спільну ціль. Також автор підкреслив, що лідери, які добре спілкуються, можуть направляти свою команду на ефективні зміни. Будь то стратегічні зміни, реструктуризація чи адаптація до зовнішніх факторів, чітка комунікація допомагає впоратися з невизначеністю та тримати всіх в курсі [0].

Науковець М. Сідненко підкреслив, що у професії керівника головною особливістю є домінування комунікативності, оскільки його практична діяльність потребує різнопланового спілкування, і успіх цієї діяльності, значною мірою, залежить від його комунікативної компетентності: міжособистісної комунікації, міжособистісної взаємодії. Тому, на його думку, високий рівень сформованості комунікативної компетентності, захистить керівника від надмірних емоційних навантажень та сприятиме продуктивному міжособистісному спілкуванню при вирішенні проблем [0, с. 105].

Підсумовуючи дослідження слід відмітити, що комунікативна компетентність дозволяє формувати когнітивну та соціально-психологічну поведінку, розвиває повагу, довіру та взаєморозуміння у військових колективах, подекуди захищає від емоційних навантажень та різних розбіжностей, а також спонукає до ефективних змін команди та розвитку військового лідерства.

Список бібліографічних посилань

1.Конаржевська В. І. & Сіренко А. Є. Критичне мислення як складова формування комунікативних якостей військового лідера. *Educational challenges*. 2018. Видання №58. С. 90-99. DOI: 10.5281/zenodo.1117001

2.Сідненко М. О. Комунікативна компетентність керівника організації. 2015. С. 101-106. URL: <http://surl.li/ubgbv> (дата звернення: 28.05.2024).

3.Фроленкова Н. А. Комунікативна компетентність лідера в управлінні командою та кадровому менеджменті. *Вісник Національного водного господарства та природокористування*. 2023. Видання № 2(102). С. 349-358. DOI: 10.31713/ve2202330

4.Banu, S. B., Srinivas, B., Ramachandran, K. K., Suthar, A., Banerjee, D., & Pathak, P. Impact of leadership development in improving workplace communication and working environment. *Journal of Informatics Education and Research*. 2023. Vol. 3(2). P. 2506-2515. DOI: 10.52783/jier.v3i2.416

5.Landry L. Essential leadership communication skills. *Chemical and Engineering News*. <https://online.hbs.edu/blog/post/leadership-communication>. 2019. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/leadership-communication> (дата звернення: 30.05.2024).

ОЛІЙНИК В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

*аспірант кафедри соціології та психології факультету №6
Харківський національний університет внутрішніх справ*

“ЕФЕКТ КАЯ”: ДО ПРОБЛЕМИ ПЛЕКАННЯ ПОСТДОСВІДНОГО ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

У казці данського письменника Ганса Кристіана Андерсена “Снігова королева” одним з головних персонажів є хлопчик на ім'я Кай – добра, мила дитина, серце якої стало крижаним від лютого холоду, зла і ненависті, що

панували у палаці Снігової королеви. Від цього він також став злим, норовливим, байдужим, жорстоким. І лише його подруга дівчинка Герда, людина з доброю душею, люблячим серцем та чистими думками своїми теплими і щирими почуттями, палким бажанням допомогти своєму другові змогла розтопити крижане серце Кая і зцілити його [1].

Зло і ненависть, які приніс на нашу землю наш північно-східний кровожерливий сусід, і в борні з яким зішлись українські воїни-захисники, змінили їх світогляд, стосунки, погляди, сприйняття себе й оточуючих. Багатьох з них це загартувало, але й багатьох перетворило на емоційно заморожених, нечутливих (“черствих”), а іноді й цинічних людей. На нашу думку, такі перетворення, які характеризують поведінку та психоемоційний стан згаданого казкового персонажу, і які відбуваються з тими, хто за родом своєї діяльності повсякденно бачить кров, людські страждання, смерть, хто стикається з людською підлістю і підступністю, зрадою і заздрістю, з усім поганим, що носить в собі Номо сарієнсе, можна узагальнити під назвою “ефект Кая”.

Безумовно, уникнення зайвих емоцій, їх притлумлення під час виконання бойових завдань, дозволяють діяти більш раціонально і жорстко, когнітивно стабільно, виважено, що в екстремальних умовах діяльності часто рятує життя і здоров'я своє і побратимів/посестер [5]. Проте в мирному житті, повернення до якого так чекають рідні та близькі воїнів, така беземоційна поведінка, відсутність емпатії, особливо у стосунках з коханими людьми, дітьми, батьками, може стати вагомою причиною виникнення міжособистісних конфліктів, сімейно-побутових негараздів, руйнування та неможливості налагодження подружнього і сімейного життя тощо, призвести до того, що життя воїна стане безбарвним, прісним, нецікавим.

Відновлення, розморожування, вивільнення емоцій може відбуватися, як деструктивним (вживання психоактивних речовин, ризиконебезпечна поведінка тощо), так і конструктивним шляхом [4, с. 93–95] (щире співпереживання; допомога в усвідомленні власних позитивних змін; створення сприятливої атмосфери любові, ніжності, розуміння, безоціночного ставлення і підтримки, доброзичливості). Проте воїн, щоб пройти цим конструктивним шляхом, може потребувати допомоги, в першу чергу від емоційно значимих осіб (коханої людини, побратимів/посестер, друзів тощо), а також фахівців психічного здоров'я – психологів, психотерапевтів, реабілітологів, які в екологічний фасилітативний спосіб зможуть надати кваліфіковану психологічну допомогу, що сприятиме усвідомленню військовослужбовцями – учасниками бойових дій ознак позитивних особистісних психологічних змін як “паростків” постдосвідного зростання [2], емоційному розкриттю, контрольованому вивільненню негативних емоцій, покращенню емоційного фону міжособистісних стосунків і взаємовідносин, їх гармонізації тощо.

Одним із таких методів плекання постдосвідних змін є прослуховування

музичних різножанрових творів, як класичних, так і сучасних українських авторів, переважно патріотичного спрямування, які мають значне емоційне забарвлення, торкаються найглибших і найтонших струн людської душі [3], резонують з психоемоційним станом військовослужбовців, створюють атмосферу спокою та розслаблення, допомагають відрефлексувати, здійснити емоційну обробку травматичного/негативного стресового досвіду людини, покращити роботу емоційного інтелекту.

Отже, особистісні зміни негативного характеру, що проявляються у військовослужбовців – учасників бойових дій у вигляді емоційної холодності, відсутності емпатії, жорсткості, можна охарактеризувати, як “ефект Кая”. Відновлення та нормалізація психоемоційного стану може відбуватися у деструктивний або конструктивний спосіб та потребує, як соціальної підтримки емоційно значимих осіб, так і фахової підтримки спеціалістів психічного здоров'я. Одним із методів плекання постдосвідного зростання військовослужбовців, яке проявляється в результаті конструктивного справляння з наслідками травматичної/стресової події, є прослуховування музичних творів.

Список бібліографічних посилань

- 1.Андерсен Г. К. Снігова королева. К. : Ранок, 2022. 64 с.
- 2.Олійник В. Основні детермінанти постдосвідного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій: теоретичний аналіз // Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 75(5). С. 102–110.
- 3.Семенюк-Брунський М. В. Музикотерапія як засіб формування здорового суспільства в сучасній Україні. Інтеграція науки і освіти: розвиток культурних і креативних індустрій. 36-к наук. праць / за заг. ред. А. М. Вергун та ін. Київ : КНУТД, 2022. С. 225–228.
- 4.Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.
- 5.Munroe F. James. 8 Battlefield Skills that Make Life in the Civilian World Challenging. URL: <https://www.presbyterianmission.org/wp-content/uploads/battlefield.pdf?fbclid=IwAR3Vl4XyfW2x7TrCu2Xd3ym1UhDbes42JjOeKNFSIxQHwsuwgbZKSWFmakY> (дата звернення: 19.05.2024).

РОЗУМОВСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,

*ад'юнкт кафедри соціальної комунікації та публічної дипломатії
Національний університет оборони України*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах все більшої технологізації всіх сфер діяльності суспільства, в тому числі і військової, висувається все більше вимог до підготовки

військовослужбовців, тож без розвинутої на високому рівні інформаційно-комунікаційної компетентності (далі – ІКК) отримати перемогу над ворогом досить складно. На наш погляд, від здатності опанувати офіцерами можливість використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) часто залежить життя і здоров'я підлеглих, вміння пристосуватися до нових умов служби, прийняття швидких та результативних рішень.

«ІКК офіцера тактичної ланки управління – це професійно важливе психічне утворення офіцерів, що їм забезпечує комплексне та контекстне застосування ІКТ у військово-професійній діяльності через пошук, аналіз, оброблення, передачу, обмін та зберігання інформації, готовність до прийняття швидких та ефективних рішень, наполегливість у вирішенні завдань, в тому числі, за допомогою ІКТ, в процесі реалізації посадових компетенцій як суб'єкта військового управління», – саме таке визначення ми даємо цьому виду компетентності [2, с. 165].

Процес розвитку ІКК офіцера впливає на результативність прийнятих рішень, ефективність виконання завдань за призначенням. Навчання сьогодні вимагає від самодисципліни, самостійного пошуку, аналізу та оброблення інформації. Розвиток цього виду компетентності має задовольнити базову головну вимогу навчання – уміння індивіда орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві, і військовослужбовці – не виняток, адже в умовах триваючої російсько-української війни, офіцер має володіти навичками роботи з великим обсягом інформації [1, с. 220].

Разом із тим, існують певні проблеми розвитку ІКК офіцерів в умовах російсько-української війни:

1. Забезпечення системи якості навчання за рахунок використання сучасних інформаційних технологій, що передбачає розвиток навичок та здатностей, що є складовими ІКК офіцерів та забезпечує інноваційність та адаптивність мислення, проєктний спосіб мислення. Інноваційність та нестандартність мислення передбачає здатність офіцера до прийняття швидких та ефективних рішень, враховуючи отриману інформацію, в умовах бойових дій. Проєктний спосіб мислення визначає здатність до формулювання та організації завдань для досягнення потрібного результату. В умовах сьогодення забезпечити якість надання освітніх послуг вищим військовим навчальним закладам (далі – ВВНЗ) досить складно у зв'язку із постійними загрозами обстрілів, скорочення термінів навчання тощо.

2. Підготовка офіцерів до військово-професійної діяльності в умовах проведення ворогом інформаційних та психологічних операцій, що передбачає навички та здатності військовослужбовців до аналізу та оброблення отриманої інформації, підготовка до дій в умовах невизначеності. В умовах триваючої російсько-української війни часто навчання у ВВНЗ проходить в дистанційному

режимі, що унеможливило отримання офіцерами необхідних практичних навичок під час навчання.

Таким чином, ми виокремили певні проблеми, які можуть виникнути в процесі розвитку ІКК офіцерів та потребують вирішення. На жаль, не всі проблеми можна вирішити під час триваючої війни, проте цілком можливо вирішити питання щодо термінів навчання, наприклад, удосконалення робочих програм дисциплін, а також розроблення та проведення практичних занять навіть у дистанційному форматі.

Список бібліографічних посилань

1. Гарбуза Т.В., Тесленко Н.О. Інноваційний розвиток військової вищої освіти в умовах трансформаційних змін українського суспільства. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 2 (38). С. 217-223.

2. Розумовська Ю. О., Лиман Р. М. Лідерська та інформаційно-комунікаційна компетентність як провідні компоненти військово-професійної підготовки сучасного офіцера. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2023. № 4 (96). С. 151-168.

ТРОБЮК АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*слухач магістратури 062М навчальної групи гуманітарного факультету, капітан
Національна академія Національної гвардії України*

ЛАРІОНОВ СТАНІСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент, полковник
начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національна академія Національної гвардії України*

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ

Серед причин зниження ефективності діяльності особливого значення набуває психічна складова, оскільки включає в себе здатність правильно оцінювати й сприймати свої почуття та відчуття, свідомо керувати своїм емоційним станом.

Вияви психічного здоров'я та психічного нездоров'я мають свої характерні особливості для кожної категорії людей. У контексті нашого дослідження аналізу змісту поняття «психічне здоров'я військовослужбовця», ми з'ясували, що ця категорія людей своє професійне завдання за призначенням виконує в особливих умовах, несе відповідальність не тільки за себе, а за особовий склад якими керує та людей з якими трапляється взаємодія при виконанні службово-бойової діяльності. Крім того, ефективність виконання діяльності, що покладається на військовослужбовців напряду залежить від їх стану здоров'я і зокрема, саме психічного здоров'я, що веде до порушень у психічній сфері особистості, а люди

зі зброєю у такому стані можуть нанести шкоду не тільки собі, а й оточуючим. Як показав аудит [1], стан психічного здоров'я військовослужбовців значно гірший, ніж серед решти населення. Тривожні розлади трапляються серед військових удвічі частіше в порівнянні з рештою населення.

Діяльність військовослужбовців Національної гвардії України є чітко регламентованим, надзвичайно важким і складним процесом, відбувається у постійно напружених, складних й екстремальних умовах, що відзначаються загрозою життя та здоров'я військовослужбовців, високою динамікою та напруженістю у системі обмежень особистості. При цьому на військовослужбовця покладається висока відповідальність за прийняття рішення здебільшого з дефіцитом часу; його обов'язки характеризуються достатньою складністю виконуваних функцій; прискореним темпом діяльності; об'єднанням неоднакових за метою дій в одній діяльності; обробкою значної за обсягом інформації. Усе це супроводжуються значними психоемоційними навантаженнями. Проте ефективне здійснення такої діяльності залежить не тільки від її організації, але й від особистих характеристик військовослужбовців, їх фізичного, морального та психічного здоров'я.

Оскільки, психічне здоров'я є невід'ємною частиною і найважливішим компонентом здоров'я, зростають вимоги до ґрунтовного аналізу змісту зазначеного поняття, вивчення його стану та критеріїв. Враховуючи зазначене нами було розроблено коротку авторську анкету «Здоров'я військовослужбовця». Анкетування проводилось серед військовослужбовців Національної гвардії України різних категрій, віку та статусу. Використання анкети допомогло нам зібрати фактичний матеріал, що стосується характеру, змісту поняття «психічне здоров'я військовослужбовців». Анкета складається з 8 питань, 3 з яких є загальними і спрямовані на збір інформації про респондента, тобто: стать, вік, соціальний статус. П'ять питань відповідно були розроблені з метою з'ясування розуміння зазначеного поняття військовослужбовцями, його ролі та значення у службово-бойовій діяльності та їх усвідомлення щодо зміцнення психічного здоров'я. Проаналізувавши відповіді респондентів на питання, зокрема: «Здоров'я військовослужбовця найбільше відображається у...?», можна відмітити наступне: комплекс фізичного, психічного та соціального благополуччя відмічався опитуваними найбільше, а саме – 39,8%. Відмічались також і гармонія душі і тіла, гарного самопочуття – 15%; вміння пристосовуватись як до сприятливих так і несприятливих умов та впливів – 13%; відчуття контролю за своїм життям, оптимізм, переживання щастя – 12%; психічному розвитку, що відповідає віку – 11,2%; адекватна регуляція поведінки – 9%. При цьому 47,8% опитуваних військовослужбовців НАНГУ та 18% військовослужбовців військової частини відмітили, що за роки війни їх здоров'я змінилося на гірше.

Питання «Міцне психічне здоров'я на Вашу думку найбільше характеризується.....» мало наступні відповіді: здатністю успішно справлятися з

стресами – 24%; впевненістю у собі, вірою у свої сили – 44% ; здатністю виражати різні емоції та вміло їх регулювати – 10% ; залученістю до спільноти, у якій живеш – 0 %; активною взаємодією з навколишнім світом – 14% ; здатністю продуктивно жити і працювати – 8% . Можемо відмітити, що найбільша перевага у міцності психічного здоров'я надається серед опитуваних показнику «впевненість у собі, віра в свої сили», а саме – 44%. У наукових дослідженнях є думки, що впевненість особистості в собі є головною умовою психічного здоров'я особистості. При цьому, пов'язують її із такими особливостями особистості, як здатність людини реалізовувати свої плани, досягати поставлених цілей. Зауважуючи, що такі процеси витісняють негативні емоції та позитивно впливають на ставлення людини до себе й навколишніх. Враховуючи, що наші респонденти переважно юнацького та раннього дорослого віку потрібно відмітити, що у юнацькому віці в цілому досить розвинена емоційно-оцінювальна складова впевненості в собі, що, безперечно, засвідчує переважання високої самооцінки, стінічності (що виражається у позитивних емоціях, які супроводжують впевнені дії та вчинки) [4].

Отже, орієнтуючись на наші дослідження та дослідження науковців [3], потрібно відмітити, що під психічним здоров'ям військовослужбовців розуміється таке функціонування психіки військовослужбовців, яке забезпечує їх гармонійну взаємодію з навколишнім світом, адекватність поведінки, ефективність навчальної і службової діяльності та здійснення особистісного розвитку. Іншими словами це поняттям відображає стан душевного благополуччя військовослужбовця і характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів, що забезпечує адекватну умовам оточуючої дійсності регуляцію поведінки та діяльності. При цьому, психічне здоров'я людини характеризують відсутністю виражених нервово-психічних розладів, певним резервом сил, що уможливорює подолання несподіваних стресів або важкої ситуації, а також стійкою рівновагою між організмом та навколишнім середовищем.

Список бібліографічних посилань

1. Армія інформ: електронне видання.
<https://armyinform.com.ua/2023/02/28/stan-psyhichnogo-zdorovya-vijskovosluzhbovcziv-znachno-girshyj-nizh-sered-reshty-naseleenny>
2. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
3. Кохан В. Г. Діяльність військового керівника по збереженню психічного здоров'я військовослужбовців: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.09 / Національна академія ПБУ ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2003. 18 с.
4. Мельничук С.К. Психологічні особливості становлення видів впевненості в собі в юнацькому віці. Science and Education, 2017, Issue 9. Psychology. C.42-47.

5.Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: монографія. Хмельницький, 2004. 322 с.

УКРАЇНЕЦЬ В.М.,

*ад'юнкт кафедри внутрішніх комунікацій
Національний університет оборони України*

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ФОРМУВАННІ СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ

Широкомасштабна війна Росії проти України триває уже третій рік і характеризується не лише традиційними формами та методами ведення бойових дій, а й гібридним – спрямованим на дискредитацію керівництва держави та її збройних сил в очах суспільства. Виходячи з можливостей її військового потенціалу, росія планує вести війну проти нашої держави ще достатньо довго.

Діяльність військовослужбовців в таких умовах призводить до критичних наслідків як для психіки, так і загалом для їх психічного здоров'я. Тому успішність адаптації військовослужбовців в стресовій ситуації залежатиме від їх стресостійкості. У попередніх дослідженнях ми встановили, що стресостійкість військовослужбовців являється інтегральною властивістю, яка забезпечує успішну адаптацію та оптимальне функціонування військовослужбовців в бойових (екстремальних) умовах [5].

У зарубіжній психологічній літературі, досить часто реагування організму на стресові чинники розглядають через поведінкові реакції: “Бий”, “Біжи”, “Завмири”. Вперше таку реакцію організму на стрес описав ще в 1932 році американський психолог Уолтер Кеннон, назвавши його “реакцією боротьби” або “втечі”. У його теорії гомеостазу провідне місце належить центральній та вегетативній нервовим системам, які у стресовій ситуації мобілізують організм для реалізації генетичних програм “боротьби та втечі” [4]. Яка реакція проявиться у стресовій ситуації складно спрогнозувати, все залежить від індивідуальних властивостей організму людини та самої стресової ситуації.

Сучасні психологічні дослідження засвідчують роль індивідуальних властивостей у формуванні реакцій на стрес. Встановлено, що такі властивості організму не лише набуваються з досвідом, але й мають генетичну спадковість. В цьому контексті, доктор психологічних наук, професор В. Осьодло зазначає, що реакції людини у стресовій ситуації на 30% визначаються генами, отриманими від батьків [3]. Докторка психологічних наук О. Когут доводить, що вроджені задатки стресостійкості відображено в темпераменті індивіда. Науковиця вважає, що стресостійкість уже на рівні темпераменту попередньо визначає певну реакцію організму на стрес-фактори. Так, на її думку холерик легше адаптується до ситуацій, які не потребують резильєнтності, мають певні шаблони та стандарти

поведінки. У свою чергу, сангвінік здатен успішно справлятися з неочікуваними стресовими ситуаціями, які вимагають швидкого прийняття рішення та гнучкості. Флегматик може витримувати довготривалі стрес-напруження неекстремального походження [1]. В. Корольчук теж акцентує увагу на роль генетичних властивостей організму у формуванні стійкості до стресу. Поряд з цим, науковиця відзначає і чинники індивідуального (онтогенетичного) розвитку людини, які мають значення у формуванні її стійкості до стресу. До них В. Корольчук відносить: професійну підготовку та набутий досвід у процесі подолання стресу. Під таким досвідом мається на увазі прояв адаптованості організму до стресу, який дає змогу людині зберігати стійкість в реалізації різноманітних форм діяльності та адекватно регулювати поведінку в стресових ситуаціях [2].

В цілому, до індивідуальних-психологічних властивостей військовослужбовців, які визначатимуть його реакцію на стресові події ми відносимо: систему мотивів та цінностей, когнітивні властивості (увага, пам'ять, мислення, уява), інтелектуальні здібності, емоційно-вольова стійкість тощо. Достатньо розвинені індивідуально-психологічні властивості у військовослужбовців сприятимуть їх стресостійкості до негативних чинників сучасного бою.

Список бібліографічних посилань

1. Когут О. О. Психологія стресостійкості особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Переяслав, 2021. 535 с.
2. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2009. 512 с.
3. Осьодло В. І. Вплив індивідуально-психологічних властивостей особистості на подолання стресових ситуацій. *Наукове фахове видання "Психологічний журнал"*. Умань, 2019. Вип. 3. С. 71–83.
4. Психологія стресу : підручник / Наугольник Л. Б. Львів : ЛДУВС, 2015. 324 с.
5. Стасюк В. В., Українець В. В. Сутність стресостійкості в психологічній науці. *Науковий журнал "Габітус"*. Одеса, 2023. Вип. 48. С. 60–65.

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ
БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Тези доповідей
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 31 травня 2024 р.)

Відповідальний за випуск:

С.О. Ларіонов

Коригування списків бібліографічних посилань:

Д.С. Кобзева

Комп'ютерне верстання:

Д.С. Кобзева

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 7. Тираж 100 пр.

Видавець і виготовлювач – Національна академія НГУ.

Майдан Захисників України, 3, м. Харків, 61001.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2799 від 22.03.2007 р.

ДЛЯ НОТАТОК